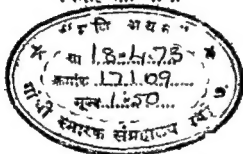

ગાંધીગીતો

[ગાંધીજી વિશેના ગીતો-કાવ્યો]

મંપાદક

વિનોદ ભા. ગાંધી

પ્રાણ રૂપિયા

ભારતી સાહિત્ય સંઘ લિમિટેડ

[પુસ્તક-પ્રકાશક અને વિદેતા]

ઈન્ડોન્ડીઝ સ્ટ્રીટ ગાંધીરોડ. પા. બો. નં. ૭૩. અમદાવાદ

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	કાવ્ય	લેખક	પૃષ્ઠ
	પ્રાર્થના—જન ગણ મન		૧
૧	વન્દના	અરુણોદય નટવરલાલ જાની	૨
૨	જાગૃતિ	ત્રિભુવન વ્યાસ	૪
૩	ત્રિમૂર્તિ	મુંદરમ્	૫
૪	રડો ન મુજ મૃત્યુને	ઉમાશંકર નેપી	૮
૫	વિરાટની પૂર્ણ જ્યોતને	મોહિનીચંદ્ર	૯
૬	બાપુ તે બાપુ	ચીમનલાલ ગ્રા. ભટ્ટ	૧૦
૭	વિશ્વવદ્ય વિભૂતિને વન્દના	અમીત્રામ કાણુકિયા	૧૨
૮	બલે આંસુ આંધા	પ્રદ્યાદ પારેખ	૧૬
૯	છેલ્લી સલામ	ઝવેરચંદ મેઘાણી	૧૭
૧૦	મૃત્યુજય	ગમણ ન. વક્રીય	૨૦
૧૧	અમર બાપુને	સરોદ	૨૨
૧૨	મહાત્મા ગાંધીજીને શ્રદ્ધાજ્વલિ	યોગીન્દ્ર વે. ત્રિપાઠી	૨૪
૧૩	થભો હવે	કરશનદાસ માણેક	૨૪
૧૪	કુલ વિસર્જન	મુંદરજી જો. ખોટાઈ	૨૭
૧૫	અપૂર્વ માનવી	જ્યોતરના શુક્લ	૨૮
૧૬	દાંડી તરે	ઉશનમ્	૨૯
૧૭	તારો અમરકોટ	મૃસિકાર	૩૦
૧૮	ગાંધીજીને	કૃષ્ણલાલ શંધરાણી	૩૨
૧૯	બીખ	પ્રીતમવાય મજમુદાર	૩૩
૨૦	ગુનેગાર ગાંધી	નાથાલાલ દવે	૩૫
૨૧	અવતાર	રત્નેશ્વરશિખ	૩૭
૨૨	વામનરવરૂપ ગાંધી	કુમુદચંદ મહેતા	૪૦
૨૩	વિજય માનવ્યનો	મનમુખલાલ ઝવેરી	૪૦

અભિપ્રાયોમાંથી થોડુંક

આ સંગ્રહમાંનાં કાવ્યોનો જે વિષય છે તે વિરાટ-રૂપધારી છે. ગાંધીજીના નિધન પછી આચાર્ય કૃપાલાનીએ ખરું કહેલું કે ‘એમના આત્માનાં ઊંચાણ અને ઊંડાણ માપવાનો ગજ આપણી પાસે નથી.’ એવા મહાપુરુષને માટે પાદમીકિએ શબ્દ વાપર્યો છે ‘અમેયાત્મા.’ એની સ્તુતિ કયા શબ્દોમાં થયાર્થ રીતે થઈ શકે ? જેમણે એ વિરાટ નરને એમના જીવનકાળમાં જોયા ને નિહાળ્યા તે તો કોઈપણ સ્તુતિને વિષે ‘નેતિ નેતિ’ કહીને માથું હલાવશે

—ચંદ્રશંકર પ્રા. શુક્લ

મહાત્મા ગાંધી સરખા વિશ્વવદ્ય પુરુષે પ્રેરેલી આખી સંસ્કૃતિ જ એનોખી છે. એમના વ્યક્તિત્વે જીવતાં અને મૃત્યુને ભેટતાં જન્માવેલી કીર્તિઓ અનેક કવિતાઓ પ્રેરે એ સ્વાભાવિક છે, એ કવિતાઓ એક જ સ્થળે સંગ્રહાય એ ખરેખર ઈશ છે. એ સંગ્રહ એક મહાત્મા પ્રત્યેના ઑંચણા—આખી પ્રજાના ભાવનું પ્રતિબિંબ બની રહે એમ છે; એટલું જ નહીં; ગાંધીપ્રેરી આખી રાજકીય પ્રવૃત્તિ અને પ્રગતિનું પણ કાવ્યમય પ્રતિબિંબ બની રહે એમ છે.

—રમણલાલ વ. દેસાઈ

કવિઓએ પોતાની ભાવનાઓ અને લોકોની ભાવનાઓ પણ વ્યક્ત કરવાને સારો પ્રયત્ન કર્યો છે. હૃદય હાલી ઊઠીને કલ્પનાશીલ પ્રવૃત્તિમાંથી કાવ્યો લખાયાં છે. એવું કેટલાંક કાવ્યો પરથી સહેજે દેખાઈ આવે છે. પ્રયાસ મારો છે.

—દિશોરલાલ ઘ. મરાઠવાલા

ગાંધી કાવ્ય સંગ્રહ

[૨૨૨ પૃષ્ઠ]

પ્રાર્થના

જનગણમન—અધિનાયક જય હે, ભારત—ભાગ્યવિધાતા ।
પંતળ સિન્ધુ ગુજરાત મરાઠા, દ્રાવિડ ઉત્કલ બંગ ।
વિન્ધ્ય હિમાચલ યમુના ગંગા, ઉચ્છલ જલધિતરંગ ।
તવ શુભ નામે જાગે, તવ શુભ આશિષ માગે ।

ગાહે તવ જયગાથા ।

જનગણ—મંગલદાયક જયહે, ભારત—ભાગ્યવિધાતા ।
જય હે ! જય હે ! જય હે ! જય જય જય જય હે ।
અક્ષરકે તવ આહ્વાન પ્રચારિત, સુનિ તવ ઉદાર વાણી ।
હિન્દુ, ખૌદ, શીખ, જૈન, પારસિક, મુસલમાન ખ્રિસ્તાની ।
પૂર્વ પશ્ચિમ આસે, તવ સિંહાસન પાસે ।

ગ્રેમહાર હોય ગાથા ।

જનગણ—હુઝુરનાયક જય હે, ભારત—ભાગ્યવિધાતા ।
જય હે ! જય હે ! જય હે ! જય જય જય જય હે ।
રાત્રિ પ્રભાતિલ ઉદિલ રવિચ્છબિ પૂર્વ ઉદયગિરિ ભાસે ।
ગાહે વિહંગમ, પુણ્ય સમીરણ નવજીવનરમ ઢાલે ।
તવ કર્ણધારુણ રાગે । નિદ્રિત ભારત જાગે ।

તવ ચરણે નત માથા ।

જય જય જય હે જય રાજેશ્વર, ભારત—ભાગ્યવિધાતા ।
જય હે ! જય હે ! જય હે ! જય જય જય જય હે ।

(કવિએ બાપુના જીવનનું કીર્તન કર્યું છે. આપણી પ્રાચીન પ્રજાની અનુસાર મહા-આત્માને; પરમ-આત્માને પ્રણામ કર્યા છે.)

[૧]

વંદના

વન્દના

સેવા યેન કૃતા પિતુઃ ધ્રુવણવદ્ બાલ્યે સ્વકીયે મુલા
હિન્દુનાં કૃત આફ્રિકાનિવસતાં નીત સ્વમર્ષ્ય વયઃ ।
વાર્ધક્યં ચ તથેવ સર્વજનતાશુભૂષણાયાર્પિતં
તં વન્દે મનુદેહધારિણમહ ગાન્ધ્યાલ્યદેવં પરમ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ :—જેમને બાલ્યાવસ્થામાં અવલુની માફક પોતાના પીતા-
શ્રીની સેવા કરી, જેમણે પોતાની યુવાવસ્થા દક્ષીણ આફ્રિકામાં ગ્લેનારા
હિંદીઓ માટે ખર્ચી, અને જેમણે પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા મનુષ્યમાનની સેવા
અર્થે અર્પી એવા મનુષ્યદેહધારી ગાંધી નામના પરમાત્માને હું પ્રણામ
કરું છું. (૧)

હિસાયાઃ પ્રતિમુચ્ય માર્ગમશુભ માર્ગો ન્વહિસાત્મકો
દિવ્યં આસહકારરૂપમતુલં શસ્ત્રં શિવં વર્ણિતમ ।
સત્યાલ્યસ્ય વિમોર્ય આયુરલિલ જ્ઞારાધનાયાનદમ
તં વન્દે મનુદેહધારિણમહ ગાન્ધ્યાલ્યદેવં પરમ ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ :—જેમણે હિંસાના અશુભ માર્ગનો ત્યાગ કરી જંગલને
અહિંસામય માર્ગનું દર્શન કરાવ્યું. જેમણે માનવજાતને અસહકાર નામનું
ઠંડાણકારી અનુપમ શસ્ત્ર દર્શાવ્યું અને જેમણે પોતાનું સમગ્ર જીવન
'સત્ય' ની અરાધના અર્થે જીવીતાનું એવા મનુષ્ય દેહધારી ગાંધી નામના
પરમાત્માને હું પ્રણામ કરું છું, (૨)

તત્ત યેન શૂદ્ર સ્વબાન્ધવગજઃસ્તિથ્થં કુટુમ્બં સ્વકં
નાં હથ્થા જ્ઞાતદેહયપિરયથા સ્વાયોઽપિ નો ચિન્તિતઃ ।

(૨)

અં જ લિ

અરર ! હૃતભાવ્ય ભારતી !
 વિવસંતી પ્રતિભૂતિં 'બાપુ' ની—
 યુગગોચર સત્યતત્ત્વની —
 થઈ રે ! હુપ્ત સ્વર્ગધુ હસ્તથી !
 નવજીવન શિક્ષણે હતા —
 ગુરુ એ તો જનતા સમજના,
 મતિ આસુરીને મિટાવવા—
 તપયજે પુરુષાર્થ શા ક્યો !
 ઉર માનવતા — વિશુદ્ધિ ને
 મનવાણી કૃતિથી ઉપાસતા,
 તણ હિસક લાવ અંતરે—
 સહુમાં પ્રેમ અનસ્ત ધારતા,
 બધવહાર વિશ્વમ્ આતુરી,
 મુખમુદ્રા વિહસંત માધુરી,
 વિપદે કહિ ધૈર્યના તન્મયુ,
 બલિહાને મનુજ તરવને રસ્યુ !
 અભિજ્ઞત વિગ્રીષ્ઠ સંસ્કૃતિ—
 ફરી સ્થાપી અભયાનુ પ્રાણિતા,
 ઘટમાં ફૂંટી ફૂંટી ચેતના—
 પ્રતિબદ્ધ ફરી સુદ્ધા ભારતી ?
 હૃતઅસ્ત નિરાશ્રિતો તણ્યુ—

સ્થિર વિશ્વસ્ત જ પ્રીતિભાજન,
 ગરબુ દીન દયાળ ગાંધીજી—
 શકવર્તી બળ હિંદુનું ગયું !
 પ્રિય રાષ્ટ્રપિતાની મૂર્તિ એ—
 નવ આજે વિચરત દૃષ્ટિએ,
 પરિતપ્ત સમસ્ત વિશ્વ છે;
 પ્રતિભા દિવ્ય સરી ગઈ એ !
 ઉખડો જડતાતણા પડો,
 નળખાઈ સહુ નષ્ટ તો થએ.
 પ્રતિભા પ્રકટી પ્રતિ સ્થળે
 સ્વર ‘સવોદય’ શ્રેષ્ઠ ગુંજાએ

—ત્રિભુવન વ્યાસ.

(૩)

ત્રિમુર્તિ

—શિખારથી—

બુદ્ધ

ધરી આ જન્મેથી પ્રભુચરસદીક્ષા તડકતું
 હૃદય જે સંતાપે જગત દુઃખિયું, કિલ્લન રડતું,
 લઈ ગોદે ભર્યું હૃદયરૂની હુંક મહી ને
 વધા ‘શાંતિ, ંહાલ, રૂંદન નહિ બુદ્ધી દુઃખતણી’
 અને બુદ્ધી લેવા વન ઉપવનો બુંદી વળિયા
 તપશ્ચર્યા કીધી શુરચરણ સેવ્યા, વ્યરય સૌ

નિકાળી આત્મામાં કળ સહુ સંકેલી ઉતર્યા
મહા સુદ્ધ જાતી વિષય, લઈ ગુદી નિકળિયા
પ્રભોધ્યા ધૈર્ય તે વિરલ સુખમંગો, જગતને
નીવ'યુ' હીંસાથી; કુટીલ વ્યવહાર સરળતા
હિંગારી, મૃદિના અધકેદવિ ચૂસ્યા મુંખથી
જગત આત્મોપચારે ભરતી બહતી ગંગા કંચળા
પ્રભો તારા અંગો પ્રગટ બનતાં જે યુગયુગે
અહીંસા કેદા આ પ્રથમ પ્રગટ્યો મંગ જગતે

ઈશુ

મહા શૌદ્ર સ્વાર્થે જગત ગરકયું તું બલતણા
મહે યેલાં હોકો નિસ્વળ ઠરિદો કચકતાં,
વિસારી હુઆથી પ્રભુ, જગત સર્વત્ર ગળતાં
પ્રતિ રથાને બગ નરક સીલા જ પ્રમટ્ટી;
અહિં, તેવે દાણે વચન વહતોમાર્દવણાં,
હુણેલાને દુઃખે સુખમિલન; દુઃખેજ કચતો,
કવિત્રે ઉગાળી પ્રબળ વચને વૃક્ષ બાળતા
આગેકુચ લઈ જગ પટ ધારો બાળ પ્રભુનો
હયો ગુસ્મી તખ્તો બળમહબ્યા તાજ ગરકયા
નમેહો એ આત્મા પ્રબલરિયુ દુહંચ બચો
બબુકયો ક્રોધાગ્નિ પ્રભુ વિમુખનો આગ અબકી
તકા તે હોમાઈ જગત દુઃખનો હોમ કરિયો
સહી ત્યાં જે શાંતિ અરિત બલિદાને ડાંભરતી
પૂપાસ્થાને એની જગત ધખતું રીતલ થયું,

ગાંધી

પટે પૃથ્વી ઠેરે ઉઠ્ય ચુગ પામ્યા બળતણે
 ભયો વિધુત, બાપુ, રચળ જળ મટીમાં જગજને
 શિકારે ખેડ્યા ત્યા મહલર જનો નિર્જાતણા
 રમ્યાં ત્યાં ઉચેટા જન રૂધિર રંગ્યા ભવન કે,
 ધરા ત્રાસી છાઈ મલિન દુઃખછાયા જગપટે
 બન્યાં ગાંધી જીગર ધગ્તીના રૂદન સૌ,
 વહેતી એ ધારા ખડક રણના કાતીલ પર્યં
 પ્રગલ્ભા અંતે થે મુદિત સરલા વાચ પ્રગટી
 હથોળા પાપીને દ્વિગુણ બનશે પાપ જગનાં,
 લડો પાપો સામે અડગ દિલના ગુપ્ત બગધી
 પ્રભુ સાક્ષી ધારી હૃદયભવને, સાંતી મનડે
 પ્રતીદેશીકેરૂ હીત ચડી લડો, પાપ મટશે,
 તે પ્રભો ! બી વાળ્યાં જગપ્રણયનાં બૂમી ઉઠે
 કળ્યાં આજે વૃક્ષો મરણપંથ શું પાપ મગલ !

સુંદરા

(૪)

રડો ન મુંજ મૃત્યુને

“રડો ન મુંજ મૃત્યુને ! હરખ માય આ છાંતીમાં,
 નરે ! — હયમ તમે ય તો હરખતાં ન હૈયા મહાં ?
 વીધાયું ઉર તેથી કેવળ શુ રક્તધારા છૂટી
 અને નહિ શું પ્રેમધાર ઊછળી અરે કે રડો ?
 હતું શું ગલિહાન આ મુંજ પવિત્ર પૂરું ન કે ?
 અપૂરપ દિડી શું કે મુંજઅક્ષમ્ય તેથી રડો ?
 તમે શું હરખાત જો ભય ધરી બહુ બીરતા,
 અવાક અનહાય હું હૃદયમાં રાંધી મત્યને
 ત્વરયા કરત ભૂતલે ? મરણથી છૂપ્યો મત્યને
 ગળે વિરમ જે હતો કંઈક ડાળ રમે ! થયું
 સુંઘી પ્રગટ સત્ય : વૈર પ્રતિ પ્રેમ, પ્રેમ ને પ્રેમજ !
 હમે ઇશુ ! હમે જીઓ છકતુ, યોગ્ય મતો હમે.”
 “અમે ન રડિયે પિતા, મરણ આપનું પાવન
 કલ્પકમય દૈવ્યનું નિજ રડી રહ્યા છવન.”

—ઉમાશંકર જોષી

(૫)

વિરાટની પૂણું જ્યોતને.

તમે તપ ભરેલ હો ! પુનિત ઓ નૃસિંહોત્તમ !
 તમે તપ નિતારીને, નિતરતા રહ્યા ઉત્તમ !
 તમે તપનતેજની, જ્વલંત જ્યોત રૂપે લચી,
 દિગંત સુરલોભમાં, અવનિ અર્થ કેડી રચી !
 તમે શીતમયંક શા પ્રખર તેજ માંહી લક્ષ્યા !
 જાણે ભુવન ભર્ગમાં, ઝળહળાવીને ઉદ્ધાસ્યા !
 કહો ઝડપ આટલી ક્યમ કરી અને ક્યાં ગયા ?
 કહો જગતપાર, કે ગગનપાર પહોંચી ગયા ?
 રે રે, આ જગ વામણું, તમતણી આલા ન માપી શકે !
 જાંચે વ્યોમ મહીં તમે વિચરતા, નીચે ધકેલાય એ !
 ભાઈ ભાઈ પદે છરી ચલવતાં, લોહી ન વાણે ભરે !
 આજ્ઞાને તમ લોપતાં મૂરખ એ, સંહાર ને નોતરે !
 પોતાના અનુયાયીઓ તણ ગયા, આસ્યા તમે એટલ !
 ગૃષ્ઠિના નિબિડાંધકાર મહી હો સોનારના દીપક !
 એ દીવલી મધુરી શત શત દલથી, પાંગરી પૂર્ણજ્યોત !
 ગાંધી બાપુ ! કર્યુના તિમિર જડિત આ, જિજ્ઞુ પૃથ્વીપોત ?
 ગેતાયાં ગોર અગ્રો ત્રિભવત નલપે. તે મહીં સર્વજ્યોત—

(૬)

બાપુ તે બાપુ !

આજ મારે ગાવાં ગાંધીજીનાં ગીત !

હોજી મારે ગાવાં બાપુજીનાં ગીત !

કેત કહે બાપુ આઠી ગયા એ વાત વહે વિપરીત ! -

જેણે જીવનના મંત્ર બણાવ્યા તે, મરી શકે રે શી રીત ?

હાં રે એ મરી શકે રે શી રીત ? - આજ

જીવનના જીતનાર યોગી અનોખા, મૃત્યુના લોગી અબીક ?

એવાને કાજ વહાલા મૃત્યુ મરંદુ, મૃત્યુના એ મહા મીત ?

હાં રે બન્યા મૃત્યુના એ મહા મીત - આજ

આંખોમાં પુલકેવ, હૃદયમાં સમજી, માનવતાનું એ નવનીત,

શ્વાસ-પ્રાણ જેના સત્ય અહિંસા, જીવન હા વિશ્વસંગીત,

હાં રે ધન્ય જીવન હા વિશ્વસંગીત - આજ

બાપુ બન્યા એક સ્પષ્ટ નિરાળી, દેવી તત્ત્વોએ અંકિત,

પ્રગટીતી સોજ સોજ પૂરી કળાઓ, હૈયે ભરી ભરી પ્રીત,

હાં રે રાજ હૈયે ભરી ભરી પ્રીત - આજ

મસ્તક મૂકીને હરિ મારગ જાણ્યો ને, ડુંગિયાની વહાર કરી નીત,

માનવને પ્રેમપંથ ચીંધી ચીંધીને, ચેતાવ્યો આતમ દીપ,

હાં રે બાપુ ચેતાવ્યો આતમ દીપ - આજ

જંબ્યા એ શમશબ્દ, જુઝ્યા વિરાટ બની, ઝેરના ધૂંટકા પીધ,

સો સો શરદનું આવરણ ધમધમ, મુક્તિની મોહન-રીત,

હાં રે બલી મુક્તિની મોહન-રીત - આજ

સત્ય અને પ્રેમની જ્યાં જ્યાં ઉપાસના, ત્યાં ત્યાં બાપુજી અહીંક,
 તીર્થોના તીર્થરાજ બાપુને પામી, પૃથ્વી બની આ પવિત્ર,
 હાં રે રામ પૃથ્વી બની આ પવિત્ર-આજ
 જેણે આ વીરને જન્મ દીધો તે જનનીનું ધન્ય જીવિત,
 એવો એ પુણ્યસ્થાન બાપુની ભસ્મ વહી, ગંગા જમના એ પુનિત,
 હાં રે મેઘા ગંગા જમના એ પુનિત-આજ
 ગાંધી વિચાર નં ગાંધી આચાર એ, જીવનની મંજીરીત,
 'ત્યાગીને ભોજવે' તેને મળે એ, ગીતાનું મોહન-ગીત,
 હાં રે ભદ્રું ગીતાનું મોહન-ગીત-આજ
 ગાયાં ગુણગાન તોય ઊણું અધૂરું, ગાંધીજી કેરાં આ ગીત,
 'બાપુ તે બાપુ; એવા ન દૂજ', સાચું એ એક જ ગીત
 હાં રે એક સાચું એ એક જ ગીત-આજ

શ્રીમનભાઈ પ્રાણી લલ્ક.

(૭)

વિશ્વવંધ વિભૂતિને વંદના

[૩૫૬]

અખ માર નવીસ :

જગજગ્યોતિ શયો આજે કાલના થાંત સિંધુમાં.

કવિ :

શોકજડ ઉર શું વહે ? છે શખ્ડના
 વ્યક્ત કરવા વસુધા કેરી વેદના.
 પુણ્ય ગયાં પરવારી મારાં પુણ્ય ગયાં પરવારી.
 સાગર રડતો, સરિતા રડતી
 રડતી દુનિયા સારી,
 નવલાખ તારા નલમાં રડતા,
 સૂની આલ અટારી.
 પુણ્ય ગયાં પરવારી મારાં પુણ્ય ગયાં પરવારી.

મોનવતા :

જ્યોતની પંથ ધનાન્ધકારમાં
 એ દિવ્ય શું દીપક જ્યોત આપની
 મંત્રારના તાપ શમાવતી શું
 સ્તોતસ્વિની કાલ સમુદ્ર માં શમી.
 રે ! કેણુ દુઃખાત મનુષ્યનાં હવે
 પ્રેમાર્દ્ર ચિત્તે દિલહદ પૂછ્યો.

અનાથ, હુઝી, અમહાય, રોગીનાં
રે । ઠોણ આંસુ અવિરામ બૂછશે.

કવિ :

નયન યદ્રી તુષ્ણ નિર્મલ જયોત્સ્ના,
નિશદિન અખંડ વહેતી.
આર્ષ વાંછી તુજ ઋપિ મુનિઓના
શુભ સંદેશા કહેતી.
વિન્ધમેમની ઉર્મિ તારે
ઉર સાગર ઉછળતી ;
પુનઃ પરાક્રમ તવ મ્હાસારી આજ ચિરાતી છાતી.

નેતા :

મુમરાતા વિપજવાલા જેવા
મ્હાવાતો જયારે
પ્રુદ્ધિના દીવા પ્રુજાતા
લોક બધાના ત્યારે,
લોક અવિચલ મૂલ અમારો
અંતર દીવો તારો.

જ્ઞાની :

રાગદ્વેષાદિ છુટ્યા તે' હોમ્યું છપન પત્રમાં
લક્ષ્મી સર્વ મેં દીધા તારામાં રિયનપ્રજના.

ઈતિહાસકાર :

યથા ઘણા વીર અને વિજેતા,
યથા ઘણા સાધુ, સુધારકો અહીં

તું તો મહાવીર મનોવિજેતા,
 તારા સમી વિશ્વવિભૂતિ કેા નહીં.
 છતી હીધું પ્રેમતણા પ્રભાવે
 નિઃશસ્ત્ર હસ્તે જગ તેં સમસ્ત;
 હે વિશ્વ સમ્રાટ ! કહી ન થાયે
 એ ઉચ્ચ ને ઉજ્જવલ સ્થાન અસ્ત.

દેશખંડુઓ :

મુખપ્ત પ્રાણે નવી શક્તિ પ્રેરી,
 વીરત્વના શીખવી વીર ! મંત્ર,
 ઉત્સાહ આશા ઉરમાં જગાડી,
 ક્રીધા મહાત્મા ! અમને સ્વતંત્ર.

ધર્મ :

મર્ત્ય ધર્મે તણા સાર શી તારી બિંદગી હતી,
 વિશ્વ ધર્મ ફરી સ્થાપી સાધી 'મ' સ્થુન્નતિ,
 ફેહની આકૃતિ હીધી હિંસાનો કારતાં દાવ,
 ધર્માત્મા ! ધર્મયોગી તું ગણાયે દેવ માનવ.

અનુભવતી શીતળતા મીઠી
 જનતા દવમાં જલની
 ક્ષિતિજ - પર કાલાતીત જો !
 દષ્ટિ તારી હે દૃષ્ટા !
 ત્યાગેમૂર્તિ ! તપોધન ! યોગી !
 ગાંધી ! તું યુગ અષ્ટા !

બાળકો :

બાપુ તમે સરળ બાળક શા સ્વભાવે,

તરુણો :

ઉત્સાહમાં અડગ બેઠા જુવાન જેવા

વૃદ્ધો :

વાર્ધક્યની વિમલ શાંતિ પ્રસન્નચિત્તે,

આયુષ્યની પ્રતિષ્ઠા કરી લોકસેવા.

સ્ત્રી :

અમારાં અશ્રુઓ લૂછી જગાડી નવચેતના,

હીનશક્તિ બની એ તો પિતા, છે તવ પ્રેરણા.

હરિજનો :

તારણહાર અમારો રે ! તેં હડધૂતને ઉદ્ધાર્યો,

હૃદયનીચના જૂઠા લોહો નાંખ્યા સર્વ ઉથાળી;

જુગજુગ નાં બંધન મૌ કાપી જગમાં સમતા સ્થાપી.

અમને તે તો તાર્યો.

હરિજન મોટા ! તેં તો કીધી મેલ બધાની હોળી;

ધરમતણા લાંછન ધોવા તેં ઠાયા ત્રાજવડે તોળી:

દેવોના દ્વાર ઉઘાડ્યાં.

ભારત માતા :

પડી હતી પરતંત્ર હશામાં શતકેાથી પિડાતી;

સર્વ ગુમાવી સંપદ મારી અંધારે અથડાતી,

તું આજ્યો વહારે દોડી,

દીધાં બંધન માગં તોડી,

ફિલસૂફ :

માર્ગ ભૂલી માનવતા દેખી અટવાતી અંધારે,
સત્પથ શિવ સુંદર દાખવવા પ્રેમતણેા સંસારે,
પ્રગટી પુણ્ય સ્વરૂપ પનોતી,
એ તો જળહળ અવિચળ જ્યોતિ.

લાખ લાખ દીવા પ્રગટાવી અંધ તમિસ્રા ટાળી,
જુગ જુગનાં પાતકનાં દીધાં જાળાં જટિલ પ્રજાળી,
જગમાં જલશે જ્યોતિ અનસ્ત,
નથી સૂરજ થાતો અસ્ત.

—અમીદાસ કાજીયા.

(૮)

બલે આંસુ સાર્યા :

બલે આંસુ સાર્યા :

જગત કરનો માનવમોહ

જ તાં, હૈયું જો આ નમનક લમાં વહી જાય તો

અજુકતું વા એ છે.

પરંતુ એ આંસુ મરદમન કરે ગળ થકી

હશે જો સાર્યા તો,

જરૂર ધરતી આ પલટશે,

અને જેવું તેણે,

નિજ જીવન કેરી પળપળે,

અને મૃત્યુ ટાળે,

હતું કલ્પયુ તેવું

ધરણી નિજ આ રૂપ ધરશે.

ધખેલી, સૂકી ને નીરખી ધરતી નિરમળની,
અપાઢી આલેથી જલ વહી જતાં ને પલટતાં
પક્ષાળી પૃથ્વીને; નયનજલમાં આપણુ હશે
અપાઢી શકિત એ નયનજલે તો વા જલ રહે,
ળની જાંચે સ્પષ્ટા

હમેશાં જખી' તો

હમેશાં માગી' તો

રચી એવી પૃથ્વી

ચગણમહી' પિતાના ધરી દિશે

—પ્રહલાદ પારેખ.

(૬)

છેલ્લી સલામ

[મહાત્મા ગાંધીજીના પહેલા અન્નદાનપ્રતના ૨ માં ૬ રખતે]

સો સો રે સલામું મારા લાંડુડાને કે'જોરે,

માઝેરા જુહાર જંગને દેલે હો' છ !

મળાયુ ન તેને સહુને માફામાફ કે'જો ને

ફદિયામાં રાખી અમને રે'જો હો' છ.

ટીપે ટીપે શોષિત મારા તોળી તોળી આપું તોચે,

પૂરાં જેના પ્રાછત કદિ ચે જડશે ન છ,

એવા પાપદાવાનલમાં જલે છે જનેતા મારી,

હિલડાંના ડુંગર સળગયા-ઠરશે ન છ !

—સો સો રે સલામું

કીધાં ખાખ ખાંડવનને પાંડુ તણા પુત્રે તે દિ'
 નિરદોષી નાગાં લાખો ભુંજણા મોલ,
 આહુના નિવાસી એ તો આરે આર્ય લોમ કેરાં,
 પૂર્વજ મારાને પાપે ઓરાણાં હોલ,

—સો સો રે સલામું

રઘુપતી રામ મારો રહાનો વિસામો-એણે
 ઋષિઓને વચને ખાધેલ ખોટયું હોલ,
 પ્રભુનામ બજતો એણે પારધી સંહારિયોરે,
 એનું ઘોર પાતક આજે ઉમટયું હોલ।

—સો સો રે સલામું

કેપાં, બાળ્યાં, ગારક કીધાં-પૃથ્વીના પેટમાં ને
 અસૂરો કહીને ઠાઠયાં વનવાસી લ,
 જીવતાંને કાળ જીવી નરકું બંધાવિયું ને
 —સલામું નરાધમ રાખ્યા હાસીદાસ લ-

—સો સો રે સલામું

સમયોની રે સંતો, ધુતારાની ધૂતણખાલ,
 કીડી ગુરુની કૈં કૈં કરામાલ લ;
 એની તો વણે ધીંગી ધરમધળજો ને
 બાંડુ કેરે ને રંગી સલી બાલ લ-

—સો સો રે સલામું

એવી એવી બીજો મારા પહોંદરો બીજતાં તે,
 ધરમધળ કેરે ઠ્યા પૂજાવા લ. લ.

જેઠામાં શમાવી સરવે રૂઢનપિયાલા વાલાં
હરિ કેરા રથના હેઠળ પિલાણાં હો છ.

રથના સારથિડા સુણુને સાધુ ને ગુંસાઈ સરવે !
કડાકા કરે છે રથની ધરીઓ હો છ.

જુંવો જુંવો જુગનો લૈરવ ઉસો વાટ ખાલી આળે,
બીતર તો નિહાળો, હરિ ક્યાં પજિયો હો છ.

—સો સો રે સલામું

જુગનો મહારાજ આળે મહાકાળ જાગિયો ને
ધરમ કેરા ધારણ કાંટા માંડે હો છ.

સતને ત્રાજવડે મારા કલેજાં ચડાવિયા મેં,
શીશ તો નમાન્યું શામનહંડે હો છ

—સો સો રે સલામું

હરિ કેરા તેડાં અમને—આપી છે વધામણી રે,
દલિતોને ઉત્સવ હાકલ પડી છે હો છ.

હસતા મુખડાની અમને વિદ્યાર્થુ દિયાં રે વહાલાં !
રજે કાઈ રોકે નયણાં રડીને હો છ.

—સો સો રે સલામું

૨૯. શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણી.

(૧૦)

મૃત્યુન્મત !

મળ્યો જ્યાં મોત ગાવાને મૃત્યુ જેવો મહાકવિ
 અરે હું કેણુ ગાનારો યથોગાથા સમી રવિ ?
 આબ્યું લેવા તને મૃત્યુ તારા આત્માણુના થયા,
 અસંખ્ય પરમાણુઓ સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યા,
 વસ્ત્યા આત્મકણુ તારા હૈયે હૈયે જનોતણા
 જગાવે કોટિ કંઠે તે આકાળ જયદોષણા.
 છુઝાતા આત્મજ્યોતિથી ભગી કોટિ શિખા જગે
 એને નિધ્રાણુ હૈયામાં ઘેર્યાં અંધાર ગાઢ જે-
 સહસ્રા ગબકી જીકયા અનેરા તેજ-ચેતને,
 ગોઝારા મૃત્યુના સ્પર્શે પેઠાબ્યો રાષ્ટ્ર પ્રાણને,
 એક એ આત્મની જ્યોતિ સસારે પ્રગટી ઉઠી
 રેલતી શાશ્વત જ્યોતિ હીપમાલા વિરાટ શી !
 દિશાઓ ઢૂંઢૂં મૃત્યુ, આત્માણુ નવ સાંપડ્યો !
 અપાર પરમાણુથી અણુ એક ન થૈ શક્યો.
 અજેય મૃત્યુ થૈ થાક્યું, હાક્યું, સ્તબ્ધ બની ઉભું
 મુકત કંઠે વણું, “ તારે હાથે પામ્યું પરાજય !
 છુદ્દને ઈશ્ટને હાથે હાર મારી થઈ હતી,
 મસ્તા જીંદગાની ની પ્રતીતિ આજ તો થતી :
 વીરશ્રીને વિજેતા હે ! તારી ખાવી સહા જગે” !
 ખાલી હાથે ઢળ્યું મૃત્યુ મૃત્યુજય તણે પગે.

—રમણ ન. વઢીલ

(૬૧)

અમર બાપુને

(મુક્ત સંગ્રહી)

હે મહા માનવી !

તેજ વાયુ જલે અંશ તારાં ગયાં,
 મિટ્ટીમાં મિટ્ટીરૂપે જઈ તે મળ્યાં ;
 શેષ સ્મરણમાં તત્ત્વ તારા રહ્યાં,
 તે ય શું કાળચક્રે જવાનાં વહ્યાં ?
 રાજ કુળી ગયાં, રાજવી કંઈ ગયાં,
 નામ નિશાન તેના ન વિશે રહ્યાં
 દીર્ઘનાં કોટડાં જે અવિચળ દણાં
 તે ય કાળપ્રહારે ધરા—શું મળ્યાં.

જ્ઞાનનાં તેજ તે મૃત્યુ-અધાર-ઓળે વિલાસ ગયાં ;
 શક્તિના પુંજના શેષ અવશેષ શોધ્યા ન વિશે મળ્યાં ;
 કે મહા દંડની ચદ્રની ચાલવામાં બધા જાય દળાઈ રહ્યાં;
 જે સહ્યા ન જાય તે વિપય વિસ્મૃતિ ઝેર વિશે સહ્યાં ;
 હે મહા માનવી !
 તારાં દિતુ જે દુઃખનાં તત્ત્વ અન્ય સૌ દુઃખ સાથે જડાઈ રહ્યાં,
 સ્નેહમાં સ્નેહ ને ગત્યમાં સત્ય જલથુંદમાં જેવા શું થાઈ ગયાં ;
 ત્યાં સુધી માનવી શેષ છે વિશ્વમાં
 ત્યાં સુધી કંઈક અંશ છે દેહમાં
 ત્યાં સુધી શાળના ચક્ર છે ચાલતાં,
 મટાવતાં માનવીને દગી છે રહ્યાં ;
 જ્યોત્ષી જ્યોત પેટાપટ્ટી બાળીતે
 તુજ અનસ્ત પ્રભાની સુધા ન્યાળીને તને પૂજવાના અમર ઓજિયા !

(૧૨)

મહાત્મા ગાંધીજીને શ્રધાંજલિ.

[અનુષ્ટુપ]

(મહાત્મા ગાંધીજીના પ્રયોદશાને દિને તા ૧૨-૨-૧૯૪૮ ને દિવસે રચાયેલું અને તેજ દિવસે વડોદરા રેડીયો સ્ટેશન ઉપરથી બોલવામાં આવેલું કાવ્ય.)

હાથની લેખિની ધ્રુજે અંજલિ આપતાં ત્હને,
અને હૈયુ દ્રવે કહેતાં, અંજલિ શાશ્વતી ત્હને. ૨
અહિંસા, સત્યની વાતો હવે કેા નથી,
રાષ્ટ્રની એકતા કાળે હવે રેનાર કેા નથી, ૨
રાષ્ટ્રનો પ્રેરણાદાતા અને પૂજારી સત્યનો
ત' જાતાં આજ આ લોભે અમારો સૂર્ય આથમ્યો. ૩
સૂતેલા ભારતે ત્હે તો, જગાવી રાષ્ટ્ર ચેતના,
અને પ્રત્યેક હૈયાને દીધી સ્વાતંત્ર્ય પ્રેરણા ૪
અનેકાનેક વયોની શુભામી શૃંગલા વડે,
જડેલા હિન્દની હારે તોડવી શૃંગલા હતી ૫
અને એ કાળ આરબ્યો યજ્ઞ ત્હે બલિદાનનો
જીતવા આસુરી તત્વો દર્શાવ્યો માર્ગ સ્નેહનો. ૬
આસુરી તત્વની રહામે આસુરી બલ ના ઘટે,
હિંમા કેરો પ્રતિકાર હિંસાથી ના થઈ શકે. ૭
આસુરી બલની રહામે દેવી તત્વોજ દાવતા,
શીખાવી અમને એવું પ્રમાણ્યુ રંજુક્ષેત્રમાં ૮

- અને સિદ્ધિ કરી એવી, નાદીડી, નવ સાંભળી;
વિના શસ્ત્રો, વિના અસ્ત્રો લાધી સ્વાતંત્ર્યાની ઘડી. ૯
- થતાં એ કાર્યની સિદ્ધિ અને કેં હર્ષ પામતાં,
હર્ષની અવધિ રે! રે! શોકમાં પલટી ગઈ. ૧૦
- જાણે સ્વાતંત્ર્યનો સૂર્ય આજ શું આથમી ગયો, !
રાષ્ટ્રનો પ્રાણને સાચો વિધાતા દેશનો ગયો. ૧૧
- ઠહોણું પ્રભુએ પોતે ! “વિભૂતિયુક્ત સત્ય ત્યાં,
ત્યાં ત્યાં અંશ હશે મહારે અને મહાર્જ જતત્વ ત્યાં” ૧૨
- દીડી એ પ્રતિભા, તુંમાં, સત્ય ને શાન્તિપૂજક !
હુપ્ત એ ભવ્યતા આજે જતાં તું પ્રેમપૂજક ! ૧૩
- સત્યના ઓ પૂજારી ! તું સત્યના લોકમાં ગયો,
નથી હિંસા, નથી શસ્ત્ર ! એવો તું લોકમાં ગયો. ૧૪
- સત્ય ને સ્નેહની ભૂર્તિ, સંતની પ્રતિભા અને
રાષ્ટ્રની હાજ ને લાડી માનવતા હૃદયે હતી. ૧૫
- રાષ્ટ્ર ઉદ્ધારવા કાળે, દેવે માનવતા ધરી
અને કાર્ય થતાં પૂરું વિભૂતિ સ્વર્ગ સંચરી. ૧૬
- જીવ્યો તું દેશને કાળે છેક અન્તિમતા સુધી
અને એ દેશને કાળે સ્વીકારી મૃત્યુની ઘડી. ૧૭
- ધન્ય છે તુજ જીવ્યુ ને ધન્ય મૃત્યુ બની ગયું.
દિવ્ય લોકતણું જ્યોતિ દિવ્ય લોકે ભળીગયું ૧૮
- અધુરાં અમ હૈયાં તો હજી છેક અપાત્ર છે,
દિગ્ભતા પામવી બાકી ; હજીતો અધકાર છે ૧૯

છતાં હું જે શીખાવ્યું, તે ચેતન-પ્રેરણા લયું
રહેશે પ્રેરણાદાતા ઘણું છે ઘણું એટલું. ૨૦

નથી યોગ્ય હેતુ હૈયાં અંજલિ આપવા તહને,
છતાં હૈયું દ્રવે તેથી અંજલિ સ્નેહની તહને. ૨૧

પામજે શાશ્વતી શાન્તિ શાન્તિ શાશ્વત પામજે.
હુઃખથી ભગ્ન હૈયાની અંજલિ આ સ્વીકારજે. ૨૨

અંજલિ અમ હૈયાની અશ્રુથી, સ્નેહની ભરી,
નથી પૂર્ણ શક્યો આપી તથાપિતું સ્વીકારી. ૨૩

—યોગીન્દ્ર જ. ત્રિપાઠી

(૧૩)

થંભો હવે !

બહુ થયું !

થંભો હવે નિષ્કળ અશ્રુમારાં,
નિસ્તેજ આ - લોચનના કિનારા
ભિન્નવીને સાધવું શું હવે છે ?
અન્ધારી ગ્રહિતણી કન્દરામાં
ધ્રુવો થકી અડવડતા મનુષ્યને
કેડી પરમ સત્યની ચીંધવાને
એકકેક જોણે પણ આયુ કેરી
ને જિદ્દગીની કાળીએ કાળીને
જલાવીને જાતની જ્યોત પાથરી,
તે દીપ માનવ્ય તણે અગ્નિ-જ્યો,
ને આમ, આવી રીત, રામ થાતાં

ક્યાંથી કહો ધારવી ઉર સાતા !
 એને હવું મંગલ સ્વપ્ન એક :
 પાપો તણું સદિપુરાણ થાણું
 ઉઝેડીને આ પલુની ધરામાં
 પુણ્યો તણું નંદન નવ્ય રોપણું....
 ને કંસ ને રાવણ આદિ સૌએ
 જેની કને સૌમ્ય હતાં દીસતા
 એવાં મહાભીષણ આસુરી બળો
 સામે હતાં, ત્હોય, સદાય એણે
 આયુધના આદિમ ખેડારથો તે
 છેદતી ક્ષણે સુધી અદમ્ય તે જે
 ઝગયા ક્યું....સ્વપ્નની મિદિ અર્થે
 ને હાય જ્યારે,—એ સાધનાના
 દારે ઉપાના કિરણે શુભાળી
 બાંધી ગૂંથા'તા જય તોરણોને
 જિગી રહેતી યુગ કેરી મંગલ
 નાન્દી તણા બાણ રહ્યા હતા સૂરો....
 ત્યાં થંભો પરંતુ મુજ અશ્રુ હાવા
 નિસ્તેજ ક્યું રૂઢિ નયે ન કામાં
 દૌર્જન્યની અડાવતાં....
 જો, એ તપસ્યા—કુબળાં શરીરને
 ત્યાગી ઉભા યોગી તમારી સામે
 ઉચ્ચારતા અમૃત—ધાર વાણી :
 “ લે આલ, અશ્રુ લૂછીને સવેળા—

મેં આઢરેલા હજી બાકી જંગ,
 પૂરો કરી એહનું રાખ રંગ
 કોને રહે, બે અહીં આ રહ્યો હું
 પહેલાં હતો તેમજ તારી સંગ !
 બાણે તું, જગમાં સત ને અહિંસા
 સંસ્થાપવા કાજ અનેક વાર
 દેયે બરી વજ, ધરો મુખે સિંમત,
 મેં મટમટાવ્યા વખના કટોર....
 ને તું....નિહાળી મુજ જોગિયાને
 ભૂમિ દળેલું....દળી આમ બાયે
 તો સાધના મારી શું વ્યર્થ એ બધી !
 ના, ના, મને અશ્રુની સસ્તી અજલિ
 આપી રખે છેતરતો તું આત્મને !
 હું તો ચહું જીવનવીર એવા
 લાખો, કરોડો, લૂછી અશ્રુને જે
 દેયે ખરી ધૈર્ય ધરિત્રી કેરું
 ને શેષ કેરી સજીને સહિષ્ણતા
 સીંચી સીંચી શોષિત શુદ્ધ કરવા
 મેં આઢરેલા ^{પ્રેમની} યસ કેરો
 પૂર્ણાહુતિ પ્રાણીયજ્ઞ સાવ"
 તેથી હવે નિમ્નજ અશ્રુ મારા,
 થંભો સમે આહુસકા તમે સૌ
 ને વેદનાને ઉરમા વહીને
 આલો હવે આત્મરામ મારા
 (કરચનઠાસ માણેક)

(૧૪)

કૂલ - વિસર્જન.

રાષ્ટ્રધ્વજો ફરકતી બુહુનીર નૌકા
સંચી સમૃદ્ધિ કંઈ અંતર ભિપકંતી
દેશે કશી છલકે ? શાવળી મૌનભાર ?
આંખો અસંખ્ય બનતી ત્યહિં બુદ્ધતાર.
ખૂંધી જતી જ અમ અંતર સત્ત્વ ભણે !
એ ભસ્મયાત્ર મહિં ભારત સર્વસાર.
ઓ તીર્થરૂપ ! તમ ભસ્મ ? વિચારતાં થે
ઉત્કંઠ અંતર વિશે અણુકંઠ્ય વ્યાપો
હેહાન્ત વાત બહુ વાર વિચારી વાંચી
ને અંતર દર્શન છળી ભરઆંખ સાંચી.
દેશે ન તોયે ન તમે ની પ્રતીતિ યાતી.
આજે પ્રયાગ સૂચિ સંગમના મુતીરે.
ળીળાં અનેક વળી ભારતભોમ તીર્થે
જો આ અમે અહિંય સાગર સર્વતીર્થે
ઓ તીર્થરાજ તમ કૂલ વીસર્જવાના ;
તીર્થોદક કર્યું સહાય સ્વયં પવિત્ર,
ને અગ્નિ પે સકલ શોધન આપ શુદ્ધ
ગંગા તમારી પણ ભવનની અનેરી,
જાતે વિશુદ્ધજ, પ્રશુદ્ધ પિતા. વહેતી !
પિતા ઓ રાષ્ટ્રના લબ્ય ! નબ્ય દ્રષ્ટા જગદ્ગુરુ !
વિસર્જને કૂલતીર્થભવને નવસર્જિયે.

—મુન્દરભ. ગ્રા. બે. ૧૯૪૬.

(૧૫)

અપૂર્વ માનવી.

સૃષ્ટિણું મરત્વ મધુર સાંભરી, શ્રીકૃષ્ણ, ઈશુ, બુદ્ધની પ્રભાભરી,
 પ્રભાપતિએ દીધ પૂર્ણ તત્ત્વનો મનુકુળે એક અપૂર્વ માનવી.
 એ માનવી ગાંધીરૂપે પ્રકાશ્યો, ભૂદયાં જનોને મતપંથ દાખતો;
 યુગે યુગે સર્જન કે નવું થતું, ને પાપ ને પુણ્યનું યુદ્ધ જામતું.
 સંહારવા પાપ, અસત્ય, હિંસા જ્વાલામુખી જગમાં ધૂમી રહ્યો;
 ને શાંતિકાળે મથતાં અહો ! એ ધિક્કારનાં ઝેર અખૂટ પી રહ્યો.
 શોષિત બૃહ્યા નરરાક્ષસોમાં એ પ્રેમસુધા સીંચતો ફરી રહ્યો;
 “લડો ન લાઈ, સહુ લાઈ થે રહો” એવું કહી માનવતા ભીખી રહ્યો.
 “લડો ના, મારો ના,” કહેતો શાંતિ-સંદેશ બોધતો,
 અહિંસાનો ફિરસ્તો એ રામ રામ બળી રહ્યો.
 દેવ-વેરની આગે જો ગાંધીની આહુતિ થયે,
 પૃથ્વીના પટ પરથી તો માનવતા એ મરી જશે.

—શ્રી જ્યોત્સ્ના શુક્લ

(૧૬)

દાંડી તટે.

(સોનેટ)

વળાવ્યાં બાપુના ફૂલ સકલ આ સિંધુ જલમાં
અમે પાછા આવ્યા તટ ઉપર, હાવાં પરમ એ
મહાત્માનું, આવા અતિપુરુષકેરા શરીરનું
રક્તું ના એકકેય પૃથિવી ઉપર ચિહ્ન મનુજે
હણી નાખ્યું, આગે લસમ કરી નાખ્યું ઉદ્ધિએ
દીધા લોપી એનાં અગનભચિયા શેષ કુસુમ
અહો ! જેણે આવા પ્રબલતમ પ્રેમે પૃથિવીને
હતી ચાહી છેલ્લા હમ લગી, જવું આમ સહજ !

વિલોપી બાપુનાં સમઠર સંતુહાર ઉરનાં
ફૂલો ને (સિંધુ નું મિલન થયું સિંધુ અવરથી)
ચઢયાં પાણી બાપુ હૃદય પ્રીત જીવાળ સરખા.
મળ્યાં ત્રિનીઃ સીમે નલજલધિ ને બાપુ જલમાં
વળાવી બાપુનાં ફૂલ સકલ પાછા તટ દેખાં,
ચઢયા ત્યાં આપુથી વિહીન તટપે અશ્રુ ઉતારા.

—મો ઉપનમ

(૧૭)

તારો ચમત્કાર.

(' ધીતિઆ ')

હત્યા તમારી મુણીને, મહાત્મન,
 ગળે ન આંસૂ, નવ થાય શોક ।
 ખૂની વિષે ક્રોધ ચઢે ન કેમ ?
 રથમી જતા ભાવ જ કેમ માનુષ ?
 હિંસાચક્રી તે' બહુને ઉગાર્યા,
 હિંસાચક્રી દેહ હલાય તારો ।
 આમાં હશે શું કંઈ ભેદ ગૂઢ ?
 ઠસાય ના, રતબ્ધ જ ચિત્ત શૂન્ય ।
 પરંપરા પાપતણી, પ્રવર્તે,
 હતી તહીં સાંકળ એક પુણ્યની,
 તોડી, કરી પાપ પરંપરાને
 પૂરી ખૂની તે' કરીએ શું ક્રોધ ।
 ચલાવવા રાજ્ય ખુસદીવર્ગે
 ભેદોમહીં ઘર કરી મોટમોટા,
 ઘણા હતા એક, કીધા જ બે તે
 ખૂની ખરાએ ! નહિ આ નિયારો ।
 કરો ! કરો ક્રોધ, હોય પાપ બે ।
 કરો કરો શોક, પમાય માનવ ।
 રડો રડો પાપ જ બે, હવે તો ।

મિથ્યા વિલાસો કરશે ના અશ્રુના ।
 ખૂની બિચારો ! બહુ લાન ભુલ્યો
 હણાય જે ના હણવા ગયો તે ।
 હતો તને દેહ કદાપિ આત્મનૂ
 હણાય જે હિંસ્રક હાથથી કદી ?
 હતું ખરું સાધન આત્મવીર્યનું
 તે સાથળ્યું તું જતને કરી તે
 પ્રકાશવા આત્મનની અહિંસા,
 ગમ્યું ન તે તામસ જંતુ જે અમે ।
 મદ્દા તમારી, પ્રભુનીજ ધરણા
 વિના ખને ના કંઈ દેહ મૂક્યો
 પ્રકાશવા સત્ય સમર્થ રૂપે
 વિસ્તારવા પ્રેમ અવિદન રીતે ।
 દેહાન્ત તારો સુણીને, મહાત્મન,
 ગળે ન આંસૂં, નવ થાય શોક !
 ખૂની વિશે ક્રોધ થતો કાંઈ !
 તારો અમલકાર હશે ' મહાત્મન.

—શ્રી શુદ્ધિકાવ

(૧૮)

ગાંધીજીને.

જાહેશરી આંખો માતાની,
 તેનું તું આંસુ ટપક્યું,
 બળી રહ્યું અંતરમાં કિન્તુ,
 સૌ પાસે ગીઠું મલક્યું,

મૈયાના ઓ ગાંધી વીઃ
 અર્પું છું હૈયાના હીર !

ભારતના હુઃખે હુભાર્ધ,
 કુદરતની કૃષ્ણા ઉતરી,
 સંસ્કૃતિને સ્વાતંત્ર પ્રભરીને,
 ભારતને અંબે પમરી.

વંદન ઓ કુદરત સંદેશો,
 ધન્ય થયો તું ભારત દેશ !

—શ્રી કૃષ્ણસાસ આપરાંતી

(૧૬)

ભીખ.

મારે, હતાં સાધન પિંડ કેરાં,
 એણે થયું તે સઘળું સમાધ્યું;
 થાકી ન કાયા, પણ લોક થાક્યા,
 હિંસા તણા તાંડવખેલ જાગ્યા.
 મારી દિશા શૂન્ય બની બધેથી
 બાણી બની વ્યર્થ સરી મુખેથી
 એ પિંડના સર્વ પ્રયોગ ખૂટ્યા
 ત્યાં બંધુ આબ્યો; સહુ તંગ તૂટ્યા
 હું નામ ને રૂપ ફગાવી આબ્યો,
 દિશા અને કાળ વસાવી આબ્યો,
 આગ્રે મહાકાલ સ્વયં બન્યો હું,
 પામ્યો તઠાકાર દિગ્ગાત્ર સારો.
 કરતુરની સૌરભ તે બન્યો—હું
 અને મહાદેવ તણી સુભક્તિ
 રવીન્દ્રનો શુન્નનમમ્ હું છું
 ને ગોખલે ગૌરવરૂપ હું છું.
 દૈગંબરી ધૂન રધુપતિની
 તેમાં બની યજ્ઞ વહી રહું છું
 ખરે તણી સાત્વિક પ્રાર્થનામાં
 હું દૈન્યનો ભાવ બની રહું છું.
 નાચી રહ્યાતા નરસિંહ સાથે

જે ભક્ત લેઈ કરતાલ હાથે
 તે સર્વના તાલ હજી થ જાળે
 અચૂક તેની ખેત હું બન્ધો છું.
 મુગીપમાં પંચનદી મહેશે
 નિહોધનાં જીવન જે હણાયાં
 જીજીવિષા તેમની હું થયો છું
 નવોદરે જન્મ રટી રહ્યો છું. ૨
 હું બધે છું, નથી નષ્ટ હું છું,
 મી છો મને તો નજદીક હું છું.
 ઉભો રહું ખીરજથી અદઠિ
 હરેઠ દારે, ખુલશે કરી ને;
 મદ્દા મને કાન થયે ન આડા
 ઝીણો દુરુ ખંતર સાહ જપારે;
 કે ચિત્ત યાગા કરશે ન તરે
 રહું મનો-નિર્જન સત્ત્વ જપારે. ૩ -
 જન્માન્મા અગિય અગિયમાં
 સમર્થ હિસામવિકાળી બીરો,
 ખુટાઠવા કાલીય કાલપુટો -
 ધરોધરે વૈવ્રનવર્ષિડ રેશો ?
 પુણ્યાહૂતિએ દદસંયમેની
 હિરણ્યગર્ભે અવતાર મોંઘા
 હું ખંડખટ વિચરી કરીને
 સંયોદ્યસ્થાપન કાળ ચાલું. -૪

—મીતમલાક મજપુદાર

(૨૦)

ગુનેગાર ગાંધી.

તારી સામે અસુરોની ફાજ ચડી,
દારાગાની ઠાળી દિવાલ ખડી,
ખણકી રહી સાંકળો લોહધડી;

બની નિર્ભય તોયે વીરા ! તેંતો એ દહે સૂતા સંસારને સાદ ઠયો,
એણે હિંમતની હદ રાખી નહિ તેથી ગાંધી આજે ગુનેગાર ઠયો. ૧

થાક્યા માનવીમાં દરી પ્રાણુ કારે,
ગાંધેગાંધ અને ન.ગ.રે નગરે,
તારો કાલ ગયો હૃદયે હૃદયે.

તારો નાદ સૃષ્ટી મારો જાગિયો દેશ ગિરાટ નવી નવી આશા લઈ,
એણે જીવ જીવ'હી અનેક તણી તેથી ગાંધી આજે ગુનેગાર ઠયો. ૨

સે તો ગીધાં હળાહળ ઝેર હસી,
કાળા કિન્દા માળા અમેક વસી,
તો એ નૈનમાં અમૃતજ્યોત વસી,

વતેં બંદાદેશમાં ફરા માનવીઓની કારખી ગેહનાકે પીરસી,
તારો એ જ ગુનેગારિયા વદાલખના તોય એહુદિયા તું રહ્યો વરસી. ૩

સારા આલમમાં જેતું રેહ નથો,
એ એ દીન પલિત તણો તું પલિ,
અગતિક તમી એક તુજ ગતિ,

કોટિકોટિ મનુજોના અંતરને તુંમાં જામી મળી ગયો રહેલુ કરો,
એણે ફરિયાદો દેરાં દિલ દયાં રેણે ગાંધી આજે ગુનેગાર ઠયો. ૪

ત્યારે પાસ અન્યાયની આગ બળે,
તેમાં લાખમ લાખ ફૂલો અબળે,
પ્રજા કારમી વેદનાથી ઠક્કળે.

ત્યારે સ્વાથી ઓની જમાત આ કોરડા વાંઝી રહી નિજ રોષ લઈ,
તુંથી કેંદન એ નવ જાય સહ્યાં-તેથી ગાંધી આજે ગુનેગાર થયા. ૫

તારે હૈયે ઊંડાણુ તો આલ સમાં,
તા । પ્રાણુ પ્રકાશના આગરમા
અમકે નવલાગ્ય મનુ કુલનાં.

પ્રિયા ! તારા અમોઘ તંપોળળથી મરી અદૃષ્ટ તું આજ વિરાટ થયો,
નાનાં માનવીથી સમજાય નહિ તેથી ગાંધી મહા ગુનેગાર ૬ । ૬

પ્રભુપુત્ર ઇસુ વધસ્થંભ ચડયા
આડે કાગ તણા પડ્યા પડિયા,
ઇતિહાસે ફરી એજ ઘાટ ઘડયા.

ગોરી માનવી અંતરે ઝેર લરી, આંખો લાલ કરી હંસાદ કરે,
મને હાય ! જરાય નવાઈ નથી મારે ગાંધી એમાં ગુનેગાર ૭ । ૭

ટીપ :—ગાંધીજી આગાખાન ખેલમ' ૩૬ હતા ત્યારે સરકારે હિંસાના
કૃત્યો મારે ગાંધીજીને જવાબદાર દરાવવા સર ટેનકામ
પાસે પુરિતમ તૈયાગ કરાવી તે પ્રજાએ.

—નાથાલાલ દવે

(૨૧)

અવતાર.

ઘોર ધુધુટા વાયુ વાયે,
 વાઢળ જુથે વ્યોમ છાયાયે,
 ગાજવીજ ને લડકા ઢાંચે,
 વરસે ધગધગતા અંગાર !
 તોફાને પરંત સૌ ડાલે,
 થરથરતુ જગ આંખ ન ખોલે,
 માનવચિત્ત અઢયા અગડાળે,
 ગર્જન કોણુ કરે લયકાર !
 આપે મૃત્યુગીત ગજાવી
 - નવ અવતાર ! નવ અવતાર !
 વિરાટ પગલે જગ ધૂજાવી
 નવ અ-તાર ! નવ અવતાર !
 આવે મૃત્યુગીત ગજાવી
 વિરાટ પગલે જગ ધૂજાવી
 પાપતણી દુનિયા ડાહ્યાવી
 રુદ્ર તણુ એ નવ અવતાર !
 શ્વાસે પ્રવાસે જગ સળગાવી
 જુગ જુગ કેરી નીંદ ઉગાડી,
 નિપુર સદુ હૈયા કમ્પાવી,
 ધુમે ગ્રહી એ નવહયિયા !
 ગીતા કેતા મંત્ર લણીને,

પ્રજ્ઞે પ લે તિમિર હજીને

ભીરૂતાની ઘોઝ ખાળીને

હરખાવે આત્માના તાર !

જયગ્રાહે - ભેત્રીને આવે

કામે કને શંખ ફૂંકાવે

તાંડવથી ભગને હરખાવે

આજે એ દૈવી અવતાર !

દુર્ભાગતા સહુ નાટ જ કરતો

ગુરુ પોખાઓ સંહારતો

દમ દમ નવચેતનથી ભરતો

આવે કરતો ભગ હંકાર !

છિન્ન બિન્ન બાંધો સૌ કતો

નિર્ભયતા ઉ-ઉદમાં ભરતો

સ્વતંત્રતાના મંત્ર મચવતો

કરે વિશ્વમાં નવ ચમત !

અંજાવાતે વિશ્વ ભગાડે -

નવ અવતાર ! નવ અવતાર !

ધન ગર્જન કરી મોહ ભાંગે

નવ અવતાર ! નવ અવતાર !

ફેફસાઓ એ નવ અવતાર !

અંગાવાતે વિશ્વ જગાડે,
 ધન ગર્જત કરી મોહ લમાડે,
 હિરહિરમાં નવ જમેતિ ઝગાવે,
 કરે સદ્ય એ જગ-ઉદ્ધાર !
 સૃષ્ટિ નવી એ રચતો ધ્યાને,
 સ્નેહગીત જ્યાં સદૈવ ગાને,
 સ્વાર્થ છુપાવે મુખ જ્યાં ગાને,
 રેલાયે જગમાં અમી-ધાર !
 આવો નવયુગ ફેરાં બાળો,
 દૂર યયો છે પડદો ઠાળો,
 પ્રભા દેવી રેલાતી સાળો,
 થાયે વિશ્વતણો ઉદ્ધાર !
 આજે દેવી ગીત ગજાવે
 નવ અવતાર ! નવ અવતાર !
 વિરાટ પગલે શૌર્ય અપાવે
 નવ અવતાર ! નવ અવતાર !
 આજે દેવી ગીત ગજાવે
 વિરાટ પગલે શૌર્ય અપાવે
 દાનવમાંથી દેવ બનાવે
 સ્નેહબર્યા 'જો નવ અવતાર.

—શ્રી સ્નેહસંધ્ય

(૨૨)

વામન સ્વરૂપ ગાંધી !

(શાહુલ)

જોયો જ્યાં ગરવે ભરેલ જલિને ધર્મોન્ધતાથી અતિ
ત્યારે વામનનું સ્વરૂપ લઈને આવ્યા પ્રભો વિશ્વમાં
ને શિરે હથ યાદ એ જલિતણા પાતાળ ચાંપી હથ
કીધો 'તો અતિ પ્રેમથી જલિતણો ઉદ્ધાર એ વામને.
તેણું વામન રૂપ જો લઈ અહીં ગાંધી રૂપે હિન્દમાં
આવ્યા માનવ દેહ શું ધરી પ્રભો, શુભામીને ચાંપવા ?
ને શાંતિ સુખ સ્થાપિ માનવતણા ઉદ્ધાર અર્થે ફરી ?

—કૃમ્હથંક મહેતા

(૨૩)

વિજય માનવ્યનો.

(દેવુ ભાંગી પડે એવો આઘાત લાગ્યો છે ગાંધી જતાં શું ગયું તેની
કલ્પના કરતાં તો સર્વસ્વ ગયું એમ જ લાગે છે. ગાંધીજીની
મહત્તાનાં દર્શન થાય છે અને તે પછી એમના જલિદાનનું રહસ્ય
સમજવા માંડે છે. માનવતાનો વિજય નીરખી ચિંતિત શાંતિ
અનુભવે છે.)

આજ નયનો ! રડો !

હૃદય ! ભાંગી પડો !

પૃથ્વી પેટાળનાં કાળના કોરડાં શા

ધરાકર્યે સૌ સામટા ગડગડો !

આજ આકાશના ધૂમટ નીચે પડો !

સૂર્ય ને ચંદ્ર ને તારલા સૌ ટળો

આજ ગાંધી ગયા !

જેહણે માટીથી મનુષ્ય રહેકાવિયા,
જેહણે પંકથી પંકળે ખીલવ્યાં,
જેહણે પ્રસ્ત વિધ્વસ્ત માનવ ઉરે
રનેહ ને સત્યનાં

અભય કારુણ્યનાં અમૃતો સીંચિયાં,
જેહણે કર અકપે

હીન,કંગાળ,એદી,અધોરી,એમ બાગિયા
પાંમિયો મુકિતની મંગળા,

તેહ ગાંધી ગયા.

આજના જગતમાં

દ્રેષને કલેશનાં

સ્વાર્થ ને અધમતાનાં ખળી
સતત દાવાનળો બ્યાં રહ્યાં

તેહ આ જગતમાં

ગાંધી તો અમૃતની એક વર્ષા હતા,
માનવી હૃદયની સબ્ય આશા હતા,
સત્ય સંશુદ્ધની અચલ શ્રદ્ધા હતા,
પ્રેમમય ચેતના દેહધારી હતા,
માનવી જગતનું હૃદય ગાંધી હતા,
હૃદયનું સત્ય સવિવેક ગાંધી હતા,
અભય, કારુણ્ય ને દાવ્ય ગાંધી હતા.
તેહને તં હણી, આજ ઓ માનવી;

માનવી હૃદયને મૂખ ! નાખ્યું હણી !
 શત્રુ જેવું ન'તું વિશ્વમાં કોઈ મે,
 શત્રુ તેને શું રે તાહરો તું ગણે !
 દ્રેષ જેને ન'તો રાજતમાં કોઈનો,
 તેહનાં બુદ્ધને કુદૃષ્ટ કમલો સમાં,
 હોયને દ્રેષ તેં કેશકેરો હીઠો ?
 મૂખ રે માનવી ! બાણતો તું નથી
 તેં શું નાખ્યું કરી ?

કલેશકાયર, બવાયેલ, હીણાયલી
 માનવી બલિ રે ! ક્યાં જશે રાંકડી
 પામવા પ્રાણની પુણ્ય સંજીવની
 'રાંકડી'—મેં કહ્યું ?

ગાંધી શા પુરૂષને જેહ પ્રગટાવીને
 વતંમાને બની પરમ મહિમામયી
 તેહને મેં કહી 'રાંકડી' ?

ના, નહિ, રાંકડી ન,
 તું તો મૂર્તિ સૌભાગ્યની

ગાંધી તો લબ્ય કે વિજય તારો હતો,
 ગાંધીનું મૃત્યુ એ વિજય તારો બનો !
 વીરને મૃત્યુ શું આપી હો એ જુદું ?
 કલ્પયું બધે બીજું મૃત્યુ શું ગાંધીનું !
 દ્રેષ કે હિંસાની ગોળી ફેંચે ઝીલી,
 શાન્તિ ને જ્ઞાન્તિની કિંમત હાખવી,

રાગ હે ! રામ હે !

પોલી ગાંધી ગયા !

અમર આજે થયા !

પ્રેમ ને દ્રેવની, દ્વાન્તિ ને વૈન્ની,
જ્ઞાન-અજ્ઞાનની, તેજ ને તિમિરની
આદિથી જગતમાં જામતી યાદવી.
તે મહીં આજ ફરીવાર ગાંધી પડે
વિજય ગાથા રચાઈ શી માનવ્યની !

દ્રેષ ને વૈરની અમલ છાયા તળે
પ્રેમમય સત્યની હીપ્તિ શાશ્વત જગે ;
હીપ્તિ એ દષ્ટિમાં સતત જે રાખવી
વૈષ્ણવી ભાવના આજ વિજયી બની.
દેહનું મૃત્યુ તે મૃત્યુ સાચું નથી,
મૃત્યુ તે જીવનનો અન્ત સાચો નથી,
કેાક દુષ્ટુદિઓ મર્ત્ય જે આલસ્યું
વૈધ્યું તે હિંદુનું હૃદય ગાંધી નથી.
ગાંધી તો ઓ રહ્યા ! આર્ય દ્રુષ્ટા મગા,
પ્રેમભર નયનમય કેઈ ઇશુના ચમા,
શાશ્વત ને સત્યથી.

નયન ! તો ના રડો !

હૃદય ! ધીરજ ધરો !

સૂર્ય ને ચંદ્ર ને તારલા, સૌ ઝગો !

ગાંધીનું જીવન તે વિજય છે જીવનનો !

ધાંધીનું મૃત્યુ છે વિજય માનવીનો !

પૃથ્વી પેટાળના કોરડા ચા

ધરા ઠમ્પ શાન્તિ ધરો !

—મનસુખલાલ ઝવેરી

(૨૪)

ઝેર કટોરા.

કટોરા ઝેરના પીવા રે ! કટોરા ઝેરના પીવા રે !

ચોગી તારે ઝેરનાં પીણાં રે ! ઘૂટી ઘૂટી પ્રેમ પીણાં રે !

ઝેરના સાગર, ઝેરનાં ઝરણાં, ઝેરનાં કુંજ ને ક્યારા,

જગ આખાનાં મનડા મેલા, માનવ ઝેરનાં ઘેલાં !

ચોગી તારે ઝેર એ લીલાં રે ! મધુરાં પાનની લીલા રે !

ખૂટયાં ના ઝેરના ડેનારાં ! ખૂટયા ના ઝેરનાં લેનારાં !

પીનારાં ઝેરનાં ધીરાં રે ! જીવી ગઈ ઝેર પી મીરાં રે !

ઝેરી આખો, ઝેરનાં હેયા, ઝેરમાં ઝેર ભરાયાં ;

લાઈની ખંજર, લાઈની કાયા, લાઈ એ લાઈ ભરાયા !

જગે આવાં ઝેરના દીઠાં રે ! રુધિરનાં બહેણુ ના દીઠાં રે !

—લાસ પતિના કંઠ વિષેનું ઝેર શું જિભારાયું ?

ચોવા શંભુએ પીતા પીતાં કથ કથ રેલાવ્યું ?

ચોગી તારી હામ ન કાચી રે ; શ્રદ્ધા તવ સત્યમાં સચી રે.

—શ્રી જાણદેવ મોલીઆ

(૨૫)

બાણ પથારી

શિખરિણી

હજારો ભાનુની ધરતી પરકમ્ભા કરી વળી,
 નહીં તો એ આગે ડગ કંઈ લયો આદિ મનુજે
 હજારો વર્ષોમાં વિકરી પશુતા, પોત અઠકું
 મનુષ્યાકારમાં પ્રકટયું પશુએ, ને કહીં કહીં
 ખિલેલા માનવે બહુ બળ કયું સત્ય ધરવાં
 દૂખ્યા મૌને યત્નો ! સતકષ્ટ દૂખો ના પશુ છતાં
 કરેલા સંસારે અગણિત રુંદા કંઈક સહીજો
 યથેચ્છાએ વેયો અડગ દગલા, તે નિજ પરે
 ધીર ઓઢી લેતું હૃદય કુમળું એક પ્રકટયું

. ૧૧ કારુણ્યે પતિત પડખે જે રહ્યું ખડું ૧૦

ચુરાશે પોતે કે દબી મરી જશે તે ડર વિના
 દગારી પહેલાં સૌ, પછી જ રહ્યું પોતે ઉમરવા
 અને એ પાપોના દંડન દરવા પુંજ સુધગા
 બિછાયું એ હેયું સહુ કિંશ વિંટાઈ કંદનશુ
 પડેલાં, પીરેલાં અલિપ્ત, હલિતો ને ધરવનાં
 અનાથો—ને સૌનો છવતર બની, બંધુ બનીને
 ગરીબોનો બેઠી ઇશુ પ્રગટિયો વિશ્વપ્રભુધી
 અને આંસુ ધારે દપકી; નહીં કારુણ્ય અટક્યું
 પડેલાં ને બાંધે પકડી હૃદયકયાં પુણ્યસ્વરૂપે
 ઉર પેટી • યોતિ, નિઝથી પ્રગટાવી સહુઉરે ૨૦

રહી નાચી જુદી ન. — દેવમથી સંતજનની
 દિશાગો વેરને ઉછળી ઉરગંગા — લીંજવતી
 મહાકવ્યાણેમિં જગત જીવી એ નવ શયુ
 ખપી જાતું વેગે વહન કુંધવા, હાથ બળિયા
 શરારી સત્તાના અધવચ ધયાં ને રણ્ય રમ્યું
 સુંકું ચોપાસે, ત્યાં અરર ! ઉર ગંગા શમી ગઈ ।।
 ઉખેડી પેટાળે જડ, પ્રગટવાં કેા ઉર તણાં
 નવોણેમાં મૂગી સમસમી રહી ગંગકરુણા.
 ઇશુને જીએ જે જગતદુહયેમાં નવં વસ્તું,
 વસ્તુ કે તે એને કુમ વર ચડયે ; ને જગજને ૩૦
 સુખે મધ્યા શોખો જીવનબલિ પેગંઝર તણે.
 પૂજી, રાઈ, જાઈ, જુ ન પ્રગટાવું ઇશુ — ઉર.
 ત્યાં ધર્મો, ને તસવ ઉજવિયા દિવ્ય બલિના.
 મીઠો એનો કિંહુ હુકમ સહુના જાંઘુખનને.
 જમીં ધોળી પીતં ત્યજામ જલનાર્ધા વિમ ભેદ.
 ઇશુ કો દેવામાં રજાદામુ થકળા કુમ કમરે ।
 ધવાયેલા પ્રેમ અક્ષત બરિસું મોનં રૂચક ।
 મહા મૃત્યુ રત્રો જંગ ઉજાવું જંગ જલવી :
 દુભાયેલા સ્ત્રી જાતું તિમિરે આજી કમલું.
 જગે પંથો દો તે મરદ કુમ રાખ્યા અઠગ દો । ૪૦
 મહા કદમાવેને પચઠ ચંઠામવ ? — અને
 પીરે પૂજવી તીરે પ્રણુધ (૨ ગાંધી ઉતરિયા.
 અરે જાને જાણુ ! નજર અગ આની કરીશ ના !

પડ્યો. બાતું તારે, જય કીચડમાં પાયદારમાં !
અમે પાપી ભૂરા સત સમજિયે, એ છરવણું
પરંતુ એ ! બાતું ! જય તુજ મથે, સત્ય જિતથે.
અમારા પાપોની દરીશ પંચા ના લગીર હું
શિરે લેવા બતાં ગાડી કચડાઈ તું મરથે.
અમોને પાપો તો કંઈ યુગથી કોઠે પડીગયા
તું જેવા એકાકી બડથી વળથે શું થડીકમાં ૫૦

થયું ડાહ્યું કાંઈ જગ-વહી ગઈ પીસ સદીઓ—
ન રોખ્યા ટાપટોના ફસ રચૂલ, ઉરે કિંતુ પરખી
પોપાડ્યા ગાંધી એ, દુનિત મરફો કે મરીશ હું ?
હજારો મૃત્યુની દરખીણ વહોરી ઉર વધ્યા
અને મોઢે મેં છું સિમત દરકતું રાખી કૂમળું
થડયું ગાંધીએ જીવન ચિન્હુસ-રોહણ સખું
અરે એ મિંદુ શા ઉની લહરી દેનિલ રફરે
! મેઠાણી તે મોઢા, જમીણા જાણી કવચ કાઢે
કાંકળે કાઠેલા ભીમજી નમ્યાગિન ? નિશિ દિનિ
મૃત્તિઓ નાથે જગદિ પવ્યકારે લલકારી. ૧૦

! એ મેલી ઘેલી જગની સજિતારે ! અણગણી,
! લીરે એ હૈયે નિની હંને નામ રમતાં
કરોડો નિઃશકે નિજ હિરવણો દૂર સુધી
વહાવી વધાવે અમી રહ્ય કેશં અણ્ય ખૂટયાં.
અને આકાશી એ ગહન ઉરની શાંતિ દિસતી,
ન દુવે કો કંઠે રતનકણ જેવા મીષી રહ્યા.

વિંઝાતા ગોળાઓ મંથન કરતાં જે રૂઢવનું,
 વ્યથા ના જોવી, ને ફક્ત ઉર આનંદજ મહી
 જગો ભાગી થાવું, સતપુરુષને તો નિજવ્યથા
 વલોવી સૌ સામે નિજસકળનો સાદ ધરવાં. ૭૦
 ગયા સિંધુ કેરે, મથન કરવા દેવદનુજે,
 વિલોપી મેરૂથી જલેધિજલનાં રત અમૂલાં
 અતિ ર.ચ્યા, નાચ્યા, તહાં જ વિષ હાલાહલ થક્યું,
 દિશાઓ ઘેરીને પ્રલયપૂર જેવું ઉમટિયું,
 અને રતોઘેલા સુરઅસુ-થી ના વળી શક્યું !
 ઉમાશૃંગથી ત્યાં શિવ ઉતરિયા સંયમ મતી
 અને એકીધૂંટે વિષ ઘટઘટાવ્યાં જમતને
 સુરક્યું, ને પૂંઠે અમૃત મળ્યા તેની નવ તમા !
 મળીને આજે એ સુરઅસુર આ માનાતણા
 વિશાળા સિંધુનું મથન કરતા સ્વસ્થિતથી. ૮૦
 મળ્યાં રતને કે ના કે ન કહેશે ? કિંતુ દિસતાં
 વિષે ઘાઠાપુરે વગ ઉમરતાં તે જિરવવા
 ભણુ એં એકાકી મનુજતણું ? તો એ મંરજથી
 ધરે હાઠે ગાંધી સ્મિત ફરકતે સંયમમતી,
 તરે ! તારે ? પડે, જમત ! વિષ દેવ જવું પડે
 યયાં ગ્રીસે પૂવે સુકલુકર ખ્યાલી વિષ તણી
 દિધી, ને ઘેલૂડી પ્રભુપ્રણયમાં નાણુ ઘટતી
 સુકંઠા મીરાંને દિધ વિષકટેરી નૃપતિએ,
 ન એવું ગાંધીને, — નિજ નજર તણી ચક્ષુને
 કિયે જોતી એ તો વિષહૃદયપ્ય લા, વિષ ચૂસી. ૯૦

ભરી દે પાછા એ ઉત્તમન પૂરી નિજ તણાં
અમતાપુએ, હિસાવ, હૃદયને માગી દમતા,
વિકાસ વંદેળી ઉર વિમલ વીંધે જ શતધા,
મરીળી પાતાળે બન સળકતાં કોટિ કીચડે,
સ્વપર્ષના ભેદો જગત અસહિષ્ણુ લડી મરે;
પછી શે જાગેલું હૃદય કણ જાંબી પણ શકે ?
અને શે એકાકી દુર કરી શકે પાપદગલાં ?
વીળી વીણી ફેરી હૃદ ભીતરના કુદ્ર વિષયો
ઉભા ગાંધી પડે સૂઝન કરતા સત્યવિતરે
ધવ ધું, જ્યાં વિચિત્ર રત્ન, જળમ ગાંધી ઉર થયો. ૧૦૦

નિયોવાયુ હેયુ, કહી જરી મ'એ પ્રેમ ફલવ્યો,
મરીળીથી ઠંપી નિજ છવન નિષ્કંચન કહ્યું;
ઉંચાનીચા ભેદે ધરમરી, બીધું લીનપડયું.
કહે છે મિઠાઈ હૃદય, જલ્લુ બેથી કંઈ ભાણું
પમારી ને જીભે સર્મરમિથ પૂવે રથી કતી
સહા ગાંધીને તે મરણ શપથમા પર સૂણું !
‘જીવનભર એ શે જીવન ?
‘અરે શાને આપો ! તમુતમુ મટે મીત ?’ જગ કહે,
વહે સાધુ : તાં કાં તમુ તમુ તમે સત્ય હુંકતાં ?
અરે રે ! નાનાં શો જળમ પડતાં સત્ય ઉરને ૧૧૦
કશી ત્યાં લાખોની જ સરિષડાંની ઉર વ્યથા !
નિમાયો દે જાંબી સત ઘડીક, એથી જગતનાં

હજારો હું જેવા મરણ અભિનંદે વરહ જો:
 મર્યે ત્યારે જાણ્યું કયમ, ઉગરશે સત્ય ? મરણે
 હું જેવાને, એનું હૃદય રુઝશે એ ન બસ શું ?
 ઘણાંએ જીવીને સત હૃદય ઠાર્યું મરણથી
 અને દેંએ, આજ નહિ જ અભિનંદી જીવનને
 ન કે વન્દી મૃત્યુ, પણ ઉભય કેરી સમતુલા
 રમી સામંજસ્યે ઇંદ શરીરમાં બેય બળને
 ધરી, જાણે ગાંધી પરમ સતમાં ને ક્ષણક્ષણે ૧૨૦
 દિસે આયુ હોવા જીવનમરણોમાં હિંચકતી.
 હજારો ખીજા કે ધરતી પર કર્મમા સૂરજની
 કરે ધૂરંદે રોણુ તદપિ ન શમે, અંતર વ્યથા
 તણા જવાળામુખી પ્રલયપણ અંખે અધીર થે,
 તને મારે કહેવું કવિજન અરે તે સમયના
 અમારી સામે તું નજર કરવી રે ન ચુકશે
 જમાને તારે જગત - ઉર - લાવા સંગતતા
 ઉરે પોતા કેરે હસી હલવતા સંતજન હો,
 કવિ ! તો રેડીને જીવન નિજ ગાળે જગજનો
 રિખાવી સંતોના હૃદય કુરબાની પછીથી ૧૩૦
 તમે ગાથો ગાયા, રમત કૂર એવી શિદરમાં ?
 ન હાં પહેલેથી તો હૃદય પરખો સંત જનતા ?
 અમે આજે ગાતા ઇશુની કુરબાની, બસ યમ !
 ને કાલે ગાંધીની જીવન બલિ ગાયા દવિશ તું !

(૨૬)

ત્રિવેણીસંગમે.

હળદરા માનવી ટોળે મળી મધ્યાહનને સમે
 પધરાવે બાપુનાં અસ્થિ ત્રિવેણી તીર્થ સંગમે,
 અસ્થિને તીર્થમાં નાખી ના ચણું ધટે,
 વેશની ભાવના ભાંગે ત્યારે રોગ ખરો મટે.
 ગંગા ને યમુના જેવા હિન્દુ ને મુસ્લિમો નહ,
 - સરસ્વતી હુખત જેમ લલુજ જે હશે કદ,—
 બિન્નત્વ ખોઈને સર્વ થશે જ્યારે મહાસ,
 બાપુના અસ્થિ નાખ્યાનો ખરો ત્યારે મળે જસ
 પવિત્ર તીર્થને સ્થાને પ્રવાહો અસ્થિ છોળળે,
 પ્રજાસંગમ ને ના, તો ક્યાંથી?, હાડ ઓળળે !

—અંપકલાલ વ્યાજ.

(૨૭)

માનવતાનો મહારાજ !

હે સન્ત ! અમર તુજ નામ યથું,
હે માંખી ! અમર તુજ દાંચ યથું ! ટેક-

તું સન્તનનો, શિરતાજ હતો,
તું માનવતાનો, મહારાજ હતો,
તુજ જન્મ ભારતકાજ હતો :
તુજથી નહીં હિન્દ ગુલામ રહ્યું !

તું દુર્ગળજનનો દાસ હતો,
તુજમાં સહુનો વિશ્વાસ હતો,
તું ભારતમાનો જ્વાંસ હતો :
તુજથી એ સ્વાધીન ધામ યથું !

તુજ પગલે પ્કાં અમૃત ઝરતાં,
તુજ પગલે પ્કાં કુસકાં ખરતાં,
મણ અમર જામિ તું પરવરતાં !

અહુ શાંત અને સુખસામ યથું !
મૂતો તું જઈ અમૃતા માટે,
માટેલો શિર શાંતિ માટે,
પણ વિ ૧૮ કદમ થકી ભગે :

તહીં એક્ય રહીમ ને રામ યથું !
તુજ મૃત્યુ થકી આ વિશ્વવિષે,
આજે છાયો અન્ધાર દિશે,
પણ પ્રગટ નૂતન ઝગહળશે :

તુજ જીવન પુનિત ગાન યથું !

અહીં કાલતણી રેતી ઉપર,
 તુજ પગલાં પાવનકારી પડે,
 એમાંથી જીવન શક્તિ જડે :
 ઇતિહાસે અમર તુજ નામ થયું !
 વીર મૃત્યુને કાજ ન કંદન હો !
 તુજને લાખો અભિનન્દન હો !
 તુજને શત કોટિ વન્દન હો !
 'જમ ગાંધી' અમર તુજ નામ થયું !

—જનાર્દન પ્રભાસ્કર.

[૨૮]

વંદના.

૧

હેવો અને દાનવ ગંગ જોડ્યા,
 ઇન્દ્રાસને ડોક્યુ, ગયા વિસામા ;
 ત્યારે હધીથી ઋષિ હાડ ગાળે,
 દે વજ્ર, દેવેન્દ્ર દુઃખો વિદારે.

૨

ખૂણે ખૂણે વ્યાપી શુભામી કાળી,
 ના હિંદને કો છટગાની બારી ;
 ગાળી તપે દહે, પગાળી મુક્તિ,
 'બાપુ' તમે આજ વિદાય લીધી.*

—રમણીકાન્ત દસાએ.

* 'બાપુ'ના દેહોત્સર્ગ પ્રયત્ને

+ તા. ૩૦-૧-૧૯૪૬.

(૧૯)

અવિચળ અજવાળું.

વૈષ્ણવ જનમાં હરિજનમાં હું હરજનમાં બાપુ ભાળું;
 એનું સત્ય અહિંસા રનેહે અવિચળ અજવાળું.
 ઘડી ઘડી દુનિયામાં બાળે હિંસાનાં ત્રંબાળું;
 શાશ્વત શાંતિશબ્દ સુણાવે એનું વચન રૂપાળું.
 જીવન છે જગતું માયાવી, જગ છે માયાળળું;
 એ માયામાં બ્રહ્મ બિરાળે, હીધું જ્ઞાન નિરાળું.
 જીવનનો પથ છે અહિં લાંબો, મનડું છે લટકાળું;
 કર્મકુશળતા—કહેણ કહેતું ગાંધીવેણ કૃપાળું.
 સમગ્ર જગતંચાલન કરતું તરવ કોઈ છોગાળું;
 કૃષ્ણ કહો, અસ્તાહ કહો, કહો રામનામ ઢિયાળું.
 તત્ત્વ બતાવી સત્ય ક્ષીનને હીધું ઇશ ઠેકાળું;
 ક્રોધકાળું જે હૃદય હતું તે બન્યું પ્રેમહરિયાળું.
 અમરપદના યાત્રી અમર તે, અમર તેવું અજવાળું;
 એજ પંથ પર ડગમગ ડગલે જગત ધણે પગપાળું.

(૩૦)

માનવતાનું ખૂન.

માનવની જઠતાએ આજે માનવતાનું ખૂન કર્યું,
 પુણ્યકથાના ઝરણ થકી શું રક્ત તણું છે પાન કર્યું.
 ઘોર ઘોર ખાપોના થરથી જગતિ આખી હવાઈ'તી;
 સત્ય અહિંસાના તત્વોથી પુણ્ય શયિતા છાયી રહી.
 હોય અરે માનવ ત્હે આજે માનવતાનું ખૂન કર્યું;
 પુણ્યકથાના ઝરણ થકી શું રક્ત તણું છે પાન કર્યું.
 તોપ મગહતી, તેમ ઝબહતી, જેરી વાયુની ઝંઝા ન્યાં,
 ત્યાં ક્યાં તું સૂતો'તો નશ્વ । સૌમ્યમૂર્તિ પર ઘાવ ક્યાં.
 નહી આ હિંમત, નથી બહાદુરી, હીચકારે છે કામ કર્યું.
 પુણ્યકથાના ઝરણ થકી શું રક્ત તણું છે પાન કર્યું.
 ઘોર શુભાગી જડી શું ખલા, રક્ત તણા એક ણિન્દુ વિતા,
 તોડી ફગાવી; કરી ભારતી મુકત અને આનંદમના.
 જગત તણી માનવજાતિનું હૈયું જે પર મુઘ 'થયું',
 માનવની જઠતાએ એવી માનવતાનું ખૂન કર્યું.
 માનવ ને માનવની વચ્ચે પહાડ ઊભા'તા એદ તણા,
 રક્ત નીચોંચુ, ઉર વલોંચુ, હાઠ ગળ્યાં;ના રાખી મણા
 દૂર કરી સહુ એદ કારમા, જગત પ્રભુનું પાત્ર કર્યું,
 હોય અરે માનવ ! ત્હે આજે માનવતાનું ખૂન કર્યું
 અસત્યને અંધારે આજે માનવતા ખોવાયી'તી
 સત્યની જ્યોત ચીંધી, આતતા દીપ મહી જે જળતી'તી,

દાખવી માનવતા; ભારતને માનવતાનું ધામ કર્યું;
 દેશ અરે માનવ! તું આજે માનવતાનું ખૂન કર્યું.
 માનવતાની જરૂરતાએ આજે માનવતાનું ખૂન કર્યું;
 પુણ્યદયાના ઝરણ થકીશું રકત તણું લે પાત કર્યું.

—રમણભાઈ ભટ્ટ.

(૩૧)

શિવસ્વરૂપે.

તમે ' હૃદયવેદના, સઘન' પ્રેમજ'ગીતલ,'
 અમંગલ' અનિષ્ટનાં બળ બધાં જ છૂટી'ગયા'
 અહિંસા ' પ્રતિદારથી; અર્જિત વિશ્વપ્રેમી થયા!
 થયા યુગઅશાન્તિમાં જગતશાન્તિના આહુક.
 તમે 'મનુજ' 'ત્ર ન', અકળ દેવ શા માનવ,
 અહો, તમસા જાડયનું દુઃખદ કુર ફેડી રહ્યા!
 સ્વાતંત્ર્ય-નવાવરણની નિલ સિદ્ધિ અર્પો વહ્યા!
 વધાં-વિબુધ-રાષ્ટ્રના વરદ 'ખાપુ'નું' ગદાપદ.
 અમે ધણુ.... અમે નહીં જગતપસ્વીને છુરવ્યા.
 કટોક કુલદ્રોહના કટક કોમસાર્યા થયા;
 અરે, પતિત-૮ વડા પતનમાં જ ખૂંચી રહ્યા!
 અમે નગુણ બાદકો, નનક! મૃયુ ભેટી તમે
 બન્યા અમર; ને 'યો' શિવ પરે અમે પાપને;
 નવા શિવસ્વરૂપ જો! નમન કોટિ હો આપને.

—દેશજી પરમ ૨

(૩૨)

મહાત્માનું મહા પ્રસ્થાન.

ચંદ્રે જળર આંધીઓ દિગ્દિગંત કુંઠાય ને
 ઉલ્લેલ, ઘડીમાં તિલાં જાળડખજ જે ઝાડવાં
 તૂટે કેડડખમ લોચન: તરૂંકંત ફૂદી ફૂદી
 પ્રચંડ વનરાજ શે। જટિલ જાળ જવાલાભુખી
 ઉધાડી જટખું અને લખલખાવી જિલવા મહા
 ધસી ધસી લિયે સહુ : ફફડતી અરે દારમી
 ધુળે ધરતી ધરમણી ધમધમી જ કેવી રહે !
 અદ્રાદ સુમસામ 'ભીપણ અધોર અંધારમાં
 અક્ષુણ્ણ જગપંથપે કમ ઓડલો 'માંડતો
 પપે જ અખપૂત કે। તિમિરમર્ષનાં ગૂંચળાં
 કંત સુરાવાટ ઝેર ૦ સ ઝેર ફુટારતાં
 પડે જ અસવા; તિલાં અજળ ધૂળટિની છટા
 થઈ વશ દરે મહુ, જળ તેજગંગા વહી
 શાન્નલ કેસન શી પૃથિવી એ ચ નાચી રહી

(૩૩)

વિરાટ વામન.

[પૃથ્વી]

અલૌકિક પ્રચંડ રુદ્ર રૂપ સ્પર્શતું ઓગમને,
કરે ચરણ સ્પર્શ નીમ્ન તલ વજ્ર પાતાલના;
સહસ્ર મુખગહ્વરેથી ફૂટતા પુટા વહ્નિના
જગત્ પ્રસરતું લહી સ્વરૂપ પાથં કંપે ભયેઃ
'પ્રસીદિ જગદીશ' આ નથી સહ્યું જતું નેત્રથી
નહીં સહમ નેત્રથી થયું ? પછી ફરી કેમ તે
શકે સહન આ મૃદુ હૃદય, જે ઝર્યું સંતત
ભવિષ્યગ્રૂહ ધ્વંસ માનવસમૂહનો ભાગતાં ?
વિરાટ બનતો પ્રભુ મલ જગત્તણે ફેડવા
જતી પ્રસરી આધિ દ્યૌર જગક્ષેત્ર સંહારમા
થતું ગરક, પાપી કેાટિ શરણે થતાં મૃત્યુને
તથાપિ મરતું ન પેલું હસતું જગત્ પાપ હા !
અને થઈ વિરાટ વામનસ્વરૂપ સંસારનાં
તિમિર મહીં જ્યોતિપુર અણમૂલ રેલાવતો;
'અહિંસક બનો, અહિંસક' તણી અહાલેકથી
, અહો ! પરમ શાંતિ શાંતિ જ્ય સાગ્રને અર્પેતો !
પ્રભો, તવ વિરાટ રૂપથી દીકું વડું વામણું !

(૩૪)

પૂજ્ય મહાત્મા ગાંધી.

હિંદુ ભૂમિ ભરમાં ફર્યો રખડ્યો ભયંકર લોભમા,
પણ સત્ય, અહિંસા, પ્રેમનો જોયો કદી ના વિશ્વમા;
હિંસા સામે અહિંસા વડે જીત્યા સર્વે તે યત્રને,
શોભાવીયું તુજ નામ છેવટ વિશ્વની ભૂમિ પર. (૧)

તારી અહિંસા, આત્મ શક્તિથી, યથો વીર જોકો તું,
સુખ સગવડમાં જન્મી અને દુઃખી બહુ યવા ઇચ્છો તું;
દુઃખ ભર્યો આ સંસારમાં જોઈ પીકતા માનવો,
આકરા તે બહુ તપ કર્યો નિજ દેહને વળી તું ઇચ્છો. (૨)

વિશ્વની સર્વ માયા મહી ઊગાર્યું જીવન તુજ સત્યથી,
સત્ય જીવ્યો, સત્ય જોલ્યો, સત્ય કર્યું તે અહિંસાધરી:
પામ્યો મૃત્યુ ને તું વળી, મૃત્યુ તું પામ્યો દિલ્હીમાં,
પણ તું રહ્યો દેવી પદે, યાદ રહી સ્મૃતિ વિશ્વમાં. (૩)

માતા સમી માની ભારતી, સત્ય સમા મનને મધી,
અરખામણી શોધી વળ્યો હું, પ્રતિદાન પાને ના જડી.

—શ્રી વિનાયક ગાંધી.

(૩૫)

વિલીપણુ - તુફાનમાં.

વિભાવરી હતી ગુલામીની અનદ્ય, સ્વાતંત્ર્યનું તદા સ્વપ્ન તે દઈ, કરિયુ સત્ય એ સોણકું, અનેક જણ આવી તારકકણી લઈ તદારા આખૂટ નિધિયો અકાલ અનુપા છત્યા નામન; અનીહ; અભિમાની હું ભટકીને મનસ્તાપથી બળી અવ વળ્યો—મળે તનિક પ્રેરણાદાન કે પરંતુ દિલ ભીતિથી ધબધબે : કરે સર્વને તું તો અડર, હૈયુ લીરુ મમ કાં થતુ ? શું કહું ? અસખ્ય રતને જડયા મહલમાં ચદા રંકને જવા તક મળે, અને વિકલ ચક્ષુ તેનાં થતાં, તથા તવ પ્રકાશમાં અણુધ અંધ હૈયું બને. બધાં જીવનક્ષેત્રમાં દરશને મહત્તાતણાં કરાવી દીધ એહવાં, અગ્નિ એકમાં ચે શકું ઠરી હું કંઈ—દેશના ચરચરે, મહેજ. બધી શમે ઉમટતા અહમ્મ તવ તેજના સાગરે વિના કંઈ મળે જુવું પરત માહરે ? ના ધરી ચદાપિ તવ પાદ પામ મુજ પાત્ર, અશિય આ ગુધન્ય દિન યાત્રું તો ? ન અતપસ્કપે દેવને નુન્ય થતો ? શ્રમે નયન-પદલવો રંકનાં ન શું સ્વપન-ગિન્દુઓ ? જીવન છો ન સોહામણું, મળે મરણ ના મને મધુર ? એટલો યોગ્ય ના ?

મહામહિમા ના શ્રવણ—

લહેરવું તથા ક્યુમનવ પ્રભાત—શી ચૂંટડો
ધરી લલિત લા યમાં, રગત—લક્ષ્મી કારમી
હુતાશનિની રક્તશ્યામ સજી નાડી, લક્ષાવચિ
શબો-અવ હમાય જે જીવનનાં કરે તે પરે
‘કુતાંકર પિસાચિની ધરતી, ત્યાં કહી શીતળી
કપુ હું શમતા—ન જો જાળ, બને પ્રયકાંશુના
યદા અફલ, આલગાવરત કાળ—અંધારની
ભૂતાવળ વિખેરવા, સકળ તેજ, આ રંકની
જાને, અણુધ જિન્દગી, સ્વપન મીડકાં, તા જાધાં
ગિસાત તવ શી ભલા ?—

યયો અઝઘડો અરોષ જગી કાળ-નિશ્વાસમાં
જીવે ય નકિ પાગીપોચું વિત ચોદિશે ઘુઘના
વિંમીપણુ તુફાનમાં પલ્લનરે, છતાં વાંચતા—
પૂંધાતા લે નામે મધુપ-દિસરિયાં કેલે કેયે નર-શી
અંધારે છાંડી-છાંડા નિયતગણી મિત્રામેજ નિર્-ભ્રમ આંખ
ધડો જગદ—દેખ કંઈ પલ્લાવી બીજી મજો
કરું અમ-મૃત્યુ તો જીવનમૃત્યુની ના તમા.
હરિદ્ર જુ, છતાં જાણી અતુલ, જાણુ, તારા નિધિ;
શુભા રાષ ન અજ રંક શિશુને મજો આદલી ?

દ્રા. ગિરિન ઝવેરી,

(૩૬)

વિશ્વસંતની વિદાય.

ઓ હિંદ ! આજ તારી તમન્નાં તુટી ગઈ,
આશા અચળ અમારી સામટી ખુટી ગઈ :

નેતાઓ તણી સલસલા હિંમત છુટી ગઈ,
ન્યાયે હયાતી રાષ્ટ્રપિતાની ઉડી ગઈ !

સૂર્યાસ્ત પહેલાં બધે ફેલી ગઈ ખબર,
કે રોશની જગતની ધુલટમાં વસી ગઈ;

કોને હશે ન રંજ થયો હાય ? આ કષ્ટે,
જેના પ્રવેશ સાથ એ ઘટના બની ગઈ !

કંપી ઊઠ્યા પહાડ, કોહ મહેલ ને મકાન,
કો એવી અકસ્માતની વિજળી પડી ગઈ !

જલસા જલસમાં ન રહ્યા રંગ રાગ છે,
આવીમાં હવાયાંત્રની શંકા રહી ગઈ;

સરહાર જવાહર તણા અવાજ ખિન્ન છે,
ને હોય આશિયાળી સમી છે બની ગઈ :

બોલાય જીભથી નહિ તે બોલવું પડે,
શબ્દો તણીય છેક છે શક્તિ ઘટી ગઈ :

વરસોની તપશ્વર્યો ફળી આજ કાલમાં !
અદ્વા ! ફરેળ ક્યાંય સુધી પાથરી ગઈ ?

શરમિંદગી ભરી અમારી હાસ્તાન છે,
પાત્રે સુવર્ણ લોક મેળ છે રહી ગઈઃ
આવેશ તથા અંશનો ન સ્પર્શ જેહને,
હિંસા અભદ્ર નેહને છે આંચછી ગઈ.
બૂલી જશે ન હિંદ તને અદ્ય કળમાં,
સુંગનાયકી જેને હતી જગની વરી ગઈ.
જલતી હતી જ્યારે ચિતા યમુનોપકંઠમાં
ત્યારે મુખે “પતીલ” આલે નીકળી ગઈ !

તા ૧-૧૨-૪૮

—“પતીલ”

(૩૭)

અવધૂત.

ચાલ્યો જાય, ચાલ્યો જાય, ચાલ્યો જાય,
રોક્યો ના રોકાય — ચાલ્યો જાય.
એક અવધૂત ચાલ્યો જાય.

કાયા સોટી

હીન લંગોટી

તોય જડે નહિ જગમાં જોડી

મોટી મોટી ફાળે દોડ્યો જાય

એની ચાલે ચાલે ફૂલનાં ગિછાનાં ગિછાય

વણુ માગેલા ધનના ઠગલા એની સામે યાય

તો એ એવું દુઃખ દુનિયાને

સમજ્યું ના સમજાય—ચાલ્યો જાય.

(૩૬)

વિશ્વસંતની વિદાય.

ઓ હિંદ ! આજ તારી તમન્નાં છુટી ગઈ,
 આશા અચળ અમારી સામટી ખુટી ગઈ :
 નેતાઓ તણી ભલભલા હિંમત છુટી ગઈ,
 ન્યાયે હયાતી રાષ્ટ્રપિતાની ઉડી ગઈ !
 સૂર્યાસ્ત પહેલાં બધે ફેલી ગઈ ખબર,
 કે રાશની જગતની ઘુંઘટમાં વસી ગઈ;
 કોને હશે ન રંજ થયો હાથ ? આ કષ્ટે,
 જેના પ્રવેશ સાથે એ ઘટના બની ગઈ !
 કંપી ભિડ્યા પહોઠ, કોહ મહેલ ને મકાન,
 દો એવી અકસ્માતની વિજળી પડી ગઈ !
 જલસા જલસમાં ન રહ્યા રંગ રાગ છે.
 ચાવીમાં હવાયાંત્રની શંકા રહી ગઈ;
 સરદાર જવાહર તણા અવાજ બિન્ન છે,
 ને હોશ ઓશિયાળી સમી છે બની ગઈ :
 બોલાય જીભથી નહિ તે બોલવું પડે,
 શબ્દો તણીય છેડ છે શક્તિ ઘટી ગઈ :
 વરસોની તપશ્ચર્યા ફળી આજ હાલમાં !
 શ્રદ્ધા ! કરેબ ક્યાંય સુધી પાયરી ગઈ ?

શરભિંગી ભરી અમારી હાસ્તાન છે,
 પાત્રે સુવર્ણ લોક મેળ છે રહી ગઈઃ
 આવેશ તણા અંશનો ન સ્પર્શ જેહને,
 હિસા અભદ્ર નેહને છે આંચકી ગઈ.
 બૂલી જશે ન હિંદ તને અદ્ય કાળમાં,
 સુગનાચકી જેને હતી જગની વરી ગઈ.
 જલતી હતી જ્યારે ચિતા યમુનોપકંઠમાં
 ત્યારે મુખે “પતીલ” આહ નીકળી ગઈ !

તા ૧-૧૨-૪૮

—“પતીલ”

(૩૭)

અવધૂત.

ચાલ્યો જાય, ચાલ્યો જાય, ચાલ્યો જાય,
 રોક્યો ના રોકાય — ચાલ્યો જાય
 એક અવધૂત ચાલ્યો જાય.

કાયા સોટી

નીન લગોટી

અંતરના અંગારે જોણે પૂણી ખીળતી રાખી
પીડિતોનો ઉણ્યજલોડ એ વંદે અરની આખી
રહેજે પામરો ન પમાય—એ આત્મે બાધ.

દેવ પૃથ્વી પર ઉતર્યો, ટાણે
સ્વતાંત્રનો સર્જક બાણે

પના, સુખે, સુખી

પરના દુઃખે દુઃખી

આત્મે બાધ—આત્મે બાધ

ઠંટકે છાયા પંથ કારમે, ધાર્યો ધાર્યે, બાધ
તેત્રીશ કેટિ દેવ એના રક્ષણ કાળે ધાય

લોહી નીતરતા ચરણે

જિન્નું મુક્ત હારમ મલકામ

આત્મે બાધ—

દેશમે ના દેશાય,

એક અવધૂત આત્મે બાધ.

શરે અર્ધનારા ૨૧

(૩૮)

ધન્ય પુત્ર !

અમર થયું એ કર્મકુટુંબે
અમર થયા એ માતપિતા,
અમર થઈ એ ભારતભૂમિ જ્યાં
ગાંધી સંરખા સંત વસ્યા

અમર દિસે એ જીવન સારું ઉછળે સેવાની જ્યાં રેલ,
અમર જની એ ભારતભૈયા જેનો પુત્ર મનુજળનેલ.
હઠી દેશની કર્મ-કાશડિયે માત કાળે ધૂમ્યો વીર,
સત્ય-તીર્થ-યાત્રાના ક્ષેત્રે ન્હાયો ધર્મસરીતા નીર
સત્ય અહિંસા ત્યાગ પ્રેમની ઐક્ય સાધના અપરંપાર,
સેવા માનવજાતે કરવા પામ્યો જે જીવનનો સાર,
જગમાં યુદ્ધ તાસિરના જોરે માનવનૈયા, પતિત જને,
વિશ્વભૂમિનું તારણ કરવા અહિંસા-ધર્મની મૂર્તિ વહે
દેશનગ્નતાની પશુતામાં માનવતા સંચાર સલિલ
ધન્ય જીવન એ સતગાંધીનું, ધન્ય ધન્ય એ તારણહાર
જગ માનવની સેવા કાળે સંતજીવનનું નૂર અતૂર,
ધન્ય જીવન એ 'બાપુ' નામનું, ધન્ય પુત્ર જગતિના નૂર.

—મહુરમ.

(૩૬)

બાપુનું મૃત્યુ-મંથન

“બહુ” હોયે તારું સહાય, બાપ !
 યથેા તું તો મૃત્યુ નિમિત્ત માત્ર !
 ગાંધી હરે રાધ ઘટે ન તેને—
 સમા-સમુદ્રે કયહીં વેરે જ્વાલા !
 આ અગ્નિ-કૃતો ત્રણ, કૃષ્ણ જેવાં
 ગણીશ, બહુ-દીધ ગાંધી લેટ
 સેવા નિમિત્તે, લલ્લુ જેમ પૂર્વે
 રે ભાઈના સ્નેહનું ચિન્હ, જાતાં
 આ હાંત—

રે મૃત્યુનો શો ભય ગાંધી હોયે ?
 જે આત્મના અમૃત પી શૂંકે,
 વિહૃતિ તો છુપન, મૃત્યુપ્રાપ્ત
 ભણી, રહી જાણી શું ખર્ખખર્ખ !
 છતાં ય આ આખરની લલ્લોખા
 દ્રવી જલું ભર, ન ક્યારે—દુઃખે
 કિંતુ પરાયે, વપુનાય ચાતાં
 રે વિશ્વસેવા નવ થાય—દુઃખ !
 સુકતાત્મને દુઃખ ન ઠાક વાતે
 સારિતક લિપ્ત સહજે છૂટે ના.
 વિધિ-સીધુ, પ્રિયું પ્રશુ—પ્રજાએ

આયુ ય આયુ જનના—હિતાર્થે.
 શયનાન—ગાંધી પર ગોળી આવે,
 ના એવને ગાંધી મરે યુગાન્ને.
 શરીરથી, ના મનથી મરીય,
 કરોડના આત્મ મદી જીવીય.
 પુરા ઇશુ. સુઠલુ ને મહાવીર
 રે સત્યને જીવન આપાને
 હર્ષ હીષાં જીવન, સત્ય જીવ્યું.
 આનંદથી આઘગૃહે પળ્યા એ.
 ગાંધી જતાં દુઃખ રશું? રહેના,
 મૃત્યુ તથી મંગલતા હરેા મા.
 યશું થવાનું, નન થાય અન્યથા,
 જે આંસુ ને કલેશ-કથા ચાલું વૃત્તા.
 સદા થતે શુભ, ભૂલેવ બાધા
 ઈશું શ્રી તેની. નરિ પૂત્ર માન,
 આજ્ઞાનની હોય કમા હયામન
 દેવતાય માસા કમ પામના શય
 રે રમ! હો મત્ય તથેા સ ૧૪૫.

—અમૃતમી

(૪૦)

સાયો મોહન.

યુગભૂતિ ગાંધી-બાપુની, કયા મઝાની કહું,
 સત્ય અહિંસાનું મહિમામય, ગાંધી ગીત ભણું.—૧
 કિશોર મોહનના જીવનના, પંદર લાક્ષણ,
 વિચારતા; એ કિશોર વયની, કયા સુમંગળ આ.—૨
 કુમળી વયમાં મળ્યો મિત્રને, બુદ્ધિ મૂછિત બની;
 સંગ-દોષ પેઠો જીવનમાં, આંખ વિશે જ્યમ કહી.—૩
 ખીડીની ભુંડી આદતનો, શિકાર હું થઈ પડ્યો;
 અને રજળતાં ફૂંકા ચોરી, ખોટે ચાળે ચડ્યો.—૪
 ચોરીમાં આ પહેલું પગલું, ભરતા હીધું ભરી;
 ખીજે, આકરના પેસાની, અઘટિત ચોરી કરી.—૫
 ત્રીજું પગલું એ કરતાં ચે, અઢકા દોરેં બધું;
 કુસંગ-રાહુએ, હા ! દેવું અંધારું પાથરું.—૬
 વચટ સહોદરના ને મારા હિલમાં પાપ વસ્યું;
 અલ્પ ચોરીએ અભડાયું મન, મોટીમાં એ ફસ્યું.—૭
 માંસાહારી બાંધવ મારા, દેવું કરતા રહ્યા,
 અને નિવારણ કરવા એનું ભેળા બન્ને ભળ્યા.—૮
 કમે કમે ઋણ માથે વાધ્યું; પચ્ચીસ રૂપિયા થયું;
 કેમ કરી ઋણ મુક્ત થવું ?—એ ચિંતાએ મન ગ્રહ્યું.—૯
 સહોદરે પહેલું છું હાથે કચન ઠેર કહું;
 દોષાતુર મન કહું કાપવા તરત થયું હા ! ખડું.—૧૦

જરાક અમથો કટકો એવો ઋણ સંકટ મા હરે,
 એમ વિચારી બેઠે જણે યંધ કડું કાપિયું ખરે!—૧૧
 કડું કપાયું, કરજ ભરાયું, ગૂંચ ગાંધ ઉઠલી;
 એક મટી ત્યાં અન્ય પડી, હા! દિલની ગૂંચ વડી.....૧૨
 મારા હાથે હીન કર્મ આ, અરરર! કેમજ થયું?
 ચોર બન્યો હું? રામ! રામ! મુજ સત્ય ગયું રે ગયું—૧૩
 ઠગ્યા પિતા પરમેશ્વર ઠગ્યા, હૈયું ડંખી રહ્યું;
 એક અનિષ્ટ બીજાને લાવે, રાત ભણું એ થયું.—૧૪
 પડ્યા છતાં ચઢવું જીવનમાં, પુરુષાનન એ ખરું;
 “ચોર બનું ના, ચોરી કરું ના” મંગલ નિશ્ચય કરું.—૧૫
 એક બીજે શુભ નિશ્ચય સાથે મન-શુદ્ધિનો કરું;
 ચોરીનો એકરાર પિતાની આગળ નિધડક કરું.—૧૬
 સત્ય પ્રગટશે પિતા કોપશે, બીક ન એવી જરી,
 સ્વપ્ને પણ ના હાથ ઉપાડ્યો, મહા મના ચોવડી!—૧૭
 તોયે બીક નિરાળી, મારા મનને વ્યાકુલ કરે;
 રખે પિતાજી શોકમગ્ન થઈ, સ્વયં સજા નોતરે.—૧૮
 સ્વયં સજા ભોગવશે શું? એ દુઃસ્થિત્તા મન ઊઠે;
 કિન્તુ દોષ કબુલ્યા વિણ, ના શુદ્ધ સત્ય જ રહે!—૧૯
 આ કાગુ, આ ના કરવું એ દ્વિધા ઘડીક થઈ પડે;
 ચિન્તા શે જીવ? મનશુદ્ધિમાં, જીવન અમૃત બડે.—૨૦
 આમ મનોમન્યનને અંતે, ચિઠ્ઠી નાની રચી;
 હાથે હાથ પિતાને આપી; સાચી વાત જ લખી.—૨૧
 “પૂજ્ય પિતાજી! હું અપરાધિ, ભૂંડી ચોરી કરી;
 ન કરવાનું કાર્ય કર્યું મેં, કીર્તિ અંખી કરી.—૨૨

મારો દોષ સજા થ રુજને, ભલે પિનાણ કરો;
 એક વિનંતી મારા દિલની! કિન્તુ દિલમાં ધરો.-૨૩
 પુત્ર વિષે તમ વિશાળ હંમે અઢળક હૈત જ વટે;
 તોય જામજો મારા વાંકે, સજા તમે—ના તમે-૨૪
 કરું પ્રતિજ્ઞા રામનામ લઈ. પાર કરો શ્રી હાંડિ;
 'ફરે ન જીવનભરમાં આવો, દોષ કરું હું ફરી'-૨૫
 નાની શી આ ચિઠ્ઠી દેતાં, અંતર ઉછાલી રહું;
 હૈયું મૂલ્યું, હાથ મૂલ્યા રમરું—હાથ રે રમરું.-૨૬
 તાત ણિમાર હાથ એ વેળા, ફરું ભગંદર થકી;
 સૂતા'તા એ પાટ ઉપર જ્યાં, હું જઈ ગેઠો તહીં.-૨૭
 ચિઠ્ઠી ખોલી, શબ્દ ઉઠેલ્યા, હૈયું હાથ ન રહ્યું;
 આંખોથી મોલી-ખિન્દુનું ઝડલું, હા! વિશ્વરૂપ-૨૮.
 ટપક ટપક મોલીના ટીપાં, ચિઠ્ઠી લીજવી રહ્યાં;
 પા.ભર નયન પિતાએ મીઠ્યાં, ઉડા ઉતરી ગયાં-૨૯
 ઘડીક રહી ચિઠ્ઠી ફાડીને, પાછા લેટી ગયા;
 કડવો ઘૂંટરો આંખ નીચીને, બાણ એ પી રહ્યા-૩૦
 મંગો મર્મઘાત નિહાળી, રામે રામે રડ્યો,
 રડ્યુ હૃદય લોચનિયાં રેયાં, પાંચન ધઈ હું રહ્યો-૩૧
 રમરણ મુકેમળ પિતા-પણુ જીવન મંગલ ખરે!
 અમર ચિત્ર એ આ ઘડીએ મુજ, આંખો સામે તરે.-૩૨
 હોઉ ચિનારો તે હુ મારી પીંછી રજે ભરું;
 નમાયુ, સૌમ્ય, રસોત્તમ એવું, ચિત્ર વિતલ ચિતરું.-૩૩
 મોતી ખિન્દુ તીર્થરૂપના, પ્રેમળાણ મંડ પડ્યા;
 વીંધી શુદ્ધ કરી મમ અંતર, રમી હૃદયમા રહ્યાં.-૩૪

પ્રેમ પદારથ આતો મીઠો, અનુભવીઓને મળે;
 “રામબાણુ વાગે તે બાણે”, ભકતો સાચું ભણે !-૩૫
 પિતા પુત્ર વત્સલને હૈયું, હંતું હિમાલય સમુ;
 પ્રેમ અમી વર્ષન્ત પિતાને, નમું હૃદયથી નમું -૩૬
 પ્રસંગ આ મારા જીવનમાં, પુણ્ય પરવ થઈ રહ્યો;
 શુદ્ધ અહિંસાનો અણમૂલો, પાઠ મળાનો થયો.-૩૭
 ત્યારે એમાં પિતા-પ્રેમનું, પવિત્ર દર્શન કયું;
 એથી અદ્ભુત ભલે ન હીકું, જોડે જોડે ભયું !-૩૮
 આજે આ અનુભવની વાણી, થદ્ધાથી ઉચ્ચરું;
 અંગાજળ શુ નિર્મળ એમાં, તત્ત્વ અહિંસા ભર્યું !-૩૯
 સ્પર્શમણિનો સ્પર્શયતાં સૌ, કંચન સ્પર્શ ધરે,
 સભર અહિંસા આપે ત્યારે સૌને સ્પર્શી રહે -૪૦
 પુત્રી પ્રભુની પ્રેમશક્તિ એ, વિશ્વે ભો અવતરે;
 અપર શક્તિ જગદ્ધ્યાણી, શાં અચરજ ના કરે ?-૪૧
 ધાયું” તું મેં પિતા કૌપયે, કડણ વચન જોલશે;
 કદાચ પોતે માયું ફૂટી, દુઃખમાં ફૂળી જશે.-૪૨
 સ્વભાવને વશ રાખી કિન્તુ, શાન્તિ રાખી રહ્યા;
 સ્વેચ્છાએ મેં જૂલ કળૂડી, તેથી સુખીયા થયા.-૪૩
 દોષ નિખાલસ દિલે કળૂડી, ફરી ન આવ્યસ્વા;
 કરે પ્રતિજ્ઞા, તે પસ્તાવો—નિર્મલતમ કરતા.-૪૪
 એકરારની નરી સરલતા, પિતા હૃદયમાં વસી;
 મહાપ્રેમ વાધ્યો ને હંયું, રહું મધુરું હસી !-૪૫
 નિર્ભય ને નિશ્ચિન્ત થયા એ, શંકા સર્વે ટળી;
 મારા જીવન વિષે પિતાની, મંજળ આશિષ મળી !-૪૬

મધુર મુગંધિત પુષ્પ સમી આ, કયની સુરખી ભરી;
 જીવનમાં નવજીવન ભરતી, સાચા મોહન તણી.-૪૭
 નાતું ખીજ વિકસતા જેવું, વૃક્ષ વિશાળ બને;
 કિયોર મોહન—બાપુ ગાંધી, બની રહ્યા આ સમે.-૪૮
 સૂની પડી સંસ્કાર શિલાઓ, મન—મંદિર ની મહી;
 ધન્ય થજે ઠેા' થતી અહલ્યા, રામ ચરણને ગ્રહી !-૪૯
 સત્ય અહિંસા પરમ પહારથ, સભરસ, જીવન તણું
 જોવા ભવ્ય તપસ્વી ડાસા, ઘણું જીવો રે ધૃત્વ !-૫૦

—શ્રીમનલાલ પ્રા. ભટ્ટ.

(૪૧)

ઉઠજે માડી ! ઈયો આવે !

ઉઠજે માડી !

ઈયો આવે !

ત્રીસ કેટી હીવડા જેવાં ઈયા તારા
 તેમાં હીપે સૂરજ સરખો, નમણો, નાનો
 સાચો ઘેલો, અહિંસા ન, પાઠે પૂરો
 ગરીબડાંનો જેલી સાચો
 તારાં હુઃખે હેયે દાઝ્યો
 માનવીઓના પાપે લાગ્યો

નહિ બળવતો,

પણ કંપવતો આત્મ પ્રતાપે, ચારિત્રબળથી
 સ્વજપતપથી

પાપ ભરેલી દુનિયા સારી,
નિજ માતાના ચશની ગાથા, સતની કહાણી
જગને આપી

માડી ! તારો, આવે આજે,
કડીર ભેટો !

કહેજો તારાં બાહુડાંને :

ઉઠજો ઈયા ! જોગી આવે, અવધૂત આવે
દુનિયા કેરો તારો આવે, પાપોનો પીનારો આવે
સ્નેહામૃત પાનારો આવે
જેણે હીધાં સ્વમાન તમને,
જેણે પાયાં સ્વતંત્રતાના અમૃત-ઝરણાં
આત્મ ત્યાગના અમોલ પાઠો શીખાવ્યા જેણે,

એવો આવે,

એની માની કૂખ હીપવતો

એની માની કૂખ હીપવતો,

ભાઈ તમારો માનવ થેલો,

સત્કારો હૈયાંને હોતે, વશાવો પુષ્પોની વૃષ્ટિ

સાધુ તમારો થાક્યો પાક્યો,

સાગર સરળો વિશાળ આત્મન

આવે પાછો આંગણ આપણ

જો જો સુકતાં અમોલ પણ આ

દેવોને પણ દુર્લભ એવાં

દેજો અંતરને ઊઠેથી, આંદરમાન અનેરા અદ્ભૂત

ત્રીસ ઠોઠી સૌ જાળક મારા !

એક જ કંઠે, એક જ હૈયે, ગગન મજબલો
 'દીધોયુ એ ભેગી યાત્રો
 દીધોયુ એ અવધૂત રહેલો
 દીધોયુ એ પયગંબર રોડે !'

કેા કહેશે

એ બેટો તારો

આંચો પાછો ખાલી હાથે

કેા કહેશે

એ અવધૂત તારો

હેનહુ' તે કહું ન જાણ્યો

મુંજાઈશ મા, માડી ! તું કાણુબર

નહોતો હેવા વીસયો ભેગી—

હેવા સર્જયો એ સાધુ

'હેવાથી નહિ કાંઈએ લાધે,

હેવાથી જ ભધુયે મળશે'

વેરાગીના વેણુ જ એવાં

હેવા નીકળ્યો અદ્ભૂત રત્નો ઝોળી ભરીને

દીધી સુજનતા, કહું વચનને ધવણ કરીને

દીધાં મીઠડાં વેણુ મનુજને;

વિષ પી પીને અમૃત દીધાં-

અસત્ય ને હિંસાને સામે

અત્ય સનાતન-સર્જન જુનો અહિંસા ધર્મ'

અર્પી દીધાં નિજ અરિ દલને
દઈ દઈને આવે જોગી

માડી ! તારાં જાણડાંને કહી દીજે તુ :

‘ સતત ત્રતાનાં પૂનિત પગલાં

આ ધરતીમા ફરી પાથરવા,

માનવતાના સૌ કુઃખો હરવા,

સાધુ આ પી ધરશે જોળી;

જોગી જે માગે તે દેજો;

જો જો હગ પાછાં નર ભરજો,

અવસર આળ્યો આલ્યો જાશે

પાછો આવે કે નહિ આવે

જો જો હગ પાછાં નર ભરજો

જોગી જે માગે તે દેજો !’

હજો માડી !

હજો ભાડું !

મગન મજવશુ, મૂમ મયવશુ

જનત જગાવશુ

‘આજ આપણું જોગી આવે !

સાધુનો જો સાધુ આવે !

સત્ય તણો પયજાંબર આવે !’

—મનસુખલાલ મહેતા

(૪૨)

યુગપુરુષ બાપુ.

(૧)

યુગપુરુષ એ બાપુ લાવ્ય હિમગિરિ સમા,
પતિતપાવની જેવી વહી જીવન જાન્હવી.
તપતી ક્ષિતો ત્રાસે જીસસ જેમ દાઝતી,
પ્રુદ્ધ શી જીવનગાથા કરુણા પ્રેમથી ભરી.
ગીતા ગાઈ અનાશક્તિ કર્મપંથ ઉભળતી,
જીવમે અસત્ય અન્યાય વિદારવા ઝૂઝતી.
સૂણી સાદ નવા પ્રાણે મુઠકાં મરદો થતા,
સ્પર્શે બાપુ તણા, મળું આવ્યું અમર શું થવા ?

(૨)

ત્રાસ્યાં પાપે કૂડ કપટ ને વેરથી જૂઠાં બાકા,
વિમાસે પ્રાશ્નિત અમિકૂપે છે ય શોષિત સ્તાને !
વ્યાપ્યું હૈયે જલન લીધ તે કાજ બંદુક ગોળા,
લાધી શાંતિ નહિ, જગ બધું ધૂમી, થાકી ગયા, ને
આવ્યા મા'તમા સમિપ સકલ ત્રાહી ત્રાહી કરંતા;
દીધો શ્રીરામ મંત્ર વળી લોહી સહુ પાપ ધોવા.
આખ્યાયિકા નીલકંઠ તણી અપવાદે રહી ના,
મૃત્યુ વેદી પર બસિ જૂમિ અંકિતા સાધવા ના ?

- (૪૩)

જ્યોતિર્ધર.

શેષનાગ પાતાળે ચોઢ્યો, અને ઝબકીને જાગ્યો.
 જાગ્યો, જાગી ફેણ પછાડી, એવો ધમ્મો વાગ્યો.
 એક અવાળે ધરતી કંપિ દૂનિયા આખી ડાલી
 પૃથ્વી ઉપર એકજ પળમાં અગણિત જીન્દા બોલી
 વિશ્વ છવાયું ઘોર તિમિરમાં એવી આવી આંધી
 પ્રેમ પ્રચારક, સત્ય ઉપાસક ગયો મહાત્મા ગાંધી
 એર કટોરા અમૃત માન્યા, આગ ઉકાળી પીખી
 ધા કરનારાના ધા બીલી, આશિષ એને દીધી
 તારા હશું ન કાળે આજે માનવ સાગર તરસે
 આંખો દોરી તોય હૃદયમાં ઉન્હા આંખુ વરસે

* * * * *

યુગ યુગના જો અમર જ્યોતિર્ધર, પ્રેમ અહિંસા ધારી
 અણુ અણુમાં વાગી રહી છે મધુરી મુરલી તારી.

તું બીજો અવતાર ઇશુનો
 તારો જીવન સાર ઇશુનો
 વાણીમાં વિસ્તાર ઇશુનો
 તું જ્યોતિ અમકાર ઇશુનો

ગંગા તાગ પાય પખાળે, એવો તું અવતારી
 યુગ યુગના જો અમર જ્યોતિર્ધર, પ્રેમ અહિંસા ધારી,
 અણુ અણુમાં વાગી રહી છે મધુરી મુરલી તારી.-૧

એક ઝનોણું જીવન તારું
જીવન એ, નવજીવન તારું
નિત્ય હતું નરસરન તારું
નહું કયું તે ઉપવન તારું

એ ઉપવનમાં મહેકી મહેકી કહે છે કુસુમલ ક્યાં
યુગ યુગના એ અમરજ્યોતિર્ધર, પ્રેમ અહિંસાધારી,
અણુ અણુમાં વાગી રહી છે મધુરી મુરલી તારી.-૨

સંસારી અવધૂત ગાંધીજી,
ટાળી છતાં છૂત ગાંધીજી,
ભારતી માના પુત્ર ગાંધીજી,
એ ઇશ્વરના દૂત ગાંધીજી.

જડ જેવી ભારતમાં ફૂકી તે જીવન ગોંગારી,
યુગ યુગના એ અમર જ્યોતિર્ધર, પ્રેમ અહિંસાધારી,
અણુ અણુમાં વાગી રહી છે મધુરી મુરલી તારી.-૩

માનવનાત્મક સમજ કીધું
એકમતે માટે તર્કથી મંદુ
જીવન દેલે અર્પણ કીધું
પણ તારું પુરું 'પર' કીધું.

મૃત્યુ પણ કહે છે તે મારા મુખ પર ધરપક મારી
યુગ યુગના એ અમર જ્યોતિર્ધર પ્રેમ અહિંસાધારી,
અણુ અણુમાં વાગી રહી છે મધુરી મુરલી તારી.-૪

યુગનાત્મક, યુગના યુગ જશે
પૃથ્વી આખી ગરટે ખાશે

ના થવાનું 'શયદા' યાશે
તો પણ શું આ જ્યોત યુગશે ?

યાશે તારી જ્યોતિ મહીથી લાખો અંડાધારી
યુગ યુગના જો અમર જ્યોતિર્ધર, પ્રેમ અહિંસાધારી,
આણુ આણુમાં વ્રાગી રહી છે મધુરી મુરલી તારી.—૫

—શયદા.

(૪૪)

પ્રભુ ના પુત્ર.

પડી વીજળી, પર્વત કંપ્યા ધણી યે તરતજ મુછ....
સંત પૃથ્વીનો સ્વર્ગ સિધાવ્યો—સંદેશો કોઈ આવ્યો,
કોટિક કોટિક જનને નયન દુઃખ સાગર લહરાયો;
જે સ્થળ અમિત પ્રભા લસતી ત્યાં તેમનું રાજ્ય સ્થપાયુ,
યુગાંતરેને જ્યોતિન કરતું રૂપંજિત સંતાપ્યુ,
માનવતા વહતી પૂછે છે, પૂછે છે આ વિશ્વ કોઈ,
કેવળ મનમાં એક મૂંઝતો આજ મનુજતા કાં વિકસ ?
આજ ધરતી વૈધવ્ય વ્યથાએ રિલપે છે વાદળશી,
આજ પ્રક્રમ અંબરના મનમાં : ધરતી પર હિલચાલ દરી !
ધરતીનું સૌભાગ્ય હુંટાયું, સ્વર્ગોના તારક તૂટ્યા,
આજ કલેશ વિદેવમયી ધરતી પર ગાંધી રૂથ્યા,
જહીં પાપ હિંસાના ડેરા, ત્યાં ગાંધીના વાસ નહીં.
મનુજ મનુજ જિય ઘૂણા તહીં, ગાંધીના યુગ પર હાસ નહીં.
પડનાયે છે પુત્ર મનુજતા - દેવ અગોખો ખેંધ,

કૃત્ય કર્યું જે નિજ હાથે તે કૃત્ય પરે રહે રૈઈ;
 આગ જલાવી જાતે તે નવ શક્યું કોઈ ચે બૂઝી,
 પડી વીજળી, પર્વત કંપ્યા, ધરણી ચે તત્કાળ ધુણ....
 આજ મનુજતા બુલુંઠિત ચૈ, આજ પ્રેમ પણ હાર્યો,
 આજ વિઠલ માનવીની દગથી વહ્યો અથુ કુવારો;
 માનવતાની વ્યાકુલ તરીને જડે નહીં કિનારા,
 ડાલી રહી છે, રૂળી રહી છે, ખોઈ પ્રાણ સહારા;
 છિન્ન, ખિન્ન, અવસાદ વ્યથાથી માનવ મન છે ભારી,
 જેની શહે અજમ અને દૂર તે મંજિત છે અધિચારી;
 આજ પ્રભુનો પુત્ર મસીહા પુત્ર: ચઢ્યો શૂલી પર,
 ધરા ત્યાગી, બાપુએ સુંદર સ્વર્ગ રચ્યું જ્યારે રીઝી,
 પડી વીજ ને પર્વત કંપ્યા, ધરણીચે તત્કાળ ધુણ.

તા. ૩૦-૧-૪૮

જયન્ત બક્ષી

(૪૫) કર્મ યોગી.

(લગ - કાવ્યપ્રકાશીનો)

યોગી કોઈ યુગનો જીવો!

પાડ્યો જોણે પ્રાણ પરસેવો

માતાજીના બંધવ તોડ્યા જોણે લીધા - અવતાર

કંસ સમા કાળ કુતોને ઠારવા કારાગ્રહ મોઝાર

યોગી-૧

ખારા ખારા જોણે સાગર પીધા ને પેટ ભરી પીધી આગ

કાલિન્દી સમા ઝેર પચાવ્યાં નાથવા કાળો નાગ

યોગી-૨

ઝેરી વાસુ ઝેણે ઝડપી લીધા ને ઝડપી લીધો કાળ
ઝેર પીધું ઝેણે જગતુ તોયે વાઠો થયો નહિ વાળ

યોગી-૩

બોલે બોલે બ્રહ્માડ ગાજે ને ગાજે સુહિતાના ગાન
કલક દેશના ધોયા ઝેણે ભારતનો ભગવાન

યોગી-૩

નીચને ઉંગના ભેદ ભાગી ઝેણે સજ્યા સમાન દેવ
અન્યાય સામે શીર ઉઠાવીને સત્યની કીધી સેવ

યોગી-૫

વજના ઝેણે આપટા સહ્યાને સહ્યા મેળાના માર
તાનવેના નાગપાશ ઉમેળ્યા કરવા દેશ ઉદાર

યોગી-૬

સારથી ઝેનો યુદ્ધના સાચા હાથ નથી હથિયાર
માનવતાના ખૂન ગયાવવા સુલેહના સરકાર

યોગી-૭

પ્રાણીને પીપળે પોદયા પ્રભુજી વાલકા કરે માણ
વંશના પારે પોદયા નાંધીજી ગામી જમત કમ્યાણ

યોગી-૮

વિવેચન ૨ પૃષ્ઠ

(૪૬)

જયન્તી પર્વ.

(અનબુદ્ધ)

નિરશ બ્યોમમાં આજે કરે વીણા લઈ ઉપા
 ગજાવે વિશ્વને ગાને, વિલસે શારદા પ્રભા—૧
 સ્પષ્ટિમા પત્ર ને પુષ્પે, નેત્રે કહ્યું ને હરે,
 આજે ગેભી ત્રય્યા ભવ્ય આજને ગુમ્બજે સ્ફુરે—૨
 રનેહના સાથિયા પૂરે ઉપા પ્રહ્લાન્દ ને પટે,
 સત્યનો જય ગાજે સે ગંભીર વિશ્વને તટે—૩
 મુણે ઓ વિશ્વના લોકો ! મુણે ઓ દેવ દેવતા !
 જયન્તી પર્વ આજે છે સત્ય ને સત્યવાદી ના—૪
 દુઃખ દુષ્ટ્યા સમાજે આ પાપ-દાઝ્યા મન-કુલે
 ભરેલું ઇશને તેજે નિર્મળું રશ્મિ દેા કુલે—૫
 દિને દિને હજે નિત્યે પ્રતાપી સૂર્ય તેજા,
 હજે છે રશ્મિ તો આલું જુગોમાં કહિ પ્રાણુદા—૬
 હજે છે સ્પર્શથી સૂર્ય અંધારું—ગાઠ શત્રિનું
 કાપે છે રશ્મિ આ સિન્ધ અંધારું ગાઠ પ્રાણુનું—૭
 આવો સૌ સાધુ ને સન્તો, આવો દુઃખી મુખી જનો ?
 ભરોવી પૃથ્વી પ્રહ્લાન્દ ગજાવી જય સન્તનો—૮
 આજે ગંભીર નાહોયો પ્રહ્લાનો ભવ્ય આગર
 સદા તેની માઠી ધૂમ થકો ને ભાનુ તારક—૯

તે સૌમાં ગુહ્યું સ્નિગ્ધ સૂધા-ગિન્દુ શું નિર્મળ
 સોહે છે પૃથ્વીનું પત્ર : પ્રકુલ, સૌમ્ય, ઉન્નવળ !-૧૦
 અને તે પત્રકેરી ત્યાં પાંખડી એક ને વિશે
 ફેરે છે વાસ મોંઘેરી ભરીને વિશ્વ સૌ દિશે !-૧૧
 ગાળે તે પાંખડી હૃદયે ઋત્યા ઉન્નવળ વેદની,
 ને ઉપનિષદો ભવ્ય, ગીતા શ્રી કૃષ્ણચંદ્રની.-૧૨
 સોહે છે ભીખનો તેમાં ઉગ્ર ને સૌમ્ય સંયમ,
 ગુહ્ય કેરી પ્રભા રાજે, શોભે અચોક રાજન-૧૩
 વિશ્વજ્યાત મહાખડે તે પુરાતન ભારતે
 ઉઘાડી દૃષ્ટિ એ સન્તે રહેલી આ જગને વિષે-૧૪
 ફીડી ચોદિશે તેણે રજત ઘોર માજતી,
 હીકું તેણે કુખ્યું વિશ્વ રકતની સરિતા મહીં !-૧૫
 અંગારા વર્ષતા તેણે વિલોક્યા જગનેત્રી,
 અને હૈયાં બધા હીકાં ભરેલા વેર એથી-૧૬
 માંડીને દૃષ્ટિ ત્યાં સૌમ્ય હીકું તેણે જાડે જાડે
 વિલાસો વિશ્વના હીકા રચાતા બન્ધુને રાખે !-૧૭
 વિપાક ધનની છાયા છવાઈ સન્તને મુખે,
 નમસ્કાર કયાં છેલા વેશવો મુખ સર્વને !-૧૮
 જગના દુષ્ખનો 'કોસ' ધરીને નત મસ્તકે
 સગ્રયો જોકો લોકે ગુહ્ય ને દંબુ ને પંથે !-૧૯
 તાંધુ અને મહા સત્ય વિશ્વ ને વિશ્વ દુઃખનું,
 ખોટે પન્થે ચક્રમું એણે નિહાળ્યું જગ આ બધું !-૨૦

કાળના પુર થંભાવી વિધે બાણે હિમાલય,
 ઉભો એ યોગીજી નેવો ધીર ને શાન્ત નિર્ભય ।-૨૧
 અધારને ઉરે બાણે જૂઠણું ગિમ્મ ચન્દ્રનું,
 મુખે એને રક્તપું એક સત્ય શાસ્ત્રો બધાં તણું.-૨૨
 શમે ના વેરથી વેર, વગે ના પાપ પાપથી
 બોધ મો દુઃખેનું મેત્રોભાવ સનાતન-૨૩
 તપશ્વયાં તણી વેદી બધા માનવતા કુલે
 અપુર્વ માડોને એણે પુજી દેહ તણા કૂલે ।-૨૪
 કૃષ્ણાં, વિધને આરે આભના ભેદ પેખતો
 કિંસ્તતા શેઠ ઉભો તે તો શોક હથે ન લેખતો.-૨૫
 આલે ત્યાં યગતાં એના માપે વિધની દીનતા;
 સ કોયે બેસના અગો રમરી દીન વસુન્ધરા ।-૨૬
 જીવને ગાજતાં એને સગીત સર્વ ત્યાગનાં;
 લગ્ન વસ્ત્રો ધ્યાં એણે વટકલે વિધ દુઃખનાં ।-૨૭
 સ્નિગ્ધ સોહામણી ગાંખો વિભુનાં પ્રાપ્તના સમી
 ચમતી વિધના એરી ચંદ્રિકા વરસી રીંગી ।-૨૮
 ઉભા સૂર્યની આકરે, હેમુ તો પુષ્પ-કોમળું,
 ધમા ધવતીના નેવી, જ્યોત્સ્ના આભના મધુ ।-૨૯
 કોડીને કલ્પના-પાંખે કવિઓ કેશ કેશના
 મધે છે મૃત્યુના એને કાવ્યમાળા મુક્તિ સદા.-૩૦
 નયો એ કવિનાં ગાનો, કલ્પના મૃદામગામી ના
 ના મા મા' કદી એના હેઠા ફેરી વિશાળતા.-૩૧

'નેતિ' 'નેતિ' વહી અંતે ઇશ વર્ણવવા જતાં
 પાંચે છે ઋષિઓ મોટા જે 'રીતે હાર સર્વંદ.-૩૨
 તેમ આ મનુ કેરા ચ પુત્રનાં વર્ણનો મહો
 'નેતિ' 'નેતિ' વિના ખીલ શબ્દ લાખામહો તથી !-૩૩
 અનંતતા તણા તીરે રેતીના કણના સમાં
 ટોળેટોળા શુરો ! જોને અસંખ્ય મનુલો તણાં !-૩૪
 પ્રવચ્છ નાહથી સામે ચોરે છે ધ્રાવનાં જળ
 ચઢે છે કારમી આંધી ભરીને ભરીને આણું ચે નભ !-૩૫
 ચઢીને આંધીથી મોટા ધૂમે છે શૂન્યમાં ચઢ
 જાડે છે કોટિ પ્રહાન્ડો જાણે કે રેતીના કણ.-૩૬
 ને પેલા પશિકો કેરી પંકિત તૂટી જઈ જમી
 ધસે વેગે ઝિલાવાને કાળના ખડકો મહો !-૩૭
 મથે કો જુમવા સામે, છૂપે કોઈ જળોલસાં
 વળી ખીલે ચૂસે લોહ સાથે કેરું ઉરે ધરી !-૩૮
 અધારા આબમાં ચોરે એકે ના હીસતો પથ
 પન્થ છે તેમનો હીર્ષ તું વિના કો ન સાદક !-૩૯
 સૂર્યના તાપની ખીંકે કમ્પતા તારલા જખા
 સ્નેહથી પાલવે વીણી સ્મિતે જેવી રમે ઉપા-૪૦
 તેમ તું બની ગોપાળ સારે આજે બુધાણયે
 જુલેલાં સર્વને દોરે અત્મ તે ધામને પથે.-૪૧
 શુરો ! અન્તરના જાંઠા નમસ્કર દાજો તેને !
 તારે નામે ખીલે હંચાં મનો ગૌ નિર્મળા બને.-૪૨

દીધા તે' વિશ્વને અર્ધ' મત્ય-સૌરભથી ભર્યા,
 ત્યાગના પાઠ મોઢિરા શીખવ્યા વિશ્વને વડા !-૪૩
 સંહારે પાપને ના હું, વિરોધે ના જરી કરે,
 ભીંજવે પાપીને તું તો પ્રાચલિત તણું જશે !-૪૪
 વર્ષો-આઢ પ્રભા જેમ શેલે છે સારદી રુડી
 ધોધને પાપને તેમ અર્પે' તું તો પ્રસન્ન થી !-૪૫
 ઇલાએલા જનોને તું અર્પે' ગૌરવ આભરું
 હિંસાના શસ્ત્રની સામે ધરે છે બળ આત્મનું !-૪૬
 મૃત્યુની લબ્યતા તે' તો બતાવી અમને ખરે !
 તાહંગ પુણ્યના તેજ અમારા આલને ભરે !-૪૭
 અંધારામાં ડુબેલા આ જશે તું કુવવારક ;
 દેહે તારા તપે વિશ્વ, પ્રભુના પયગંબર !-૪૮
 ઝોસરે દર્શને તારાં નિરાશાનાં પુરે બધાં
 યાત્રીએ આશીષો તારી સુગાન્તરો સુધી, સદા !-૪૯
 લાધ્યા છે એ પુરે ! મોંઘાં તને કુન્દન આત્મના,
 છતાં યે કેમ તું તાવે અગ્નિમાં દેહની લતા !-૫૦
 'દેહીને જયવન્તો' તું માને 'દેહ યદી' સદા
 સત્ય છે એ પુરે ! કિન્તુ દેહીને ખપ દેહના. !-૫૧
 રક્ષણ દેહ કેરું એ કરજે પૂજ્ય સન્તન !
 સ્વીકારી વિશ્વને કાળે અમારું દેહ-અર્પણ !-૫૨
 પ્રસન્ન આળે ગાળે છે સ્વચ્છ ભાદ્રપદી તલા
 ખૂલે છે હાંની દ્વેરે ઉલ્લાસથી બધું જમ -૫૩

ચહે છે આલમાં જિંચે સિનગ્ધ મુધામુખી ઉધા,
તપે છે પૃથ્વીને માથે ચોગીના પુણ્યનો પૂષા.—૫૪
આનન્દો વિશ્વના લોકો । હીપમાળા કરો મહા !
આંગણે હર્ષથી આજે પૂરોને સાથિયા રૂઠા !—૫૫
તોરણો પુષ્પનાં રમ્ય બાંધોને આજ જારણે,
ધૃપા ધણ તણી મીઠી વિશ્વ ઢેરે ઉરે ઝમે !—૫૬
આવો સૌ પુણ્યશાળીઓ ! આવો જોગી જતિ સહુ !
આવોને હીન લાણુઓ, ઉત્તરો પર્વ આ રૂઠું !—૫૭
મુણો ઓ વિશ્વના લોકો ! મુણો ઓ દેવ દેવતા !
જયન્તી પર્વ આજે છે સત્ય ને સત્યવાહીના !—૫૮

—શ્રી સ્નેહરશ્મિ.

(નોટ :—મધીજીની ૬૬મી જયન્તીનું આ કાવ્ય છે.)

[૪૭]

મારો આતમ ક્યાં ?

કોટિ કોટિ હેયાં જેના ભરણે નમે
જેના હથેને પાપના પુજ સમે
જેના પ્રણામ અંક શા મૂઠું દિલે—
હિન રાત 'રામ' તણું નામ રમે

જેને જોઈ ને ઇંચનું સ્વપ્ન અધુરૂં મૂલું કરવા અભિલાષ હતા,
બાપુ સગિત તણા સંતાપ સમાવવા અંતરૂં તમારે જિઆટ હતા.
જતાં આમ જોડાજોડ શાને રૂઠ્યા
અહિ અર્જન અધુરૂં મૂળેને ઉઠ્યા

કે હિંસા અને યશુતા મહીં રાચેન્તી—

પૃથ્વી કેરા પૂર્ય—પુંજ ચૂટયાં.

અંધકાર ભર્યા આ જગને જાણુ! પ્રકાશનાં પંથે દોરવું તું

અહિં નૃલોકે માનવ દેહ ધરી, સ્પષ્ટિ પે સ્વર્ગ ઉતારવું તું

કુષ દેહે અનોખાં જાડુ ભર્યાં

પાપાણુ મહીય તમે પ્રાણુ પૂર્યાં

માટેના માનવીમાં ત્યાગ ને સૌચેનાં—

ગીત-શુધી તમે મરદો ઘડયા

યુગ પોલી સ્વાધીનતા રનેહ સૂરે જાણુ, ધીરે ધીરે તમે જામત કીધા

સહી જીનાં સમન્ની સિદ્ધિ ટાણે, જાણુ મૃત્યુ વણી કં વાટ લીધી?

— ધરતીને પટે પટે પગલે પગલે

યશુતાના હાવા ન ત જલે

જીવનને મૃત્યુ હોડ ધરું

જીજવવા પાવક રનેહ જળે

જાણુ વિશ્વને હુંકે દેવાને કાળે, તમે આતમ મૂલ્યી ધખાવી હતી

હૈયની વેદના હૈયામાં ફાળીને, રનેહની ગંજા વહાવી હતી

તમે જાતાં જળે અંધકાર થયો

કોટિ કોટિ આતમ આજ રોષ રહ્યો

મા—ભોમને અંતર વિચોગનો—

હૈયાકાટ વલોપાત દિગ્ગતો

મારો આતમ કયાં? મારું જીવન કયાં? એમ રાતું હૈયુ ઘડી સડી પૂછે

વિયોગી જાનાં આંસુ જાનાં જાણુ, તમાગિના હવે ઠોણ વળે?

અ પંકજાસ પરીખ

(૪૮)

ગાંધીજીને અંજલિ.

(પૃથ્વી હંદ)

ઘસે પ્રબળ ભેરથી ભભૂકતી જીભડા અગ્નિની
 ક્રુધા અસુર દિલમાં વધી હશે, મનુ રકતની;
 વધારી વેર રાષ્ટ્રના, કચકચાવતી હંતને
 જુએ મરીન સરિત ફલીત કૃત્ય હિંસા બધે
 અનેક દલ અગ્નિના ધસી ભલે નિજ આવતાં
 મુખે અખંડ હાસને પ્રલય પુરમાં હિંમતાં;
 ઊભા અડમ્બ ઝીલતા ખડગથી પ્રતિ સામના,
 અહો જગત વીરસા ધરી શસ્ત્ર અહિંસા તણા.
 દત્ત્યા વિપુલ ખંજરો મિત્રમ જલને ગરબ કં,
 ગંની વિકલ સૌ ગયાં તમ તણી પ્રભા તેજમાં;
 અને જગત શાપને નશસ્ત્ર ગ્રિટિશ રાજની
 શક્તિ નવે ટકી જગ ધસી શિખા નપ બ્યોતની.
 આંહો જનકે હિંદના વિભૂતિ વંદન વિન્ધની,
 થેતું ખગિત દેખતાં સરલ મુર્તિ શું જુદની;
 ગયો કયમ ના તુટી અધમ એ નર શક્તિસી ?
 છૂટી કયમ ગોળીઓ વિંધતી છાતી બાપુ તણી ?
 વિંધી નર શકે કહી જગત શસ્ત્ર ઠો આપનં,
 ખતી વિન્ધ લોપતી કયમ ગોળી જાંઘની ?
 ધનાંયુ ચઢવીરનું હૃદય પારથી તિરથી;
 અને કનક લોભથી ચઇ હંત્યા ધનુ દેહની

(અનુક્રમણિકા)

શત્રુના હિલમાં શાંતિ વ્યાપે જો નિજ મહુંથી;
 આવતા મહુંને હોસે લેટે છે યુગ વીરલા.
 મહુંને મેંત્રીના બાવે લેટી ને પથ સ્વર્ગમાં;
 ગયા ગાંધી ગયા બાપુ, પિતા તે અમ દેશના
 ત્યજવા દેહ પોતાનો આત્મા હે પથ દર્શનો;
 ચાલ્યું તેજના યુગે, અથડાતા અધારમાં.
 તમારા મંત્રને બાપુ, રેલીયું હશ દિશામાં,
 સ્વીકારી અંજલિ, આપો આશિષો અમને સહા.

—કા.તસાત પી. શેઠ.

[૪૯]

સમાજના સોનાર.

આજ જિયાના રંજ, માતાના મ્હોલે રમે,
 તે જળહળતે શુંજ, ફરકંતા ધ્વજ શા તમે !
 પંપાળીને પાય, માંદી માનવ જાતને
 ઠાળે. શીતળ વાય, વિશ્વપ્રેમને વીંજણે,
 ક્ષણ રમાડે શસ, લોહી લખ્યા ઇતિહાસને,
 તમારું નિર્મળ હાસ, પ્રકરણ પીયૂષે લખે,
 ત્રીંચ્ચાં તપના તેલ, ઠારા જીવન ઠોડિયે.
 જળતી દેહલીવેટ; દેશ દલકને દીવડે.
 સમાજનો સોનાર, મનમંજની ભટ્ટીએ
 દેખાઈએ જોમ, આળી પાટ બડયા થણા.

રમણિક અરાસવાળા.

(૫૦)

અનંત પથ સંચર્યો ?

(પૃથ્વી)

મહા સમગ્ર મોજા તુ, અવનિ ઓમને ટેકતો
 ઉભો, અમર લેખશો-જીવન લેખ આલેખતો-
 સૂકો; વિશલ શક્તિઢંડ ત્રમ ઢેહથી શોભતો;
 મહાન પથમામ તું, જગત લોકને પ્રેરતો ।
 હંતુ વપુય પાતળું વિપુલ આપતો આતમા,
 ખુંદી જલધિ સાતને, અવનિ ખંડ ચારે બધા;
 મથ્યો મનુજ માટતું, વહવી આત્મલાઢે સુધા,
 પીધું ઝહર કંરમ મનુજ શાનિને આપળ ।
 રિશટ વસુધા વિષે, વિમલ તેજ અલેખતો,
 ઉગ્યો અઢ્ઢુ આશચ્યો જગ તમિશ ઉજળતો;
 ધ્યો ધરતિકંપ શુ । ધરણિ ભારથી ધ્રુતો-
 ડગ્યો-ડગમગી ધરા-અડગ મોભ તું ઢપતો ।
 અજાધ જલ અપંતો, અલળ પ્રેમને લૂંટતો ।
 અનંત પથ સંચર્યો, હૃદય નામ આરાધતો ।।

જયતીલાલ ત્રિવેદી.

(૫૧)

અમર શહાદત.

લોહીના અશ્રુઓથી ભારત ભલે રહી લે,
 જેના અમૂલ્ય પાઠો પશુ અંતરે જડી લે,
 એની પુનિત શહાદતમાંથી જીવન ઘડી લે,
 જીલીને ગોળીઓ જે હસતા મરી ગયા છે
 એ સંત, એ વિભૂતિ બાપુ ખપી ગયા છે.

જે માનવીથી માનવતા પાઠ લઈ રહી'તી,
 જેના પ્રભાવે હિંસા નિશસ્ત થઈ રહી'તી
 જેની અહિંસા યોગરક્ષમ પડકાર દઈ રહી'તી,
 અંતે અમર શહાદતને ભાગ પી ગયા છે
 એ સંત, એ વિભૂતિ, બાપુ ખપી ગયા છે.

જેના અશ્રુમાં નિશ્ચિન આજોટતી અમીરી,
 ઠોકર લગાવી તેને, લીધી હતી ફકીરી,
 એવાને માટે થઈ ગઈ શુ મોત પશુ અધીરો;
 ચાલીશ કોટિયુ જે ઘડતર કરી ગયા છે
 એ સંત, એ વિભૂતિ, બાપુ ખપી ગયા છે.

એ ભવ્યતાને વંદન, એ દિવ્યતાને વંદન
 બાપુની એ પ્રતિભાની હર અઢાને વંદન
 બડપણમાં એ અઘોરિક શૂરવીરતાને વંદન
 હો આગભલભલાના માથાં નગી ગયાં છે
 એ સંત, એ વિભૂતિ, બાપુ ખપી ગયા છે.

—અમીત આઝાદ

(૫૨)

એ તાજ બાદશાહને !

(મઝલ)

એતાજ બાદશાહ ! તમારા થકી હતી ;
 આફત મહી' પનાહ તમારા થકી હતી ;
 એવાની રક્ષા રાહ તમારા થકી હતી,
 બારતની આર આર તમારા થકી હતી ;
 મહુનાં હૃદયમાં રાહ તમારા થકી હતી.
 દુનિયામાં વાહ વાહ તમારા થકી હતી :
 એ જેમ પણ ગયું' ને જવાંમહી' પણ ગઈ,
 અમ જિંદગી પ્રવાહ તમારા થકી હતી.
 કેવો મમાન આવ હવે કેવી એકતા !
 લાખોની એક નિગાહ તમારા થકી હતી.
 બદલી ગયો ઝમાનો, જગત પણ ફરી ગયું !
 આ દુનિયા ખેર ખાહ તમારા થકી હતી.
 બહાર રહી છે આગ ફરીથી કુસંધની ;
 વશમાં દશા તબાહ તમારા થકી હતી.
 નિર્દોષ ગણશે કોણ લલિત વર્ગને હવે !
 એ કેમ બેશુનાહ તમારા થકી હતી.
 કેને પકી છે ભોવી કે દુખિયાની સાંભળે ?
 'પાયલ'ની આર આર તમારા થકી હતી.

(૫૩)

જો ગાંધીજી જનમ્યા ન હોત.

(સવેયા)

દેશ મહીં અંધેર હતું ને વિદેશીઓની વાગે હાક ;
હતભાગી ભારતવાસીનાં લૂટે ધનને જોળે શાખ.
મજૂર કહી સંજોધે અમને નશુલું લોકો દરિયા પાર
ધન ઠસડે ભારતનું તોપણ રાખે ગુલામને રહેવાર.

મારી નાખી માનવતાનું સંસ્કૃતિઓનાં છેદાં મૂળ ;
ભારતની છાતીમાં પૂર્યું વિદેશીઓનું મોદું શૂળ
ત્રાહિ ત્રાહિ પોકારે માતા, રણવમડામાં એનાં રાણ
જો ગાંધીજી ના જનમ્યા હત એનાં આંસુ લૂછત કોણ ?

એ માતાના સપુત ગાંધી, બાળપણથી લીધા લેખ ;
પુષ્પ સમા કોમળ વીરાએ દોઝખ જેવી સેવી જેલ
જે જેલે અર્ધાંજિ ભૂટ્યાં, અપમાનો ને ત્રાસ અપાર
જીવનજર જીરવ્યા છે બાપુ સાંકુના અવળા આચાર.

તું એકલ દોઢલને સામે આખી દુનિયાનાં અંધેર
એવું શું તારામાં બાપુ અજવાળાં મોર્ચાં ચોમર ?
તેં પરદેશ પળી માતાની કીર્તિના ખડકયા અંબાર
તેં માતાનાં બંધન છેદીને વર્તાવ્યો જયં વ્ય ઠાર !

તારે ઠગલે ઠગલે બાપુ માનવતાની ફૂટી સેર
તારે જોલે જોલે બાપુ દુનિયાના દુઃખ વેર વિગેર
તેં નહોતો વિસામો લીધો ના માળી દુનિયાની મોજ
તેં દુઃખિયા જીવન બાળીને ખસા દુઃખની કીધી જોજ.

તેં ભારતના પ્રાણ કુંડીને કીધો ચૈતનનો સંચાર
નિજની મરૂભૂમિમાં મોહન અમૃત ગંગા જળની ધાર
વૈભવ તારા ચરણો ચૂમે પણ તું ભટકે દુઃખને દ્વાર
પીડિત દુઃખીઆં ભાન બુલેલાં તારા જીવનનો આધાર.

એજ ભાન બુલેલું આણે આજ કટાણે તારો અંત,
શાંત સૌમ્ય મુખ મુદ્રા તારી લેશ ફરકના ભાસે સંત,
એ તા ! દિલડાના ભાવો બે આ દુનિયા-સમજી જાય ;
પીડિત દુઃખીઆં ભાન બુલેલાં જેણું જજમાં રહે ન ક્યાંઈ !

સરી દુનિયાની દોષત તેં કુંડી લીધી ફૂર ફૂતાંત
તેં માર્યો પ્રભુએ જીવાડ્યો સૂર્ય ચંદ્ર હસ્તીપર્યંત.
અદેખાઈ આવે દેવોને તારું જીવન તારૂં મહોત
વસવસા રહી જાત બધાને બે ગાંધીજી જનમ્યા નહોત !
દેવકૃષ્ણ પી. જોશી.

(૫૪)

ગાંધી માહાત્મ્ય.

મહાત્મા ગાંધી—

મહાત્મા ગાંધી....

મહાત્મા ગાંધી....

ભારત - રથનો મહાસાથથી તડછી લગામ - ધારી;
અસત્ય, હિંસા, પાપવૃત્તિ થું લઢિયો મોહન ભારી.
આત્મદેહડી તપવી ફરતો પરદુઃખબંજન બાપુ;
પુદ્ગ, ઇંદ્ર ને અયો, દયા થું મહાવીર સાધુ.
તત્ત્વજ્ઞાની, શૂર લડવૈયો, સમાજસેવી, ત્યાગી;
રાષ્ટ્રપિતા થું દેવ ગણાયો અમર અશ્વમધારી.

ઈ ગિલસ્તાની સાથે લકથો તું, ભવ્ય મચાવી ક્રાંતિ;
 ચાલીસ ઠોઠી જનતા બઘી, અંતરને ના શાંતિ,
 ત્યાજવૃત્તિ ને ક્ષમાદાયી તું, અદ્ભૂત તારી ભક્તિ;
 આઝાદીને આંગણુ આણી, વિરાટ તારી શક્તિ.
 મૌને હૈયે વસી રહ્યો, શું શબ્દ શબ્દ ગાઉં ?
 તારા બુલ્લના જાન જગયે ધન્ય ધન્ય થાઉં
 મહાત્મા ગાંધી ...

મહાત્મા ગાંધી ..

સ્નેહ, મંપ, સત્કાર્ય, ભાવના, મત્સ્ય અહિ મા સમજાવી;
 પ્રેમભૂતિ ભર ભારતની આજે જ્યોતિ બુઝાઈ
 મહાત્મા ગાંધી....

મહાત્મા ગાંધી....

મહાત્મા ગાંધી....

હૃદયનાકે તું ધનસમૃદ્ધિ, વાચા, આશ અમારી;
 યુગયુગનો તું તાજ અમારો, જુગજુગ સ્મૃતિ તારી.
 કાવ્ય જ તારું ભવન સઘનું, ભવ્ય જ તારું મૃત્યુ;
 ભવ્ય જ તારી સબલ ગાથા, અણુભ્રમ નીંજ જુન્યુ;
 કહાં કમારો મહાત્મા છે ? કહાં કમારો સાધુ ?
 કહાં કમારો રાષ્ટ્રપિતા છે ? કહાં કમારો બાપુ ?
 પ્રેમભૂતિ રૂપે વધતો કહાં કમારો ભાત ?
 તારા શક્તિ રૂપે મગરો ખાળ, પ્રેમ ને બાનુ

મહાત્મા ગાંધી...

મહાત્મા ગાંધી—

મહાત્મા ગાંધી—

—શ્રી પુણ્યોત્તમ શાહ

(૫૫)

સંસ્કૃતિ—સત્વ—ગાંધી.

વિદેષ હિંસાતણી ઘોર આંધી
 ઉડાવીયા સંસ્કૃતિ—સત્વ—ગાંધી;
 થયેલ ન્યાં સંગમ સર્વ ઋતનો
 પડી ગયો ધા તહીં હાથ કરનો;—
 એ હાસ્ય જે કૌશલની શૂચિતા
 દર્શાવતું તે બનતું ચ શોભા
 વાધકયની, માનવતા તબ્બાં બધાં
 પાપો પર કેવળ આત્માનો જય —
 દુર્ધોવતી ઉડતી ઋતની ધ્વજ.
 વા મૂર્ત મારી મળી શ્રી જગેશની;
 આ પૃથ્વીના કુટિલ કૃત્યની પર
 બીછાઇ શી ચાદર પ્રેમકેરી;—
 ગયું વિલાઇ મનુષ્યેષ એ ફૂલ,
 ન્યાં સંગમી વિશ્વવિવિધ સંસ્કૃતિ
 ન્યાં વાજતી કેવળ આત્મ ઝંકૃતિ;
 જતી રહી એક પ્રભુ કલાકૃતિ;—
 વિરાટનો વારસ ભવ્યતામાં
 ને નમ્રતામાં સૌનો ય દામ
 આ માનવી જીવનની બસ એક આશા;

હવે યશે સંસ્કૃતિનો વિનાશ ?
 આવી રહ્યું પ્રલયનું પુર પાસ પાસ ?
 નાખી દણી જગતની ફરી જોકે આશ
 ક્યાંથી ફરી જગતમાં જન્મે ભુંડાસ ?

—જનાતન.

(૫૬)

અર્પણ.

પૃથ્વી.

પ્રદીપ છુતિરકતથી પ્રગટી, ગાંધીબાપુ ! તમે
 જગાવી ઉરકીરમાં ધગશ પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યની,
 પડયા રણપથે ; ત્રિરંગી ધ્વજ સુક્રિત સંશ્રામનો
 મગવં ફરકત રાખી, ચિર સુક્રિતને પામવા.
 પિતા ! યુગકલંક હિંદુધરમે સમૂળ તમે
 દ્વિતાડ્યું પ્રીતિલક્ષિતથી હલિત લેહને ટાળતાં.
 પ્રબુદ્ધ તમ આત્મનાં તપ ચિરંજીવી હીપશે
 મનુષ્ય-ઈતિહાસમાં—યુગ પ્રવર્તી રેશે નવો.
 કથા તમ અનંતકાળ કથતો સુણાશે, અને
 અગોન તમને સ્મરી નમન કેટિ દેશે ધરા !
 પિતા ! હું ય નમું અહીં સ્મરણુદીપના જોજસે
 ધરી હૃદયમર્મથી તમ ષટે કળી કાવ્યની.

—'કેલક'

(૫૭)

યુગપુરુષનાં અસ્થિ.

મન્દાકાન્તા

આવી ગંગા ગગનપટથી ભારતે રેલ રેલી,
 પાપિષ્ઠોના અઘઠગ હરી પોપતી પ્રેમ-વેલી;
 ગંગામૈયા—શરણ પુનિતા સંસ્કૃતિ પાંગરેલી,
 ગંગામૈયા સકલ સરિતા ભારતીની ઠરેલી.—૧
 કાલિમાઝો મનુજુલની ઘોષ કે યુગ સુધી
 પાપીયુગે ભરતભરતું ગંગ પાવિત્ર્ય ખૂટયું;
 કાલિમા કાં ધર કરી ગર્હ, સાચવા કાંક ખૂટયું,
 માગે દેવી ઇલમ ફરીથી પામવા બળ્ય શુદ્ધિ.—૨
 વિશ્વે ચેખી અધ-અનલનાં તાંડવો કારમાં એ
 બળ્યાત્માએ જગ-હિત-જગને હોમિયું માળખાને;
 એનાં દેવી પુનિત કૂલ ને ભસ્મ કેશ પ્રદાને,
 ગંગાજી સૌ ફરી ભરતની પામજો પુનિતાને —૩
 સર્લે પૂર્વે દધોંચિ ઋષિનાં અસ્થિએ દિવ્યતાને,
 સર્લે બળે યુગપુરુષનાં અસ્થિ ચે દિવ્યતાને,—૪

રતિલાલ છ. શાહ.

(૫૭)

ઓ યુગના અવતારી !

આલીસ કોટિ બાળ રહે છે , ચોકારી ચોકારી

ઓ ! યુગના અવતારી !

ધન ધન તારી તારી જીવનયાત્રા ધન ધન જનની તારી

ઓ ! યુગના અવતારી !

મ નવતાની મીમા સમ તું વૈષ્ણવજનની વ્યાખ્યા સમતું

સત્ય વચનની શ્રદ્ધા સમ તું, અર્હિસાના પ્રતધારી,

ઓ ! યુગના અવતારી !

ન્યાં પાથરતો તું અજવાળાં ત્યાં છે વાદળ કાળાં કાળાં

દિવ્ય પ્રભાકર અસ્ત થયો તું, છે રજની અધારી

ઓ ! યુગના અવતારી !

પરવશતાનું ભાન કરાવ્યું શિક્ષણ કહી સ્વરાજ્ય આપ્યું

સાગરને તળીએ જેઠેલી નૌકાને તે તારી

ઓ ! યુગના અવતારી !

—'ગતી' દહીંવાળા

(૬૦)

અંતિમ નિવેદન

(પૃથ્વી)

અહો, ગરણ્ય, ભાઈ, અખંધડી ચોલશે કે સલા !
 વિઠાય લઈ હું લઉં સઠલ શાંદુઓ તણી
 નથી જીવન મોહ, ભાઈ, અવકો રહ્યો, માગણી
 કંઈક દિનથી ન'તો તવ કરંત ? મેં જીવન
 તને, ન અવહેન્યુ, આજ ક્ષણ ચોલી જા ભાઈલા !
 સૂણે સ્વજન નિધનાં સઠલ જંધુ નિવેદન :
 બધાંય જનને મહારુ' અને જંધુ મંબોધન.
 કશી અખિલ વિશ્વને પ્રીત ક્યાંની આવી મઝા !
 તમે સઠલને સ્વજંધુ કહી જોલવાની મઝા !
 નિકાય દઈ દો હસી, જીવન કાળ યાત્રા મહી
 રહ્યાં નિકટ, જોણું વડું મુજ તર્કથી જે થયું.
 તમે આવ ભણાં, મને દઈ ક્ષમા કરી દો છૂટે.
 ૮૧ રહો ન, રહ્યું ઘટે નહિ જ, આપ સૌએ મને,
 સમરું છ. અહ ! કેટલો અખંધડી લખી પ્રેમથી
 રીધાં લીંગવી બાપુ કહે, જઈ ભરાઈ આભારથી
 કહી કંઈમ સકું ! મને હરખ ઉપજ્યો કેટલો
 'હતો સઠલ આપની કંઈ કરેલ સેવા મહી !
 'તમે સઠલને લીધે અવવિઠાય ટાણે પ્રિયો !
 ૧૦ સુદ સરવુ છતું જગત જ્ઞાતું તાજે કયું !
 બહા ! સ્વજન, સુદિનુ પરમ અમૃત પ્રીત આ,
 પાશ્વર લઈ દઈ પ્રીતતાણું પીણું, ઉજવે

પ્રીતોત્સવ, વસંત ઝોજ ખરી પ્રાણીઓની ત્રાત્ર,
 અને ધરતી હે, તનેય મુજ છેલ્લું નિવેદન :
 મને તું અતિથે વહાલી રહી છે બધી જિંદગી,
 તહારું દુઃખ આટલુંય નથી રે શક્યો હું સહી.
 તહારું મુખ મ્હાન જોઈ હસી ના શક્યો કોઈ દી
 તને કથી જ સુંદરી કરવી'તી પ્રિયે ! સ્વર્ગશી !
 ક્ષમા, ધરતી ભારતી તણી, ક્ષમા મને આપજે
 તને સકલ શેષ પૃથ્વી ધરી આહી'તી મેં વધુ,
 તને જ 'પ્રિય' મેં કહી'તી, કરી'તી તહારી ધૃતિ
 શિરે, નિકટની તને ગણી કહી હતી માનુષિ.
 અને મુજ પ્રીતે અહીં કંઈ ધરેલ મિષ્ટાકૃતિ
 હતું ન પરકીય કોઈ મુજને, તથાપિ તને
 વિમુક્ત કરવા મથ્યો અપર હસ્તથી ભારતી !
 પ્રયાસમહીં એ મને કથી મઝા અહો, આવી'તી,
 મથ્યો જીવન આપું'યે તવ પ્રિયાર્થ; અંતે હો !
 વિમુક્ત અપરાધીના કરી વરીઠ જવું ત્યહીં
 તનેજ ક્ષત, ભારતી અહહ...ભાંડુ...હાવાં પ્રિયાં,
 શકાય બહુ ના વહી, શ્રમ દીસે, અરે છાતીમાં
 જીકયું દર્દ, ભાંડુની કહી રહી મને ગોળીઓ
 અહીંજ અહીં છાતીમાં-યજ્ઞ ક્ષમા તને, ભાંડુ હે !
 યમા સકલને, વિદાય સહુને હવે, હે પૃથ્વી !
 અહો સ્વર્ગન ! સ્વપ્ન મુજ અધૂરું રહી જાય છે,
 મને કંઈક દુઃખ ઝોનું ઊરમાં રહી જાય છે.
 તહારી કથી મૂર્તી મેં સ્વપ્નમાં યજ્ઞ,તી પૃથ્વી !
 ન હો, પૃથિવી ! કોકતા હૃદયમા હું સ્વપ્ના રૂપે

ફરીથી પ્રગટીશ, હું ફરીફરી ચ જન્મી પૃથા !
 તને સ્વપ્નસુદરી સરખી, દેવયોધા સખી,
 મીઠા સ્વપ્નથી સૂત્યા વગર ના રહેનાર હું
 અહો, પરમ સ્વપ્ન તે લઈ અધૂરું આજે જવું
 પ્રભુની મન્દુ, પ્રિયો, અલ્પવિદા પ્રભુની લીલા
 થઈ ખતમ, પશ્ચિમે રવિ ઢળત, ચાલ્યા અમે,
 હવે, મરણ, આવ 'રામ, અહ ! રામ; મારા પ્રભુ
 મને અરધકૂલ શો અવ સ્વીકારી લો હે પ્રભુ !
 —મી ઉશનગ્

(૬૨)

અવતરશે ?

મહીનગાને ગનની ઘોષાં સાચા મનથી રડોને,
 ઠલ ઠળી એ કાલિમાને આંસુઓથી ઘેળો.
 ઠચન શુદ્ધ બને છે જેવું લકડી કેરા તાપે,
 પાપ-ઘરથી મન નિર્મળ થાશે એમજ પશ્ચાતાપે
 નિદર ચેર્યાં લોચન ખોલો, દ્યાર હૃદયનાં ખોલો,
 દંભ તણી તબી તરછોડી અંતર-ભાષા ખોલો.
 જન-જન વચ્ચે ભેદ ન રાખો સમાનતા સર્જાવો,
 સત્ય રહ્યું છે કેવળ સ્વપ્ન, અર્ધનિ પર અવતારો.
 ફરીફરનારાયણને દિલનાં સિંહાસને પ્રસ્થાપો,
 ભેદ બધા ટાળી દઈ સૌને સરખું આપો.
 ગાંધીજીને પગલે ચાલી જીવન સમર્પણ કરજો,
 મૂર્તિર્મંત કરી આદર્શ. સાચું તર્પણ કરજો.
 —અધારા ટપ શે, ધર્મરના આશિર્વાદ ઉતરશે,
 નાપુ જેવો કાઈ ફિરસ્તો અવનિપર અવતરશે !
 —રતિલાલ 'અનિલ'

(૬૨)

એક રત્ન વસુંધરા.

યુદ્ધના કલેશથી થાક્યું, ત્રાસ્યું ત્રિવિધ તાપથી
માનવી હૈયું જે ઝંખી રહ્યું આત્મતણા અમી;
તે ન તેને મળ્યાં મોંઘો સિદ્ધિના સંચાયા વિશે,
કે મળ્યાં વિજયો કેરી વારુણિ કે વિલાસમાં.
સામ્રાજ્ય તણી હેબંતી લક્ષ્મી જે લાવી ના શકી,
વા ન લાવી શકી છાગે સિદ્ધિ સમૃદ્ધિની વડી,
તે મળ્યું જોહને જાણું આપના કર્મયોગમાં,
આપના દષ્ટિમાંગલ્યેય પન્થ એને મળ્યા નવા.
આપની વાણીમાં જાણું અમારું હૈયું ગાજતું;
આપના પ્રાણમાં પુણ્ય રાષ્ટ્રદૈત્ય સ્પંદતું;
આર્ય માનવ્યનો લાવ; આપમાં મૂર્ત તો જન્યો,
આપના જન્મથી જાણું જેમ જીવનનો થયો.
જહુરતના હશે પૂર્વે; થશે ક્યારે કે જાવિમાં;
પરંતુ આજ તો હીરો જોહરતના વસુંધરા.

—મનસુખલાલ ઝવેરી.

(૬૩)

પ્રતિજ્ઞા.

દિન પક્ષટયો, પક્ષટી મણી,
 પક્ષટયા સૂરજ — સોમ;
 'બાપુ' જતાં નિધન બની,
 આ જો ભારત લોભ.
 'બાપુ' કઠીક જાણું ને હણું,
 જ્યાં અમને કહેણું તે હણું.
 શેષ મૂળયો ને ધરણી મૂળ,
 મૂળયા સૌ દિશ્પાલ,
 મૂળયાં વિતાનો, વિજળી મૂળ,
 મૂળયા કાળ કરાળ.
 બાપુ કઠી ધાર્યું એ નહોતું,
 તૂટી પડ્યો આલ આ મોહન.
 દેશ રહ્યો, પરદેશ રહ્યો,
 રહિયા સૌ સજ્જન,
 રંક રહ્યા ને શાય રહ્યા,
 રહ્યા ભિય, રહ્યા હરિજન.
 બાપુ સૌ એ એક જ ધારે,
 દુઃખી સૌ ક્રોધ ક્રોને વારે.
 દૂર કર્યાં ને દોધ કર્યાં ખૂળ,
 કર્યો ધારે ધારવાર,
 ભાઈ એ ભાઈને માનિયા,

મૂઠી માનવતાને ઘડાર,
ખાપુ ઉંઝળી મોત ના શક્યા,
રક્ષાં હવે તર્પણો કરવાં.
બૂલ ચર્મ ને ચૂક બણી ચર્મ,
ઠોકર ખાધી અનેક,
આજ ઊઠીને, પશુ ભખતે,
રાખ શું જોઈ જ ટેક.
ખાપુ તારાં ઠારજ કરવાં,
ધાળાં કાળાં સાફ જ કરવાં.

‘ભવ્ય’

(૬૪)

તમાચો

ત્યાંથી ઊઠી આજ તુફાની, ત્યાંથી ઊઠી આંધી
આફ્રિકાની પર ધરતીએ, હીંધો જગને ગાંધી
ગોરા હાથે ગાંધી ગાલે, લાગ્યો જોક તમાચો,
પાંચ આંગળાં ગાલે બેઠાં, “હિંદી છેક નમાલો”.
હાથ ન હાલ્યા, હોઠ ન હાલ્યા, હૈયે સોજ સમાધા;
રાજ તાજના અંત નગારાં, તે ભડીએ ત્યાં વાગ્યાં.

*

*

*

એ પછી તો ઇતિહાસે કેં ના લીકારું લીકું.
વામન વણિકે ધીરે ધીરે, વિરાટનું રૂપ લીધું;
કાઠી ફેંટા-ઝખ્ખા ફૂગવી, લંગોટી તન ધારી;
“ગુલામ છો સૌ, બેડી છે આ” કહીને આંખ ઉઘાડી.
“ભારત મારો મારી જૂમિ, મારી માતા ક્યાં છે?”

ક્યાં છે મારા જૂના વૈભવ, જોશ ગાંધી ક્યાં છે ? ”
 એવો એણે આતશ વેરી, સૂતી શાન જગાડી;
 હિંદી હેયે સ્વાધીનતાની એણે જ્યોત જગાવી.
 ખાલી હાથે, પ્રતિકારના મંત્રો એણે ફૂંક્યા,
 ત્યાજ અને સ્વાપ્નના એણે, રંગ અનેખા પૂચી,
 મત્સ્ય—અહિંસાનાં બંધાવ્યા, શસ્ત્રો એણે ઢેકે;
 તોપ તમંચા દ્રોષે ગીતો ગાતા દીધા એણે.
 ગોળી, હાડી ને ફાંસીની, ફૂલ માળ પહેરાવી;
 જમી, જેલ ને હમનકાંઠની, કંકુ ટીકડી તાણી

ત્યારે એના હાથ ન હાલ્યા

ત્યારે એના હોઠ ન હાલ્યા

આજે એના હાથે આખા જગતું મુકાન આવ્યું

આજે એના હોઠ હાલતાં હાલે જગતના વાયું

ગોરાના એ એક તમાચે,

ચૂંક લખ્યું તું ને ઇતિહાસે;

એ શબ્દો ફૂટે ન ઉઘટે, કાળ નગારાં ગગડે;

વૃદ્ધ ક્ષિરના ઘાંત વૂટે છે, કાયા લથડી થથરે

તાજ—તખ્તના ડહાળી ગયેલા, પાયા તડતડ વૂટે;

ઇતિહાસે ભારેલા પેલા, કાળ ભોલ સૌ ઉઠે.

હિંદ જીવ્યું છે, જીવશે ગાંધી, જીવશે ગાંધી મંત્રો,

ઇતિહાસે જીવશે સાથે એ વિરલ એક તમાચો,

ગોરા હાથે પડ્યો તમાચો, ઉભી દીધી આંધી,

આફ્રિકાની ધર ધરતીએ દીધા જનને ગાંધી.

—મી બજાદેવ મેલીયા

(૬૫)

હવે ગાંધીજી આજ અહીં

રાગ—ભોળું ભમતના ચાળખાનો

વાલ્મીકી ! હવે ગાંધીજી આજ અહીં,

‘સંત હવે જુગજુગ’ એ વ્યર્થ કથન નહીં: વાલ્મીકી
સત્ય ને અહિંસા એ જંગ અને જમનાના

જીવનજળ પીને વળી પાછું;

પ્રેમ અને ત્યાગતણે માળે પ્રચારરાજ,

આને ઉર, પુર, વિશ્વ છાઈ: વાલ્મીકી

ગૌદોન છુદ્ધ-જ્ઞાન, ખ્રિસ્તીને ઇશુ-જ્ઞાન,

શીખોને ગ્રંથ-જ્ઞાન ઘડું;

મુસ્લિમની પીડ-લીડ ટાળતાં દેવ બન્યો,

હિંદુનો છે શું સહુ કંઈ: વાલ્મીકી

માત્ર ને સમાજવાદ, અન્ય છે અનેક વાદ,

રહે સહુ વિવાદમાં વટાઈ;

વાદ ત્રત્ય તારો છે, રાય અને રંઠમાંહે,

રામ જીએ રામરૂપ થઈ: વાલ્મીકી

• ધાવણનાં ધાવણ તેં જોડાવ્યાં જોડવાએ,

છાતી પર વચ્ચે પાવ દઈ;

રાવણમાં રામ સાધી મર્યાદાપાળ બાંધી,
 રામ ક્યાં કેદ હો મહીં : વાલ્મીકી
 સુદર્શન મૂંઝવીને પૂર્યો ચીર પાટપાટ,
 ભારતની લાજ તુંથી રહી;
 હેરઝડી વરસી તો ગોવર્ધન તોળિયો તે
 પાક્યો તું કૃષ્ણ કળિ મહીં : વાલ્મીકી
 શીલશુદ્ધ-સાગર ઓ ! હૈયાનાં મોતીકાંને,
 લખલૂટ લૂંટાવિયાં તે કંઈ;
 મરુતું કે હંસ વૂગે, કંઈયો જોઈ કાળ, અને
 બાલ્યો : શું રીસ ચઢી ગઈ ! વાલ્મીકી
 શાવાયે રૂપ કેમ ? હાથે રૂપ રાખ કયું,
 રૂપ-સાર માટી મૂઠી રહી;
 શુભકથા તારી કથી કોટી કોટ સન્ત ચશે,
 જીવશે તું અંત લગી સહી : વાલ્મીકી
 પારસ ઓ ! ભારતની ભવ્યતાના વારસ ઓ !
 દુનિયાના દેવ ! છે તું કહીં ?
 હોક, આવ, હોય ત્યાંથી, જોલ રૂઢા જોલ જો,
 રોઈ રહી ખુદ 'માણસાઈ' :
 મોત તને મારે ના; આવ, જાપ ! અહીં,
 વાંક વડા હોય લાખ, માર કરી હં,
 વાલ્મીકી

(૬૬)

નરદેવ.

ખાલી ખોખું શરીર માળખું લઈ ને ફરતો,

ઉંચો, પ્રતાપી, છુતિવેગ ધરતો,

નરદેવ એક દીઠો.

ધોમ ધખી ધરાણી ધૂળે, ધૂળે સાચર નીર

એવો પડછંદો, પગલાં હેતો, ભતો પેલે તીર

નરદેવ એક દીઠો.

સળગી ધરા, બડકે બળે મા ભોમ

બડકે બડકે પાણી છાંટે, જંજે ચઢી ચાહોમ

નરદેવ એક દીઠો.

માભોમ ખીચારી આકેંદ કરતી, પડી પરદેશીને હાથ

આંસુ લહોવા, છૂટી કરવા, નીત કરે નવજાગ

નરદેવ એક દીઠો.

માભોમ કાળે સઘળું અર્પી બન્યો સાધુ, સંત, ફકીર

ન કાંઈ લેણું, ન કાંઈ દેણું, મનમાં વેર ન લગીર

નરદેવ એક દીઠો.

મરતાં ને જીવતાં અમૃત મીચી, લીધી ન એકે પાઈ

કહેવાનું હતું ને કહેતો મયો - તમે રહો સૌ ભાર્ય ભાઈ

નરદેવ એક દીઠો.

હાલતાં ને ચાલતા, મરતાં ને જીવતાં તેણે લીધું રામનું નામ ।

ગોખલે ગોખલે દીવડા ઝબકે તેણે કર્યું એણું કામ.

નરદેવ એક દીઠો.

(૬૭)

છેલ્લુ સ્વપ્ન*

(હાહાનો દાળ)

જેણે ભારતનાં મહા પાતક જેવી ગુલામીને કારણે ગેબ લીધી,
જેણે દાનવબળતથી માનવ જાત ઉગારવા ઝેરત્રો ઘુટે પીધો;
નિજ માતૃભૂમિનાં કલંકને ધોવામાં જીવન જેતું હોમાઈ ગયું,
એવા, ભારતનાં એક સંત મહંતનું અંતર આજ વિધાઈ ગયું.

જેણે વૈષ્ણવને તરછાડીને દોડીને વેરાગીની વાદ સાંધી લીધી,
જેણે દીન ને હીનનાં દુઃખથી દાઝીને સ્વાર્થની ટુતિઓ દાળી દીધી;
કંઈ કેાડી કંગામેની સેવામહી જેતું સુખ અને એન સોપાઈ ગયું,
એવા, ભારતનાં એક સાગી વેરાગીનું કાગળું આજ કાસાઈ ગયું.

નિજ માતની આઝાદી દાળ એણે રણભંગમાં જીવન હોમી દીધું,
નિજ દેશની આઝાદી દાળ એણે એનાં મોતને આવડું રોકી દીધું;
એની સ્વાધીનતાની સંજીવનીએ મૃત હિંદુત્ત્વનાં પ્રાણ જાગી ગયા,
એવા, ભારતનાં એક વીરતણાં દિવે ધાવ ધેરા આજ વાગી ગયા.

જેવા જે ઉપવન એણે જીવનની બધી ઇચ્છા મહેઝાએ રાખી હતી,
તેમાં આઝાદીનું ફૂલ ખીલવવા કંઈ જીવાનેએ મટોડી નાંખી હતી;
એવું ઉદ્ધાન ખીસેનાં ખીસે ખેડામણું ખાક ખમીનાં ખાતરથી,
એનાં પુણ્ય સુરગી સુગંધી ખરેનાં બરે જોમકાને પરામશ્ચી;
તાં તો વાયા આંધીઓનાં વાયરા એવા કે ધૂળમહી એ રોજાઈ ગયું.

“હાથ ! કેમ કરીને જીવાય હવે !” એનાં માગાથી એમ ખોસાઈ ગયું.

આજ સ્થાય લગાવીને હિંદને લૂટે છે લાકડવાયાએ દિંદતણાં,
આજ બૂલીને કોર્મનાં શુલાવિષા તણ ખાચ છે જાજક સિંદતણાં;
નિજ પ્રાણ પેલાથે જે આજોદવાએ તે રેડીને વિા ખમાડી રજા,
કંઈ સેદાઓની નીંદ ત્યાગીને જાગેલી દિરમતે આજ લગાડી રજા.

પછી કેમ એના દિલે લાગે ના આમ ?
 દેખા દેશમાં દેશનાં લોહીનો કાગ,
 એને નેવી હતી આશ, સ્વર્ગ જહી, તર્કી નર્ક એ આજ વિલોપી રહ્યો,
 એને નેવી હતી આશ, સત્યનો જય, ત્યાં પરાજય સત્યનો ડોકી રહ્યો;
 ને વિનાશ ગયો હતો દેશ છોડી તે ફરી જાગ્યું બારણા ઢોળી ગયો.
 ત્યોય ભગવદિસે સથડેલા સરીરે વિનાશ એ આત્મનો રોપી રહ્યો;
 એનાં અંગે અંગ રામે રામ રડે,
 એનાં જીવન—સ્વપ્નનાં કોટ પડે
 —મહિન્દ્ર વ્યાસ

• ગાંધીજીનાં છેલ્લા ઉપવાસ વખતે રચાયેલું.

(૬૮)

આશા

મંઠાયા જોગલવ મેળા માનવ્યશત્રુને ઘરે :
 દેત્યોનો ઘોર ગાજન્તી આરતી આજ ઉનરે !
 આનંદે હિંદુકો : જાયે ગીતો તિમિર રાજના :
 હૃદયે શંખો ફૂંકાયે સૌ હિંસા—સૈન્ય સમાજના !
 અભિનંદે જયોન્મ અસુરો એકમેકને :
 'શી છે શુન્નશ આત્મ ની ભુજઓ આપણી કને ?
 ધરી છે વિશ્વમાં શ્રેષ્ઠ : ધનમાં શ્રેષ્ઠ માનવી :
 ને તેમાં આપણે શ્રેષ્ઠ—વિશ્વકર્તાતથી છળિ !
 સત્ય ને ન્યાય ને ધર્મ ને એવા શબ્દ સેંકડો
 સન્ન્યા છે શક્તિહિતોએ હાંકવા નિજના સડો !'
 અને ધાયાં એ સૌ ધરણીતલે લેવા ધણીપણ

દિધેલાં વિજ્ઞાને નિજ ભુજ શ્રદ્ધી યસ નવલાં;
 ફુંદાડીને બાગી સકળ જગનો ગ્રાસ કરતી
 મહાહિંસા કેરી આયુતકૂણુ જ્વાળા ભુજગ શી !
 પુલ્કે મોટાં, ઉરે નાનાં વાસના વસિ પ્રજવળ્યો !
 બિન્દુમાં સિન્ધુનો દોલો, નિહાળી મેરૂપે મળ્યો,
 મેરૂ થયો, સૂરજ સોમ પૂજ્યા :

માઝા મૂઢી સાગર—વ્યોમ ખીજ્યાં :

પૃથ્વી નિજ સ્થાન ચડી ખરીને

પ્રદાનની લહર ચડી હિંડોળે

(એવી ઉરે જન્મની શીતિ ઠાકણી !)

પ્રકૃતિ વિકૃતિ પામે આવા ઉત્પાત સંભવે,
 સંભવે કોશ નામે ના પ્રેમના સતને ઉરે !
 પ્રકૃતિ વિકૃતિ કેરા ઠાકણોત્પાત કેખીને
 અંતરે દ્રવિયા બાપુ; દ્રવ્યા, પણ ડગ્યા નહિ !
 જદા સદા તણી લેને, જનેતાની સદિષ્ટતા
 મૃત્યુની વીરતા લેને, લે આનન્દની સ્વસ્થતા
 આંસુ શક્તિઓ કેરા એ વાન્વટોજમાં તમે
 જીભા બાપુ, ઉરે જાય જગન્માગલ્યના રમે !,
 સત્ય અસતના સંગ્રામે ના નવા, ન નવાઈના,
 સત અસતને હાથે પામ્યું નિરંતર યંત્રણા
 પણ જીવનમાં બાપુ, આપે સધ્ય જ જે સહ્ય;
 ઉર થરથરે સંભારીને : ન જાય મુખે કહ્યું !
 હીમી કાયા હધીગીએ; ઇન્દ્રને વજ સાંપડ્યું :
 હથોળે વૃત્ત દેવોનું સદા સીલાંચ ઉઘડ્યું !

અહીં દધીચી ચ તમે, તપસ્વિ
તમેજ વળો મધયાશ છે તમે !
તો પુત્ર કેવો ? વધ પામતાં છતાં
નવાં નવાં રૂપ ધરી વિલાસતો !

આવી વૃત્ત તણી માયા, ને આતુ તપ આપતુ
પુણ્યની ક્ષીણ કાયા....ને આતુ સામર્થ્ય પાપતુ !
નિહાળી કોઈ વેળા તો ધીરા ને ગંભીરાયતે
વિભાસે : સાચું શું તેજ—અખે જે નિરખાયતે !
બુદ્ધ ને ઇશુ ને કૃષ્ણ : સ્વપ્નો માનવીનાં હશે ?
કુલેકુલ પંચભૂતોતુ સદા આમ વહુ જશે !
કંઈ કે પંક ? આત્મા કે આભા ઇન્દ્રિયગ્રામની ?
હર—હૌમલ્ય—પ્રેર-તા સહુ એ કુદ્ર સંશયો—
આપના જીવને જાણુ સર્વથા છે સમાવિયા !
“સખે કલ્યાણકારાની કુર્ગની ના થતી કહી :”
વાવિયા પ્રેમના ખીન્ને ઉગવાનાં જ એક દિ' !
સુધા સંદેશ શ્રીકૃષ્ણે પાચો'તો કુન્તીપુત્રને :
જગને સંશયે ઘેર્યાં—પાર્યાં તેજ ફરી તમે !
તમે સંહારથી ત્રાસ્યાં જગની એક આશ છે :
અન્ધારે પન્થ ભૂલેલી પૃથ્વી કેરા પ્રકાશ છે !
સ્વપ્ન જગે નિદ્રિતો દેડ, બાધોતું સુકિતમાન છે :
બૂઝતા જાડય જૂથો શું સદાતું અભિમાન છે !
સત્યતું કાવ્ય છે, જાણુ, કાવ્યતું સત્ય છે તમે !
—જતી કાવ્યને સત્યે સદિ આ આપને નમે !

—કલ્પનકાસ આલેખ

(૬૯)

અહિંસાની કેડી,

ખંડ સિખરણી.

અહિંસાની કેડી

દીસે ત્રીધી સાદી;

છતાં એની યાત્રા વિકટતમ હિંસાપથ થકી
 અનેળો કે ગાંધી સમ વિરલ એકાદ પચિદ
 યુગો અંતે પાડે

અને આત્મા જોમે વિજય પગલે ભય ધપતો,
 છવાયેલી કટ્ટો સહન કરતો મૌન સુધીર,
 પ્રગોધ રેતો એ જગત જનને પુણ્ય ક્યને :
 'તમારા શસ્ત્રોના અડીખમ ઢગો ને શરીરના
 ધશુળજ વડે ને અમર તો

પ્રતાપે બુદ્ધિના અમર જપ લાધે તહીં કહી.

ત્રિભુના શત્રોથી

અહિંસા, શાંતિ ને વિશદ ઉરના પ્રેમ ચક્રી જ
 ખરી શાંતિ લાધે, જીવન કરતી મંગલ સુખી
 વિષય પથથી સત્ત્વ પથ પે

ફરી પાછા વૃત્તિ સકળ બહલી સત્ત્વર તમે
 અહિંસાના સાચો.'

—શ્રી કુરુદ ડા. વહીન

(૭૦)

શોધી રહ્યો.

શોધી રહ્યો, હું શોધી રહ્યો,
 મોઘેરો મોહન હું શોધી રહ્યો.
 મૃત્યુ પાગ્યો એકલો સ્વધ્યા સમયગા,
 મૃત્યુ એનું હું નિહાળી રહ્યો,
 મોઘેરો મોહન હું શોધી રહ્યો.
 અશ્રુભીની સધ્યા તો આવી ઉતાવળી,
 આકાશે સૂરજ તો આધમી રહ્યો,
 મોઘેરો મોહન હું શોધી રહ્યો.
 રહ્યા સર્વે ભાઈઓને રડી સર્વે બેનડી,
 પોકાર તું ભાઈ ! ક્યાં પાડી રહ્યો,
 મોઘેરો મોહન હું શોધી રહ્યો.
 શોધું ક્યાં બેનડી ? જડશે ક્યાં મોહન ?
 એની વધામણી આવી મળે,
 મોઘેરો મોહન ક્યાંયે ન જડે.
 ખોયા છે પૂજ્ય બા, ને ખોયા છે બાપુ,
 એવા ચોરને હું શોધી રહ્યો,
 મોઘેરો મોહન ક્યાંયે ન જડ્યો.

— શ્રી વિનેદ ગાંધી.

(૭૧)

ગાંધીની હાટડી.

(રાગ—કાવળ—કાવળીના બળનનો)

એ ! નવખંડ માં ન્યારી, ગાંધી ! તારી હાટડી બાળી,
 મોંઘેરાં મૂલ દેનારી, ગાંધી ! તારી હાટડી બાળી.
 તારી હાટડીએ સ્નેહ-સેવા ને સત્યના સોદા ધાય,
 અહિંસા ઠેરી એક કસ્તૂરી જગતમાં મહેકી જાય,

નવજોળન નિત્ય દેનારી,

ગાંધી ! તારી હાટડી બાળી.—એવી-૧

તારી હાટડીએ દેત-હીરાકણી, મોત-મોતી તોળાય,
 તાજ-તાજી ને તાજ-સિંહાસન, આજ સાંધણમાં બધ,

મિરંજી વાવટા વાળી,

ગાંધી ! તારી હાટડી બાળી.—એવી-૨

તારી હાટડીએ ત્યાગ-વૈરાગના રંગે વેરા રંગાય,
 તારાં રંગે રંગાયલા એ તો કાળને ફરી બાય;

મૃત્યુનાં અમી પાનારી

ગાંધી ! તારી હાટડીએ બાળી.—એવી-૩

તારી હાટડીએ મૃત-સંજીવની શુદ્ધિ કંઈ પંટાય,
 પૂજા-માનીમાંથી માનવી ધરતો, દીમિયો પથ પંટાય.

નવજીવન મંત્ર દેનારી,

ગાંધી ! તારી હાટડી બાળી.—એવી-૪

તારી હાટડીએ ફૂલડાં ફૂલે ને વજ્ર વીંગતા ભય,
પ્રેમના તારા રસાયણે ધીંગા ખાડ પીગળતા થાય,

કુંગર ડોલાવવા વાળી,

ગાંધી ! તારી હાટડી ભાળી.—એવી૦-૫

તારી હાટડીએ ફેરતી ફૂલેલ મહેરતી અમૃત-વેલ,
જી-પૂરી તારી ઝટ ઉતારે, ભુગો ભુગ કે । એર,

બહાલપથી વેર ધોનારી,

ગાંધી ! તારી હાટડી ભાળી.—એવી૦-૬

—કુલેરાય કારાખી.

(૭૨)

પળે પાછો.

તેજ પ્રહાંડમાં છાયા, આકરો ધ્રુવ આકર્ષે ,

એકે એકે વાધી, ફેલતી પૃથ્વીને ભમે

તિમિરનો વરપૂંજ ચિરે ધરી

નયનમાં ભરો વિશ્વકુણ્ડતા ;

પતન માનવકુળ-ધ્વાં ભની,

ઉલટથી વધસ્તંભ ઇશુ જતાં.

દિયાઓ આંખ મીંચીને આલ અંધારણી મરે .

પૃથ્વીના પેટમાંથીકે મૂઝરી કારમી અરે ?

આકાશના આંસુ અનન્તધા વહી,

પાવા મધે ઠાઘ ત્રિલોકમા પડ્યો ,

મુગ્ધ વીત્યા; ઝોસરતો ગયો નહિ,

અંધારનો અંદ્રક બાલમાં જડ્યો.

- કડાકે તુટતું દીકું, શુંગ કાંચન જેમનું;
ઉછળે ને પડે પાણું, પથોધિનું મહાતનું.

પ્રસય આજ કરી ઉછળી પડયો,
વને વને ખરતાં નીલ પાંદડાં;
સળગતો ગ્રહ વ્યોમમહી દબ્યો,
વિમૂઠ વાહન ઔ િથઃ ધં ખડાં.

પળ્યો આ દેણુ પાછો જ્યા, પળ્યા'તા એક દિ'ધંસા?
બૂંસાયેલા પદે ચાલી, ભરતો પ્રધાન્યની દિશા!

ધરાતણા ઉછળતા નિશાસા,
વંટેણિયા વ્યોમ ગધું ભરી રહે;
દિશા શીળુ ચાકુળ સ્તામ્ભ શાસા,
ઝિલી ઝાબી આજ અસત્યતા મહે.

હોત જન્મ્યા ઇશુ હિન્દે! ન જાતા કોસ પે કહી!
લોકની લોકાણી ને, આજ આજે ચઢે નકી.

જગતની સુચિરાતન સંસ્કૃતિ,
ભટકતી મૂંઝથી અટકાવવી;
ભરતના કુળગૌવની સ્મૃતિ,
વિસરતી, કરીતો ફરકાવવી!

અશ્વમેધનણે જાણે, અશ્વરાજ ખૂંખારતો,
પૃથ્વીના પાંચ અંડોમા, પડછંદા માણુ પાડતો.

ભૂમી ભૂમી દ્વાર ધરાતણાં બધાં,
આહુલેક એ અંત ની પુકારતો;

સૂતેલની સ્તંકળ ઠોકતો સદા,
 ઝોળી અલાગી ભજવી પ્રસારતો.
 પાપ, હિંસા, નિરાશાની, અહન્ત લીખ માંગતો,
 અણુધા લોકની ગાને, નમીને પાય લાગતો.
 મનુષ્યના પાપથી ઝોળીની ભરી,
 અમી બધાં અંતરના ઉલ્લેચતો ;
 સમુદ્રના ઝેરની ધૂંટડી ઠરી,
 અમી થકી શંકર વિશ્વ રેલતો.

વિશ્વના પાપનો ભારો, બાધીને ગાળવા જતો !
 અંજના અસ્થિથી આજે, કાષ્ટના ચંદ્રે ન તો !

નન સમુદ્ધ વિમૂઢ યદ્ય પદે :

“વધ કરો ! વધ છુસસના કેરો !

ધરમશાસને કવટા પદે

અણુ કાદવથી અભકાવતો !”

ઇશુના જગના લોકે, ખીલે ઠોક્યા શરીરમાં ;
 રવેગજાએ આજ તું ચાલ્યો, ઢેહ કેરા વિલીનમાં.

એ બારમાં એક હતો ભમ્બસ,

ઇલા મસીને પકડાવનારો ;

વેઠાના બાવીસ શ્વેટિ કાસ,

ભુંકાસના આજ થયા પ્રકાશે.

ઇસાને મરતાં લાંગી, લણુ બે લણુ બે થકી !

માંખીને તો ટીપે ટીપે, અંગ રેવું બધું જળી !

બાધ્યાવલે એકલ બાધિયત્વ

ઇસામસી આ જગના ઇસામને

જનોતણું વાપસી છત વરવ,
ગીતાધ્વનિ હિંદુતણી વધાઈનો.

મનુકુળે મહા કાળે, ઠેળવ્યું જે ભગીરથઃ
પ્રાપ્તિના શેષને શિરે, મણિ એ, ઓપતો પથ.

ભજના સમી મંજલ કામનામાં,
સંધ્યા ઉપા તુજ લોહી ફૂટશે ;
કારુણ્યનાં મૌજ મળી હવામાં,
આકાશથી આંસુ ધમ ખરી જશે.

સઠિના અંત પર્યંતે, ખેંચતી રાખની છટા,
તહિ બાપુ ! સહી ભાશે, ઉધ્ધારેના પુનઃ કલા

ધુળે ધુળે એક અલૌકિકાત્મા,
'આ વિશ્વના સરૂમહીં ધરાશે ?
ન તોય ભૂખ્યો જગ ફૂટઆત્મા,
તુષા ત્પણ શાંત સુરમ્ય થાશે ?

મરે જે બાપુ તો ઠાણ, માનવી જગ છવશે ?
છવશે સત્યનો સાધુ, ઠાણ આ જગચીં જશે ?
સૂયં; ચંદ્ર, ચહો વારા, વધુ તેજસ્વી તો યશે ?

— શ્રી કૃષ્ણલાલ ગોપમળી

(૭૩)

ભૂલવા ખાતર.

(૧)

હિંદ પાડીસ્તાનના ભાગો કરી ચાલ્યા ગયા,
અંધેશ્વરી જેરી નીતિના ત્હોય પડછાયા રહ્યા ;
આઝાદીનું સ્વાગત કર્યું : આનંદ ઘંટારવ બગ્યા,
કાળી શુભામી હિંદની : ઘડીભર બધા વિચરી ગયા.

(૨)

ત્યાં તો ઉઠી આંધી પુરાણુ એરના જાંઝારથી,
પેરી લીધાં નંદનવનો કાવાનળે જ્વાલા ધડી ;
સ્વર્ગનો આનંદ ને મુખની ઘડી વણસી ગઈ,
બન્ધુ અને બંધુ તણા દિલની અમી ચાલી ગઈ.

(૩)

ઉદ્દેશો કટારો એરનો એ પી જવા 'જાપુ' ભીના,
એકલા શંભુ સમા મથતા હલાહલ કારવા ;
નોઆબલી, કિલ્લી, અને પંજાબના દરો દીઠાં :
ત્યાં એરના ઉન્માદીએ જલિહાન 'જાપુ'નાં લીધાં.

(૪)

શયે ભર્યું છે દિલ રચાતલ સુદોળવા લલચાઉં છું,
કિન્તુ અહિંસા ધર્મ માનવ પ્રેમથી ગમ ખાઉં છું ;
માતૃદિલે શરી જળમં : એ મર્મ ગ્રહવા ચારું છું,
શૂલવા ખાતર બધી યે વાત જૂઠી ભડે છું.

(૭૪)

તપો તેજ

આત્મા મહી' સંગીત દિવ્ય સ્ફુ-તાં,
 દીઠાં કંઈ સ્વપ્ન વિશાળ આજમાં,
 એ સપ્નના રંગ પ્રપૂર્ણ થાતાં,
 અપૂર્ણતા સૃષ્ટિ તણી વિહારવા,
 વિહારવા માનવની લગુવા,
 ખીલી જગે એ નવલી અદિસા.

સૃષ્ટિ તણે પંઠ સરોજ ખીલ્યુ,
 દેરાવતું સૌરભ ભાવનાની,
 દેલાવતું કામળ પુષ્પપાંદડી,
 જતાવતું પામરતા રૂપલોની,
 શુભામીના ઘોર તિમિર ટાળવા,
 લીધા પ્રભુ આ છુતિપુજ દીવો.
 આત્મા અમારે પ્રગટી છે ચેતના,
 એનું તપો તેજ સદૃશ વર્ણ.

તઈ જીવનના અધા હજી રહેલ મારા દિને,
 મુહૂર્ત કરજે પ્રભુ, જીવનભીત - ઇંધીલનો.

— શ્રી રવવાઈ રમણ.

(૬૫)

જીવનનો કલાધર.

(અનુબ્રુપ, ઉપજાતિ, વંશસ્થ)

યુદ્ધ, કાવાનજો કાઝ્યા, લપેલા પૃથ્વીતલે—૧

અમી વર્ષાવતી શીળી કોનીઆ પગલી પડે ?

પુરથો કૃષ્ણા ભારતની પ્રજાનાં !

અહો ! મહાભાગ્ય વસુધરાનાં !

શુભામદોરે વસી મુક્તિ ગંગા !

હાડે ધ્વજો અતર-સ્નેહરંગ્યાં !

કોના સુણીને સૂર આંસુભીના

ગળી જતી વિશ્વની ચોર હિંસા !

હિલેચવા પાપ યુગો યુગોનાં

શુ ઊતરી મૂર્તિમન્ત અહિંસા ?

અંગો બધા સંઘમથી રસેલાં,

કંગાળની હાય થકી ભીજેલાં ;

લંગોટીમાં કાય લઈ લપેટી,

ચલે પ્રભુપ્રેરિત પ્રેમ-મૂર્તિ.

કૃષ્ણાણના ચેતનબોલ બોલે,—૨

વેરી રહે પુષ્પિત પુષ્પ પુંજ

ને કીકીઓ મંગલદ્વાર બોલે,

રચાય ત્યાં શીતળ સ્નેહકુંજ.

હમાવતું કોમલ સુકતહાસ

આનંદ વર્ષા ઝડીઓ ઝરી રહે,

આંખેં ભયોં ગ્રેમતણે પ્રકાશ
ચમકાવતો માનવમેદની વહે.

ને અંતરેથી તપવારિ ઠેરા
અનેક પારે ઉડતા કુરાશ
સિંચે નવાં જીવનથી નમેરા
દુઃખી ઉરોના રસંશુષ્ક કપારા.

તૂટે યુગોની જડ શૃંખલાંઓ,
ને ઉઘટે અંતરની કળાઓ;
દાદેકુલે જીવનની સમૃદ્ધિ,
ખીલી રહે સૌરભ આત્મશુદ્ધિની.

કીટી રહે શાશ્વત અંબલિએ
તુપા પીડાતું જગ દિવ્ય પ્રેરણા
અનેક કાને મધુરી મુણી રહે
અમીઝરી મંગલકારિણી વીણા.

જગર ઉડે ભાવિની ભાગ્યલેખા
જ્યાં એ જગે અંતરપ્રેમ પાયરે,
શુભે તરંતી સ્થિત સૌમ્ય રેખા
સંસારનો ધુધ વિષાદ આવરે.

ટહોટી જગે ભારતકોકિલા, ને—
મેયા તણા જૌરવ દુઃખ ગાયા;
કલા ઠેરી પૂણું કલાવતારે.
મેયાતણા સંસ્કૃતિ દુધ પાયા;

રેલી હતી ત્યાં લગી માતકેરી
હે જા તણી સુંદરતા રસીલી.

તમે પ્રકાશ્યું શિવ સત્ય સુંદર
વિરાટ જો જીવનના કલાધર!
અઠંગ છો સત્યતણા પૂજારી;
હરે સદા જાગ્રત હમંયોગી.

જો સત્ય ને સુંદર પ્રકાશે
અંધારની ખીણ જિંદી વટોળતા
ને હમંમાં, અંતરને અવાજે
આત્માતણી શક્તિ અમાપ ઢોળતા.

અજાત શત્રુ, રિયતપ્રસંગ, સૌમ્ય
અંખી રહ્યા પ્રલયચર્યે જ પ્રલય
નિઃકામ ચયો નિરખી તમારી
પ્રત્યક્ષ ગીતા જીવતી નિહાળી

—કુમારશંકર જોષી.

(૭૬)

મૃત્યુંજય મહાવીર

જગતજીવનભયોતિ, હિંદુદ્વયઆધાર,
 મનુકેલમન-મોહન, સ્વતંત્રતા શુંગાર.
 રૂક્ષ હૃદય રડતાં પીગળે જઠ પાપાણુ
 શોષિત શાં છિબરે સ્થંભે પ્રકૃતિ પ્રાણુ !.....જગજીવન૦

ખારા રાષ્ટ્રપિતા !
 મોંઘી ટેહ મળે ;
 શૂમે આજ ચિતા
 ચંદન ચેહ જલે !

ઠરણાકર હેતો નિત્ય દયાળું હાન,
 ઠરાવતો સૌને હિત્ય સુધારસ પાનજગજીવન૦

પાય પુનિત પડતાં
 શાય ખરા પાવન,
 ઠડું ઠંટઠ વેશતાં
 સ્મિત-કુસુમિત ધનન,

પ્રેમરસાયણથી સૌ સંજીવન દીધાં,
 સ્વરાભયનાં મીઠાં મુક્તિકૂલ દીધાં.....જગજીવન૦

ચાહે નહિ શુભ જે....
 ચાહે અધિક તેનું,
 અખિલ કુવન માંહિ
 એક અજાતચિત્ત ;

હિંસા હ ॥ શકે શું નિત્ય અહિંસાનાથ ?
 શહાદતનો સવામી કરતો શાન્ત-સાથ.....જગજીવન૦

વિશ્વ તાલું વિજ્ઞાન
વર્તાવે વિષ વહેણું ;
છલકે શાંતિમુખા
અવધૂત ઠેરાં નેન.

હરિ-જનમાં ભોતો સાચો વૈષ્ણવવીર,
તિતિહુ વીતરાગી ધર્મધુરંધર ધીર.....જમજમનઃ

સેવક સેવ્ય વિધાન
મરણવો મોહન !
રાજ તાજ કિસ્સાન,
મજુર કે મહાજન !

અલયાંજન આંછ, પ્રજા બની બળવાન,
સ્વાર્થલુપ્તી સીંચે, રાષ્ટ્રતાલું અભિમાન.....જમજમનઃ

બ્યોંમવિશાળ ઉરે
બળકે ઝતરાજરવિ,
ઝતુ આદ્રં લસે-પ્રસરે
કિરણાવલિ સ્નેહકવિ ?

આજ વિલોપ થતાં માનવતા-મોતી,
વસ્તુધર, નિશદિન મુક્ત મને રાવી.....જમજમનઃ

વિશ્વવંદ્ય વિશ્વૂતિ,
સંસ્કૃતિ ઠેરો સાર,
અનુકંપા તુ બૂતિ,
સમતા-શીલ-વિહાર !

ભારતનો બહવીર રટતો રધુપતિ રામ !

મૃત્યુભય મહાવીર રટતો અનંતનો આરામ.....જમજમનઃ

(૯૭)

અમર વિભૂતિ.

ગોઝારી એ ઘડી હા ! હૃદય અમ ચીરે કાળ કાળો કરાહ
 નીંધી દીધો ઘડી ને કીર જ જળ છૂટા પાઠનારો મરાહ
 દુઃખી બંધુ કિસ્તો સકળ જગતમાં પુણ્ય એ માનવીને
 કાળે ત્યાં તો ઝૂંટાવી : મુજ હૃદય નહીં માનતું તોય માને,
 એ જ્યોતિને ખુબાવી : તહીં જગત બન્ધુ માનવીથી વિહોણું
 ને હીહું સૂચું હીણું પૃથિવી પટ પરે હિંદ સ્વાતંત્ર્ય બહાણું
 જ્યોતિને તો ખુબાવી સ્મૃત, હૃદયમાં મહા જ્યોતિ ને પ્રગ્લવી
 ના શક્તિ કાળ તારી વ્યરથ તુજ કૂંટે હો લલ્લેને પ્રચંડ
 દેહે બાપુ ગમા એ : વિભૂતિ અમર છે તો વિદેહી વિભૂતા
 એ આત્માની પ્રભૂતા આણું મહીંને વ્યાપી રે'શે સદાત્માં
 બાપુની ભસ્મને એ નહ સન્નિત સહુ ભારતી હોઠ માતા
 આગે આગે વહાવો સમહર જલમાં એક્યને પંથ પે ત્યાં
 ભેગી યાશે સુભાગ્યે ગંધીય રજકથો ભસ્મની ત્યાં ક્ષિતિને
 ભાગે કેા વ્ય જ્યોતિ અલખ સત અર્ધિસા ક્ષમા સાદ દેતી
 શાંતિ છાયા પ્રસારે મનુજહૃદય એ માનવત્વે ભરંતી
 બીલી લેલે વિદાએ હૃદયપટપરે માનવીએા કુબાગી
 બાપુ બાપુ રહેતા પ્રતિ હૃદયમહીં છીઠલે એક સાદ
 યાશું ગાંધી સહુએ જગત જન અમે છોડી દેને વિવાદ
 બાપુ ! સ્વપ્નો તમારા કરી અમ સહુના ને નહું હિંદસહ
 ડંકો દેશું અમે શૌ અગિઃ જગતમાં માનવી ધર્મ ગણે

(૯૮)

મુકતાત્મા ગાંધી.

લઇને વાપુનો આત્મા મૂઠીમાં દેવનો દૂત
ગયો થોડે નહીં દૂર, બને ઘટના શી અદ્ભુત
ઉઘાડીને જુએ મૂઠી, મહી આત્મા મળે નહીં,
ઉઠો ક્યાંય ગયો ક્યારે જણાયું' ફૂતને નહીં !

થયો અતિવ્યય સ્વચિત્તમહિ,
• શો આપવો ઉત્તર ચિત્રશુભને ?
અલક્ષ ઠર્તવ્ય પ્રતિ યવાથી,
આત્મા ગયો ભીડી મુઠી મહીથી,
પછી જરા પાછુ વળી જુએ તો
નિહાળ્યું આશ્ચર્ય શું દેવદૂતે—
વિરાટ ધારી રૂપ એહ આત્મા
પ્રત્યેક હૃદય નિરખ્યો વસેલો !
આત્મા મહાત્માજી તણે વસેલો
જણાય ના શું સહુ હિન્દીઓમાં ?

—જનાર્દન પ્રસાદશર્મા.

[૭૮]

‘ દૂર હજી વિશ્રામ.’

માતાકંઠે મુકિતની ઝૂલે મોતનમાળ,
હિલ્હી ! તારે કાંગરે હીપકે આકેઝમાળ.

અળહજે હીપકે હિલ્હીને કાંગરે,
લાલ કિલ્લા પરે મુકિતધ્વજ ફરફરે,
છાતી પરથી જૂની શૂળલાઓ સરે,
જાજતાં ગીત ઉત્સવ તણાં ઘરઘરે.

ફરતાં હોંશે માનવી મુજે ધરી ઉલ્લાસે,
તપત્તી મારે એકલો, એતાં નેન ઉદસ

ખાપુ ! તારે નયન શી નિરાશા ભરી !
શા વ્યથાવહિ ભીતર રહ્યા પ્રભવળી !
તેં મહા મુકિતની કલ્પના ને કરી
એ ઇમારત હિસે આજ ધરણી ઢળી.

બહાણાં વાયાં મુકિતનાં, પ્રસરે નહિ પ્રકાશ ;
આંધી અહીં વિચ્છેદની રૂંધી રહી આક્રશ.

શત્રુએ વિથ તણી વેલ વાવેલ ને
પાંગરી એ હવે સર્વ ફૂલે ફળે ;
વ્યાધિઓ અવનવા રાષ્ટ્રને મૂંઝવે,
ઘોર વંદોળ વિદ્રેષના સૂસવે

ખાપુ ! તારા હેતના મહેરામણ હલકાય,
પણ પત્યર પડવ યા નહિ, મોજાં પાડા ભય

લોક શાશ્વત જીવનનાં મૂલો વીસર્યા,
 સ્વાર્થોએ લૂંટતા દેશ ભૂલી દયા.
 અન્ન ને વસ્ત્રતા આજ સાંસા થયા;
 પીડિતો તુજ પરે મીંટ માંડી રહ્યા.
 નંદનવન ઉજળડ થતાં પ્રભ કરે પોકાર :
 પ્રલયપૂર હિંસા તણાં ઊભટે અપરંપાર.
 તાત ! જે દિવસ રણહાકતારી પડી,
 જામિયા જંગ, રહી હંગ આલમ ખડી,
 ખેલવા બુધ્ધ નવરંગ સેના ચડી,
 મુકિતની શી હવી મૂર્તિ મનમાં ઘડી !
 સ્વપ્ન અમોભાં તાહરાં અડકે અંતરિયાળ,
 આજે ચિન્તાએ નમ્યું ઉન્નત તાહું લાલ.
 ઠોટિ કંગાલની નજર તારા પરે,
 એકલો તું બધા ભર હૈયે ધરે.
 સિન્ન માર્ગે પ્રજાપૂજ આજે વળે,
 ખિન્ન તારાં નયન સર્વ નિરખી રહે.
 તારાં તપથી પ્રગટિયાં મુકિતના અંબાર,
 પણ બાપુ ! ના ઊતર્યા તુજ હૈયાના ભાર.
 વિજય શો, વેદના રાષ્ટ્રની ના દળે,
 શિર ઉન્નત નળે સત્ય કેરાં-બળે ?
 શો વિજય, જો ન આ બાગ ફલે ફૂળે
 રીંચતાં એકય બાંધુત્વ કેરાં જલે ?
 જાજે ભારત કંઠમાં મુકિત તણા મસ્કાર,
 પણ ઉત્સવ બાજે નહિ સહુનો તારજુહાર.

તું કહે. “ શું કંઈ ઉત્સવો ઉજવી ?
સાદ પાડી રહ્યું આર્ત નૌઆખલી ;
આગ વિદ્રેષ ઠેરી લબૂઝી રહી,
હૃદય ઠેરાં જલે એ રહી છાંટવી.

દિલે દિલે પ્રીતિ તણા પહોંચ્યો નહિ પદગામ,
મજલ અધૂરી ત્યાં લગી, ફર હજી : વિશ્રામ.”

ફર તારા હજીયે વિસામા રહ્યા,
ભીંસતાં પ્રાણને તિમિર ગાઢાં થયાં.
મુકિત મંગા તણા ની, જે ઉતર્યાં
ક્યાંક અટવાઈ રૂંધાઈ વચ્ચે રહ્યાં

ભારતના સમિતલે વહેશે પાવન નીર,
મગા પાછી નહિ વળે બાપુ ! ધરને ધીર.

તાત ! ઠંટકે લલે પંથમા ભિમટયા,
તું ભગીરથ ! જુએ બાહ્યવીની છટા,
વીંધીને આવી જે વ્યોમ ઠેરી ઘટા
તોદશે જફર તે રુદ્ર ઠેરી જટા.

સત ઉપર નજરું કરી, માનવ પર વિશ્વાસ ;
રહમ સદા જો રામની, થાતું કેમ નિરાશ ?
તપત્રી ! તારાં તપ તણી જગમાં ન મળે જોડ ;
શા શા જનકદયાણુના ઉરમાં સરિયા કોડ !
વસત્રી વેદન ગોપવી, હસતે મુજ મહાપ્રાણ !
આશીષ દેને રાષ્ટ્રને, મંગલ થાય પ્રયાણ.

(૮૦)

આપને

(ગુલબદી કંઠ)

હે વિરાટ ! હે અનંત !

ભારતના દિવ્ય સંત !

વિશ્વવંદ્ય, મૂકત પ્રાણ, નિર્ભય, નિશ્ચલ, પીમત !

અમ શક્તિ-ગી જ્વલંત, સુયશસથી દિગ્વિગત

કર્મકંઠે કર્ણુધાર !

માનવતા દ્વાર દ્વાર—

આજે કંઠી પુઠાર,

નિઃસહાય કળકળતી, યરયરતી,

કર્દ્યાર સહેતી—

મદ્મદીત હૃદય, આપને સંભારે છે.

હે અનંત !

દુર્ગમ અમ શક્તિપંથ;

આજે છે સુમસામ.

રક્ત શીંગ આઝાદી, લાવી છે બરબાદી,

ને કાન્તિ-દાવાનળ—

બકમકનો બળબળતો,

માનવતાનાં પીયૂષ રોષે છે પળપળ, તો—

કેમ કરી શક્તિનો પંગ બને સૂઝમ—

રે ! કેમ કરો શાંતીની ખાત્રી ઉઠે સારી ગમ ।

એજ પ્રશ્ન આજ ફરી અમને અકળાવે છે.

આવો, ફરી આવો બની રઘુવીર સુમ દિવ્ય ત્રાણ !

આવો, ફરી આવો બની પાંડવો ના કૃષ્ણ ત્રાણ !

આવો, ફરી આવો બની જુદા શા અહિંસા, ધીર,

આવો, ફરી આવો બની કાર્ધસ્ટ શા પ્રશાંત, વીર,

જગતીને કહે ફરી સત્ય અહિંસાનો નાદ,

ગજવી ગજવી દિગંત ટાળો જીવન-વિષાદ.

આવો ફરી આવો થશે માનવતા મૂલ્યવાન,

આવો ફરી આવો થશે માનવ જીવન મહાન.

એજ અગિલાયે,

ત્રાણ !

આપને પૂછારે છે.

-જર્મિયત પંખા,

(૮૨)

ક્ષમા કર, પિતા !

ક્ષમા કર, પિતા ! ક્ષમા, કર મહીં ધર્યાં શરૂ, ને
સ્વદેશ હિતકાર્ય તે ગણી રકતલીનો થયો.

પિતા ! અકથ વેદના ગહન આજ શી બાળતી
તને વિસારિયો, સુમંત્ર તુજ મેં વિસારી દીધો.

તમા યશુ મને હતું અમળ એ અહિંસા તવ,
પરંતુ હું આજ કે અબળ, મંદધી હું હતો.

વિશાળ ઉરનો પિતા ! અમર પ્રેમધારા તવ
વહી રુધિર સાથ આજ લસતી શી એ ઉજ્જવલ.

પિતા ! તુજ ખૂની ખરેખર નથી શુનેગાર એ,
અમે, તુજ સુપુત્ર, એ ભયક પાપથી સૌ ભયાં.

રક્ષા અરણ્યમાં, છતાં વીસારીને અહિંસા, કયા,
અમે રુધિર, ભૂમિખંડ જરી માદ રેલાવિયા.

કરે શિર ધરી નિત્યા પ્રિય સ્વતંત્રતા જે અમે
ટકે શું લાલુ એ પિતા ! તવ સુરકતલીની મની ?

(૮૨)

હરિદ્રનારાયણ બાપુ

નિશ્ચયિન હરતાનકાજ ભમ્યો મંદિર, મસ્જિદ, અગિયારી,
બ્રમનચૂંબી મહોલાત, ઝરુખા, બાગબગીચા બારી;
હૂંઠી વળયો નદી, ખેત, આમ, તીરથ, ગિરિ, ગૌહર લેરાં,
પણ મળ્યા નમો નવ કહી પ્રભુ જો પૃથ્વી ઢેરા.

ત્યાં વાળુ ભજનની લેર એક હરિજન ચૂપડીએ,
અંતર પુલકિત ભયુઃ ચાલ, મોહનને મળી જે,
પણ ભઠત વધા : નરસિંહ આજ નહિ અહીંઆ આવ્યા,
તો પછે રડી રહી વૃદ્ધા, નાય અમ સ્વર્ગે સિખ્યા.

નેત્ર શૂન્ય જે નયન વૃદ્ધાના હલહલ ભરખમ વહેતાં,
ને વહન થકી એક વિશ્વપ્રેમીની કદા અનેરી કહેતાં,
તે અશ્રુખિંડના તેજ મહીં તુજ તેજ મહાન નિહાળ્યું,
એ હરિદ્રનારાયણ બાપુ ! તુજ સત્ય સ્વરૂપ મેં જાળ્યું.

—મધુભાઈ પટેલ.

[૮૩]

સાબ્રમતીના સંત.

કેમ કહું એનાં ગૌરવગાન હું ? આસ ઉતારવું લોભ,
એથી ય આજ કઠિન હું મારું ચીતરવું એનું રોમ.

એને તેજ વિશ્વ છવાણું
માતું એના ગુણનું માણું.

દિવ્યનયન એ માનવ, એનાં નેને જોયું ને દીશ
તે દીશ વિશ્વ નિહાળે ને ભાળે ઝાંખા ઝાંખા જમડીયા.

હાજરું એણે ઇશઠેકાણું
એતુ રૂપ કેમ પ્રમાણું ?

અમૃતમાંજે ને પ્રેમની પાંખે એ માપતા આસ અનંત,
સુષિતા સર્જનહાર સમાણા એ સાબ્રમતીના સંત.

એને આંચે ઉગ્યું ઝહાણું.
એને ચાલ્યે શોકનું ટાણું.

જીવનજીવણહારને મૃત્યુએ આવીને કીધા પ્રણામ;
એને ય વાહર આપી સ્વીકાર્યું બોલી મુખે "રામ રામ."

એવી મત કેમ હું ભણું ?
ક્યાં ગિરિ ? ક્યાં પરમાણું ?

(૮૪)

વિશ્વવિભૂતિ.

કેણુ તપસ્વી આવ્યો,
રે કેણુ મહાજન આવ્યો ?

વૈભવ, કીર્તિ, તુષ્ટ્યુત્થાગી
ભવ્ય ક્ષેત્રીનો અનુરાગી
હીન હલિતનો સાચો મંત્રી

પંથ મહામતધારી
રે ! ભારતગૌરવ ગાંધી !

એ એને વશવિહીન શરીરે
પમ પાળો દૂર પંથે વિચરે
ઘોર તિમિરે હથેલું પારે

દુષ્ણતા માનવ તારે
રે ! ભારતગૌરવ ગાંધી !

માનવમુક્તિ કાળ તલસતે
રંઠ અમીરના લોક ભૂલવતો
અજ્ઞાત શત્રુ ઘડને કરતો

પુણ્ય પુણ્ય ફેા પીઠો
રે ! ભારતગૌરવ ગાંધી !

તપસી, અવધૂત, પંડિત કે એ
રાજનીતિસ; વિચક્ષણ નર એ ?
સ્વમુખત, ચરિત કે છે

અણુદીઠ વિપ્લવવાદી ?

રે ! ભારત જૌરવ આંધી !

ભારતના ઉબળવળ આકાશે

સ્વાધીનતા નવ ઇતિહાસે

કુમકુમ અંકિત લેખ લખાશે,

ભારત ભાગ્ય વિધાતા,

એ વિશ્વવિભૂતિ આંધી.

—શ્રી જ્યોત્સ્ના શુક્લ

(૮૫)

ફિરસ્તાને અંજલિ.

(૧)

ભારતની ભોમનો મોહન મયુર આજ,

આકાશી વ્યોમ વાટ ઉડી ગયો

આશા મુવ તારલો આત્માનો હંસલો,

આજે અલોપ બની પોલી ગયો.

(૨)

હિંદીના હેયાનો દિલનો સિવાર જોક

છેલ્લો રણકાર આજ મૂકી ગયો ;

હે રામ ! હે રામ ! જેની અવાજ આજ

મોહન તનમુકત થઈ મૂકી ગયો.

(૩)

બાપુના બોલ વિના મુના સંતાન સૌ
 ભારતના બાલુડા રડતાં રહ્યાં ;
 યમુનાના નીર અને દિલ્હીના દુર્ગ સૌ
 છાનાં આંસુડાંએ રડતા રહ્યાં.

(૪)

સત્ય અહિંસા ને શાંતિનો દેવદૂત,
 ક્રાંતિ અહિંસા બગાવી ગયો ;
 સૈફાબુની ગુલામ ભારતની લોભને,
 આઝાદી હાંસિલ કરાવી ગયો.

(૫)

મોહન મહાન સંત દેવી ક્રિસ્તાને,
 લાખ લાખ વંદન પ્રણામો હોને !
 મોહન પયગમ્બરને દેવોના દેને,
 લાખ લાખ અંજલિ પ્રણામો હોને !

—ભાતુ જ. શાસ્ત્રી.

(૮૬)

રાષ્ટ્રના બાગબાં બાપુને.

(જૂથણા]

શુક્રિના તીર લાધ્યા છતાંયે પડી
 રાષ્ટ્રની વાવ મનધાર, બાપુ !
 પાર તું થઇ જતાં કોણુ કરશે હવે
 ડોલતી નાવ આ પાર, બાપુ !
 શાહ નહોતો છતાં શાહને શાહ તું,
 દિગ્વિજયંતે હતી આણુ તારી ;
 એક તારા વિના આજ મૂનો પડ્યો
 કિંહનો બળ્ય હરબાર, બાપુ !
 ઘોર અંધારમાં આત્મની શામની
 પાથરી પંથ ઉજ્જવલ કયો તે,
 તું જતાં એ વિકટ પંથ પર દેશની
 દોરશે કોણુ વણુઝાર, બાપુ !
 ખીઠ ખીઠિલ તણી પારખી સાંતવને
 એમના અશુઓ કોણુ લેતો !
 કોણુ કરશે પતિત ને વિરહિત તણે
 પ્રેમભર વાવ - સતકાર, બાપુ !
 ત્યાજ ને પ્રેમ સૌરભ બન્ના આત્મની
 સત્ય-અહિંસા જીવન મંત્ર તારો,

બાહ્ય શસ્ત્રગાર વિષ્ણુ આત્મબળથી બન્યો

દેશનો દિવ્ય શસ્ત્રગાર, બાપુ !

સર્વ માનવ હતાં સંત, બહાણાં તને,

- લોક તે ક્યાંય બાળ્યો નહોતો ;

વિશ્વ ઘેરી વળ્યો વિશ્વબંધુત્વનો

તાહરો આત્મપોઝાર, બાપુ !

રાષ્ટ્રના બાગબાં ! રાષ્ટ્રના બાગને

હીર આયુધ્યનાં પાઈ પોષ્યો ;

પાઠ બલિદાન દુગ્ધ, કૃષ્ણતો કાલતો

રાખજો રાષ્ટ્ર - શુભગાર, બાપુ !

°બામબ/ઽનાળી

—કિરમત કુરેશી

(૮૭)

સફર સહસ્ર,

અહો ગાંધી ! સાધી સફર સહસ્ર આમ અકળી,
 રમી આંધી, શાંતિશ્રિય જન, ન છાજે જ તમને !
 ,અથા - ના રોકાયા વચન ; જઈ છું 'એ ય વહવા,
 ,ધડી તો પૃથ્વીનું' પણ સ્થગિત હૈયું કરી ગયા !
 તમારે ના વેરી, પણ જગતનાં વેર સહ, હા,
 તમે ગાંધી શત્રુવટ, પ્રભુયની વેલી રચવા
 ચહું, વિશે અદ્રિ સમ વિચરવા શાંતિસદન.
 મન્યા એ સંગ્રામે કવચ ધરીને ગાત્ર પ્રભુનું.
 હળ્યા એ સંગ્રામે ! પ્રભુધણી જ આ ત્રાણ ઉતર્યું ?
 તમને બીધી ગે સનન, કરુણા 'એ શું' પ્રભુની ?
 મનુષ્યે ઝંખેલાં પ્રભુય-સતનો ગિદિ-પથ આ
 અસત-હસ્તે થાવું સતત હત, એ અંતિમ પથ ?
 હહો રાતી પૃથ્વી, પ્રગટ ધરતીનાં રુદન ચા
 હતા ગાંધી, એને ગત કરી, પ્રેલો ! તે રુદનને
 વધાર્યાં. એ ક્યારે રુદન સ્મિતભાં ના પલટશે. ?
 હો, પૃથ્વી અર્થે પ્રગટ તવ આનંદ ન થશે !

પૂર્ણથી પૂર્ણ એ તારા સત્ય-આનંદનો ઘટ,
 અહુણ્ણ, ધરતી-તીરે પ્રગટાવ, મહા નર !

—કુન્દરસ

(૮૮)

સંત બાપુને.

અરવ, એ પ્રભુ ! આજ શું થયું સુકૃત સંત દેહ અસ્ત ર થયો
 અધિપતી હોતો પ્રેમ સદ્ગુણો જગત હિરણ્યો ચાલી ર ગયો
 સકળ સદ્ગુણો શોક ઉદ્ધવી કરુણતા ખરે પામરી ગયો
 જગત જ્ઞાનની જ્યોતિ પુલ્ક એ જગત હિરણ્યો ચાલી ર ગયો
 પ્રણય પૂર હો ઉછળી રહ્યો જ્ઞાન સિદ્ધિનો સ્વામિ ર ગયો
 જગત હાય ર આકાંક્ષા અકલ્પ જગત હિરણ્યો ચાલી ર ગયો
 અમર આત્મ એ જ્ઞાનથી ભર્યો જગતનો પિતૃ સ્વર્ગમાં ગયો
 અમર આત્મને શાંતી શાન્તિથી પ્રભુ અર્પણે સંત બાપુને

—અવધનંદન.

(૮૯)

“ અમર પંથના માત્રીને—! ”

(મંત્રાકાન્ડ)

આવ્યો હિંદ મધુર રણકો જંધનો તુલનાં તે,
 દિલ્હી ફળેં ફરફર થયો ‘ બાપુ ’નો એ પતાકો;
 બાણ હજારો ગિરિ, તરુ, અને સુકિતવેશાં મધુખો;
 જ્યોત્સનાં તિમિર હણત્રં તેજ હિંદ સમાગ્ર.

હૈયાં આજે તુજ નયનનો નેહ માગી રહ્યાં છે;
 શોકવેશે ઉરભિભળકા અશ્રુ વાટે વહાવે;
 મુલામીનાં સ્મરણ સરખા આજ આવે ન ઠેકા દિ,
 ને તમાગીની સતત વહેતી સત્યની નિત્યધાર.

જ્યોતિ તારી નકળ જગમાં આજ બાસી રહી છે,
 વિન્ધે તારી અમર કરણી 'દિવ્ય' આજે બની છે;
 જો મોગી! તું મરણ કરમાં આજ આવી ફસાણો;
 કિંતુ તારી પ્રણય મૂરતી આજ પ્રત્યક્ષ પામે.

“બાપુ” આત્રી વિષમઘટના આંસુ ફારી મૂકે છે.
 ને બહાલાના જીવન સ્મરણો આજ બાળી મૂકે છે;
 આઝાદીના અડગ પથથી લેશ તુંતો ચળ્યો ના;
 કાશગૃહે શયન કરતાં વીર રહેજે રગ્યો ના.

માગે તારે હરખ વહને આજ લીધી વિદાય;
 પાંત્રીસ દોટિ તુજ પીગળે ‘બાપુ’ તારાં અરેરે!
 બૂટી જોના વિરહવસમો વેદનાઓ નિહાળી;
 ત્રાસે હૈયાં ગડમથલમાં નેત્રથી અશ્રુપ્રગળી.

(૯૦)

બાપુ ગાંધીજી.

ભારતમાને સુકૃત કરીને, અમર બન્યા મહાવીર—બાપુ ગાંધીજી !
યુગયુગનાં બંધન વાળજશાં, પોદયાં જીવનવીર—બાપુ ગાંધીજી !

ડાસીમાના રેડીડાને, ભારતવામ્ની ભૂલી ગયાં,
ધરધરનાં અજવાળાં ફડાં સાથે સાથે, શમી ગયાં ;
અદ્ભુત જો ડાસાને પગલે પામ્યાં અસ્ત તિમિર—બાપુ ગાંધીજી !

પરનું બોદ્યા, પરનું આદ્યા, પર રંગે રંગાયા જી ;
પરનું જોડ્યું, પરનું પહેર્યું, પરના યશમાં ધાર્યા જી ;
પરદેશીમાં ઢૂળી ગયા હાં ! તાર્યા મોહનવીર—બાપુ ગાંધીજી !

ભાતે ઠરવું, ભાતે રળવું, ભાત વિના ચૌબુકું જી ;
ભાતે જૂઝવું, આગે બઢવું ભાત પડે ઉદરવું જી ;
સ્વદેશી આ છે, સ્વરાજ આ છે શીખવ્યું સત્ય ગણીર—બાપુ ગાંધીજી !

એકબીજાનાં, પ્રજા પ્રજાનાં, અંતરને જોળખવાં જી ;
વેર વિમારો, એ શમાવો, પ્રેમ-સુધારસ પીવા જી !
ભવ્ય સાધના, મંગળ સિદ્ધિ, શિખવી માનવવીર—બાપુ ગાંધીજી !

સત્ય જ, હાં ! જીવનની જ્યોતિ, સત્ય જગતઆધાર જી,
સત્ય ન છૂપે, સત્ય ન હારે, નવજીવન દેનાર જી !
મંત્ર સજ્જાત્યા મનુજ—હિમાલય, સત્ય અહિંસા વીર—બાપુ ગાંધીજી !

—શ્રી મનલાલ પ્રા. શર્મા.

(૯૨)

ગયા તમે ને.....

(અનુકટપ)

કાશ્મી એક સંધ્યાએ સ્તાબ્ધતા છાઈતી બધે,
ક્યાંકશી સુર આવતો “હજીયા બાપુ બાપુ રે.”

(મિત્ર)

ના હવ માને પ્રતિશબ્દ પાડતો,
“બને કદી જો” “કદી બાપુ તે મરે ?”
કિતુ પિયાચી પૃથિવી પરે આ
પિયાચી સીલા કદી થંબી છે, ભડા ?
રામાવતારે જનગ્યો જ રાવણ;
કૃષ્ણાવતારે કરે કંમ પાડીયો;
ના બુધ્ધ ઇશુ છુરતી શકાયા !
માંધીજીને ગોડસેએ હવયા ક્યાં !
જેણે ઉભાવ્યું અય વિશ્વ પ્રેમથી,
ફેડ ગયો જે નવ ભાવનાઓ,
ક્રિસ્તાલ મને મનુ ડેરે ત્યાં વરતું,
તેમું રે આવુ યમું ફરે મૃત્યુ.
મૃત્યુ ! તુ દીસે મહાભાગ લાઈ !
તારી સોટે લોય આ હવ ક્યાંથી ?
જો પુણ્ય બાપુ ! અમ બાપુ દેને
તણ મમાખી હઈ લીધે એ તમે ?

ઠેના આધારે તરે આજ નોકા
 તોફાનીને ઘેર મહાઆગરે આ ।
 અથા તમે માનવતા રહે છે.
 પૃથ્વી સારી અધકારે કુબે છે.
 તારી યાત્રા બાપુ જગતે અનેરી
 આંધુ આરે વિશ્વકર્માણુદેવી ॥
 હરે તું આતાં જમ જોકણું પડે;
 તું વિષ્ણુ બાપુ ! અહીં સર્વ અધ છે.
 જીવી જાણ્યું, ને મરીને ચ જાણ્યું
 તમે મર્ધાને અમરત્વ પામિયા
 શિવે પચાળ્યું વિષ દેવદોહને
 ચિદમ્બર પાવા, તું ચ જેર ગેરગના
 થકી મુતો મૃત્યુની સોડ તાણી
 ને તો ચે તારે મુખે કાસ્મ ફેલે ।
 બાપુ બીજા કાળજ આયણુ જીવ્યા,
 બીજા કાળે મૃત્યુ ચે બેહોરી લીધું.
 આધાર સર્વે જ મથો, મથો રથી,
 યશે હવે જે જીવતાં થયું નમી ।
 (અનુગ્રહપ)

અહિંસા, કૃત્ય ને પ્રેમ જેને હૈયે વસ્ત્યાં હતાં
 વિશ્વ શાંતી તણો-સ્વપ્ન દેખા, ઇશ્વર તણો કુલ
 ભારતા જ્યાં કસ્માણુ ઠેરી જેને તીલે હતી
 મહાત્મા સંચર્યો સ્વર્ગ પૃથ્વીની સ્તબ્ધતાં વામી.

(૬૨)

છેલ્લો કટોરો

છેલ્લો કટોરો ઝેરનો આ : પી જાએ બાપુ !

સાગર પીનારા અંજલિ નવ દોળાએ બાપુ !

અણખૂટ વિશ્વાસે વહું છુવન તમારું :

પૂતો દગલબાળે થકી ચડિયું ચનારું :

શત્રુ તણે ખોળે ઢળી સુખથી સુનારું :

આ આખરી બોશિકઠે શિશ સોંપવું બાપુ !

કાપે ભલે ગઈ ન રિયું મન માપવું બાપુ !

મુર અમુરના આ નવયુગી ઉદ્ધિ-વલોણે

શી છે અતાઝમ રત્નના કામી જનોને ?

તું વિના થાંબુ ! ઢાણુ પીએ એ દોણે ?

દેખા જગી બળવા મરણ છંદ જાઓ રે-બાપુ !

બો સૌમ્ય-સૌદ્ર ! કરાલ-કોમળ ગત્યો રે બાપુ !

ઠહેરે જગત : ભોળી તણા શું ભેગ ખૂઆં ?

હરિયા બચા ચોપાઈ ? શું ધન નીર ખૂટયાં ?

શું આજ સુરજ, ચંદ્રમાંના તેજ ખૂટયાં ?

કેળી અમારા દુઃખ નવ અટકી જાએ, બાપુ !

સહિયું વણું, સહિયું વણું : નવ ધડકાએ, બાપુ !

ચાણુક, જાતી, હંડ, હંડા મારના,

છવતાં કપરજાન કારગારનાં,

ચાઠા વણા છંદકાવ જોળીવારનાં,

એ તો બધા ચ મરી ગયાં, કહે પડ્યાં, બાપુ !

ફૂલ સમા અમ હેડાં તમે લોટે ધડયાં, બાપુ !

શું થયું, ત્યાંથી હીંગલુ લાવો ન લાવો ;

બોસા હથિયું, બલે ખાલી હાથ આવો !

• શેપશું તારે ઠંઠ રસેબસતી લુબ્ધાએ .

હુનિયા તણે મોંએ જરી જરી આવેલો, બાપુ !

હમદર્દીના સંદેશડા હથ આવેલો, બાપુ !

જગ મારફે મેણાનુ આબ્યો આત્મજ્ઞાની !

નાબ્યો શુભાની પોલ પોતાની પિછાની !

જગ પ્રેમી બેયોદાજ હુનિયાની ન બહી !

આખર માનવ-જાત આકુળ થઈ રહી, બાપુ !

તારી તળીબી કાજ એ તલખી રહી, બાપુ !

• જા બાપ ! માના આખલાને નાયવાને,

જા વિશ્વહત્યા કિપરે જળ છાંટવાને

જા સાત-સાગર પાર સેતું બાંધવાને,

ધમધોર વનની વાટને અજવાળતો બાપુ !

લિકુના કેમરિયાળને પંખાળતો બાપુ !

ચાદ્યો જળે તુજ બોમિયો ભગવાન છે બાપુ !

છેલ્લો કટોરો ઝેરનો પી આવેલો બાપુ !

—સ્વ. ઓ અંધરેશ્વર મેધાજી.

(૯૩)

માનવ દેવ.

ત્રીસમી તારીખ જાન્યુઆરી માસની,
ભારતમાને સાહે બહુ વસમી પડી;
શુક્રતણી સંધ્યાએ બાપુ સંચર્યા,
બોલતા 'હિ રામ !' એ રામ બની ગયા.

ત્યારે ત્યારે ધમ તણી જ્ઞાનિ થશે,
ને વધશે હો ! અધર્મીનાં રાજ ને,
ત્યારે ત્યારે આવીશ હું અવની વિષે,
એવા કંઈ સંકેત 'બાપુ' આવ્યા.

પશ્ચિમના જીવાળે ભારતભૂમિ આ,
દુઃખંડા કંઈ અધારે ભાન બહી ફૂળી,
ત્યારે બાપુ બત્તી લાલ ધરી તમે.
ને વાળ્યા હો પાછાં અમને પૂર્વમાં

હીમાં ગીતા, ચક્ર અને મત્તાગ્રંથ,
હીમાં હીમાં કંઈ કંઈ મોઢા ફાન ને;
તમ જેવાનાં પુણ્યે આવી સ્વતંત્રતા,
સાચવવાના આશિષ અમને આપજો.

અંધારાં તો ચારે ઠોર હીસે ઘણાં,
તેમાં બાપુ ! આપ હીવો યદનિ રહો !
બાપુ ! આજે ત્રયોદશાને દિન ને,
તારે પંચે પળિયે એ દિલ્લડું ચે

પાંચે તરવે ભળી ગયાં છે પંચમાં,
 ને બાપુનાં અસ્થિઓ નજરે પડે.
 અવશેષો ને ભસ્મોને વાચ્યા ફૂટે;
 કહે છે સૌને “ કામે સૌ મંડી પડા ! ”

પ્રાતઃકાળે વહેલાં ઊઠીને સ્મરો,
 પ્રાર્થન, કાંતણુ, ગીતાને ના બૂલશો,
 નિતો વાસુસેવન તો કરજો તમે,
 ને બીજાને કંઈ રસિમચ્છો બાનુતણાં.

બાપુજી ! અમ બાનુ ભગ્ન વરેણ્યશા,
 પ્રાતઃકાળે નિત નિત આશીષ આપજો !
 પ્રમાદને આગ્રસને સીજન છેડશું,
 વરસી રહેજો બાપુની આશીષ બે.

દેવ યદ્રને ભણજો માનવદેવને.
 બાપુજી સમ માનવદેવ નહિ મળે;
 ભક્ત હતા તે ભગવાને જ ભળી ગયા,
 રહી ગયા છે સ્મરણો માનવજાંતરે.

શત્રુ હતું તે શત્રુ મહી જ ભળી ગયું,
 શત્રુ હતું તે શત્રુ મહી જળને ભળ્યું;
 વરેણ્ય ભગો દેવ તણાં તો ધ્યાનમાં,
 નિત નિત વધી અંતરને અજવાળશે.

(૯૪)

મુકાની ગાંધીજી.

(ગામ—લોખ સમતના ચાવખાનો)

ગાલમા ! ઠેલંતી નાવ નીર રહી ;
 મુકાની બેઠે બાવન બહાર જઈ—ગાલમા
 મુકાની નીરક્ષીરવિવેકી હંસલો,
 કમવન્તો મોરલો એ કંઈ ;
 યુરોનો સિંહ અને મરીબોની માવડીએ,
 ફૂળી જીવનભર, ભાઈ !—ગાલમા
 સંકર એ-જેરથૂંટ પીતો ઝટ, દેવ અને
 દાનવનાં દુઃખ શિર લઈ ;
 વિષ્ણુએ-લાતની તો વાલ કથી ! આપે લમા,
 ગોળીગોથી ખૂદ વીંધાઈ—ગાલમા
 ભારતના ભાલનો એ કંકુનો ચાંદલો,
 હરિજનની ફૂંટી હાથ મહી ;
 મૂઠી મજૂરની એ હેવાતણ હેમચૂડી,
 હાકેમ હમૂરનો એ સાંઈ—ગાલમા
 આળીસ ઠરોઠ કેરી સાચ બોલી જીભ, એના
 હંત વિષ્ણુ સૌમ્ય મુખ મહી ;
 હેડું, શિર, હાથ, પ્રાણ એ એજ-સહુ-સાધ,
 એની અકુળ લાકડોએ મહી !—ગાલમા

પંખીનાં ગાન નૃતા,
 પર્ણે સૂમસાગ હતાં,
 હવામાં લાખ લાખ હીળકાં સમાયાં !
 સૂની રજનીમાં ધરતીનાં ફૂલકાં મુણાયાં !
 નીરવતા છાઈ હતી,
 ચોક્કિત વનરાઈ હતી,
 અરણ્યોથી કન્દનના કારમાં દબાયાં !
 સૂની રજનીમાં ધરતીનાં ફૂલકાં મુણાયાં !
 ઈશુ ને સુકંતુની
 આપી અર્ધ માલ જુની,
 આંખોમાં આંસુના ધોધ ઊભરાયા !
 સૂની રજનીમાં ધરતીનાં ફૂલકાં મુણાયાં !
 હેયાના હીર સીંચી
 અનુપમ પ્રતિભાઓ રચી;
 મહેશાવલી વિશ્વનાથ
 અણમૂલ ફૂલવેલ લચી;
 છુંદી હચરી કૃતજ્ઞ ! લઈ મુગંધ કાયા !
 મુગતમના તારક ! તેજ જોલવાયા !
 સૂની રજનીમાં ધરતીનાં ફૂલકાં મુણાયાં !

—'શશિન' જોગ.

કંઈ એવું એવું પગમાંહી ઉડું, વાણી નીતરી :
 ‘અરે બાઈ ! એ ના ! તુજ પતિ મયેો ના મણીશ તું,
 ગયો મૂકિત કાળે સહુતણી, થયો એ અમર છે ;
 અને મદ્રમદ્ર કંઠે વધુ ન વજવા દીધ કંઈ તો
 પરંતુ ઊઠાઠી નિજ કર થકી, ને ઊભી કરી
 ખભે માંચાણુ એ કર રહી ગયો, ને ઉભરતી
 ધવાએલી આંખો મહીં ડાઘક માંધીચળ ડુખ્યાં.
 અને પોતામાં એ નયનનળ લાવ્યા બરી બધાં.
 હેતી થંભી વાચો, નયનનળ થંભ્યા પથ્ય નહીં
 અર્થિતો, ગાંધોના મુખથી શળશે કે મરી પડ્યા.—૩૦

અનાયાસે, ‘બાઈ ! તુજ સમ કંઈ હિન્દ રમણી
 થશે ત્યાગીહીણી, જનનીભૂમિ ત્યારેજ છુટશે,
 —અને મારી ભોળી પથ્ય તુજ થી જવાદે થઈ હશે.—૩૧

—ઉમાશંકર ભેખી

(૯૮)

ધન્યભૂમિ.

ધન્ય ભૂમિ ગુજરાત માત તુજ ભાગ્યલેખ કંઈ લ ય દિસે,
સહુ સાધુનો સાચો સાધુ સાબ્રમતિ જલ તીર વસે,
રસકસ તારો ફરી યતાવો દેવલોક અહીં આળ્યો છિ
ધર્મધર્મને સતેજ કરવા ભારત દેશ જમાળ્યો છે.

—ધન્ય ભૂમિ.

હિંચ તેજ એ. હિંચ ફરીથી દેશપ્રેમ પ્રગટાવે છે,
પયશ્વમ્ભરી એ પ્રભા અનેરી હિલહિલ ન્યોત જમાવે છે.

—ધન્ય ભૂમિ.

મોહન વાઈ નામ મીઠડું રગ રમ ચેતન લાવે છે,
સેવાના એ સંત ગાંધીજી હર્ષનથી મન લાવે છે.

—ધન્ય ભૂમિ.

ધન્યભાગ્ય એ કુંજ ગુર્જરી ધન્યભાગ્ય એ નંદનવન,
ધન્ય ભાગ્ય સૌરાષ્ટ્ર મુજનવા ન્યાં પ્રગટે પ્રભુતાનાં જન.

—ધન્ય ભૂમિ.

કાશી કે મધુરાંથી આજે રાજનગર કંઈ એ ર દિસે,
સાબ્રમતી જલ લોટી લોટી મંઝા ધમુનાં આવી વસે.

—ધન્ય ભૂમિ.

અલિનંદન એ રાજનગરે અલિનંદન એ સરીતા નીર,
પ્રજાવર્ગને છે અલિનંદન ન્યાં રમના પયગમ્ભર વીર.

—ધન્ય ભૂમિ.

—ગાંધીજીનાં ઠાણકાવાસ રાસપુરા

(૯૯)

અમર અહિંસા.

જ્યારે અમૂલ્ય શોષિત બિંદુ પડ્યા ધરા પર,
મૂલ્ય ધરા વહી, " હું" યદ્ય ધન્ય રે વિરલ નર
છતી લલે ને હિંસા છે એક ક્ષણને લીધે
થઈ ગઈ અમર અહિંસા એ સ્વાર્પણને લીધે."
ત્યાં રક્ત-બિંદુ ઉઠ્યા વધા ચૂગી ચરણને,
" બાપુ તમે અમર થઈ મારી ગયા મરણને."

—અમીન આઝાદ

(૧૦૦)

અનંતરૂપ.

(સારંગ)

પળે પળ સુખવાં રૂપે રે

બાપુ ! મુરત તહારી લીલી...

મલીનતા છાઈ ધરતી એ તમસ મન પયશમાં
માનવતાના ખંડેરોમાં પથ્થરતા પુજા અડમ્બલા
પાપલીલા લહેરાઈ ચોન્દિશ પૂણ્ય બધાં ભરખાયાં
'નવમજનતાં' સ્વપ્ન શુભાળી ગણ મહોં રોજાયાં
મૃતઃ જનેલી માનવતાને ફરીથી સજીવન કરવા
જેર જગતનાં છરવી એકલ, જગને અમૃત પાયાં
તે દિ મંજલ રૂપે રે

બાપુ ! મુરત તહારી લીલી

સ્વાધીનતાનો જ'જ મમ્યો તો નવસર્જનની વેળા
સ્વાર્પણરંગી રણકમંગી, માનવ ચર્યાતાં બેળાં

ધોર અત્યાચાર સીતમનાં અસુર ફળ બિભરાયાં
મંદાર-લક્ષ્મી અગનઝાળમાં લખલખ શીત હોમાયાં
હિંસાના બિન્મત્ત બળ સામે અત્મ બળ ટકરાવ્યું
'મુક્ત-મરણ'ના વીરલ મંત્રે અસુર-બળ નમાવ્યું

તે દિ મહારથી રૂપે રે

બાપુ ! મુરત ત્હારી હીઠી.

ભાગ્યહીન આ જૂએ બિપર ક્ષણિક અંધ ભમણામાં
ધમ્ અને મઝહળના નામે રૌરવ નરક સરળાયાં
ભાનબૂલી નિજ ભાઈ ભાઈનાં ખૂન પીવાને ધાયાં
વૃદ્ધ, શિશુ ને અબલાઓના લો બધાય જલાયા
'વેર શમે ના કદિ વેરથી, વેર શી જ શમવરા
પ્રેમ શાંતિના કંઈ પથમાર્ગો અગન અગીઝો બુઝાયા

તે દિ અવધૂત રૂપે રે

બાપુ ! મુરત ત્હારી હીઠી.

દેવ મહેમ્મા મતુજ રૂપે ધરતીએ અવતરવા
બુલાયલી કૃષ્ણ-ગીતાનાં ગીત ફરી શું જવવા.
બૌદ્ધ, ઇશુ ને પયગમ્બરનાં સ્વપ્ન સંજીવન કરવા
રામરાજ્યની લબ્ધ કલ્પના પુનઃ જગે પાથરવા
જગ માંમદયન. પરમ પ્રવાગી, અનંત યાત્ર હીધી
વિન્ધને હુંદ દેવા કાજે, જાત જલાવી હીધી.

તે દિ બ્રહ્મચર્ય રૂપે રે

બાપુ ! મુરત ત્હારી હીઠી.

યુગ અવતારી રૂપે રે

બાપુ ! મુરત ત્હારી હીઠી.

— ચંપકલાલ પરીખ.

(૧૦૧)

રામભક્ત બાપુ.

આજે વિશ્વનો તારણકાર ગયો,
 આજે ધર્મનો ધારણકાર ગયો,
 સતજીવ પ્રવર્તક પ્રાણ ગયો,
 આજે સર્વને સાચવનાર ગયો !

જીગજીગનો દેવી સુપુત્ર ગયો,
 આજે વિશ્વનો ભવ્ય વિશાટ ગયો,
 રામભક્તોનો રક્ષણકાર ગયો,
 ધરા અંતરનો અભિરામ ગયો !

આજે કૃષ્ણનો હર્મનો યોગ ગયો,
 આજે શંકરનો ચ વૈગમ્ય બહયો,
 આજે જીવસનો સહચારી ગયો,
 આજે મહામદનો શહદારી ગયો,

અમને સુનાં મૂકી સાચો સાથી ગયો,
 અમને દિક્ષા આપી ગુરુમંત્ર ગયો,
 અમને શહ ચીંધી દ્રષ્ટિદાતા ગયો,
 અમને પ્રીત આપી પિતા પોત્રી ગયો !

રામરાજ્ય ઉપાસક સાચો ગયો,
 દુઃખ અગ્નિ પીનાર અમત્સ્ય ગયો,

ધ્રુવતારો અચ્ચાનક અસ્ત થયો,
ન્યોતિરૂપ પિતા આજે પોલી ગયો !

જેણે રક્ત હઠ હઠ રક્ષા કરી,
તેની મંગલ કાયાને કાણે હણી,
જેણે પ્રાણ ભરી સૌને પ્રીત કરી,
તેને કાણે ભયાનક ગોળો ધરી ! ?

જેની પ્રીતની ઝોળખ સૌને હતી,
જેની માયાભરી આંખ મીઠી હતી,
જેનાં અંતરના અમી પીને સહા,
હુઃખમાં ય ધરા પ્રીતે હસતી હતી !

અસી ધારા મતે રાપ્ટર રથા કરી,
જેણે જાગી સહા રખે ાળી કરી,
વિશ્વધર્મ ખરી હરીઆળી કરી,
વેદપુત્ર પર ગોળી કાણે ધરી ! ?

જેણે હિંસાના સૈન્ય હઠાવી કીધાં,
પ્રીતે શત્રુના ચક્ષોને ગઠાત કીધાં,
વાણી મંગળની અમીધારા સરી,
ધર્મવીર પર ગોળી કાણે ધરી ! ?

અશાન્તિમાં કાયા ઝોગાળી હતી,
મુખ શાન્તિની સેજ હઠાવી હતી,

હૈયે દુઃખીયાની ચિતા જલતી હતી,
એવા જોગી પરે જોગી કોણે ધરી ! ?

જેનો કાયાના રક્ષણ માટે પ્રભુ !
હસી હસીને મરતક દેત પ્રભુ !
જેની રક્ષાને કાજ સદાયે જાગી,
મારો જીવજીવના વૃત લેત પ્રભુ !

એની ચર્ચાં ધુલી લઈ પુનિત થવા,
કહો કોણુ એ દેવ અધીર થયા,
કહો કેના અભાગીના આચરણે,
અહિ સતજીવના તેજ અસ્ત થયાં ! ?

હવે માગરો સાતે છેને ઉછળી,
જગ આ બધું જલજલાકાર કરે,
એક મહા અનલ લલે છેને જળી,
આ જગ બધું ભસ્મકાર કરે !

ભલે મુરજની જ્યોત સળગી ઉઠે,
ભલે અદ્રકિરણેથી અગ્નિ ગરે,
ભલે હિન્નાં શિખરો શ્યામ પડે,
ભલે નદીઓના નીર પાછાં કરે !

ભલે આઘી આવી સર્વ ભગ્ન કરે
ભલે ફર ગાવી મૃત્યુ નૃત્ય કરે,

ભલે આકાશી તારાઓ તૂટી પડે,
હવે તેની તમા મને ના જરી થે !

આજે જ્ઞાનની વાતો થે ગમતી નથી,
અમને શાન્તિની મીઠો થે જશતી નથી,
પ્રજ્ઞા આવી રહે એક હૈયું ભારી,
અમ જાણુછને જો ? કોણે ખારી ! ?

દુઃખ જવાણાઓ કેમે ચ શમતી નથી,
ક્યાયે આંખ જવા ધરા ઠંડતી નથી,
જાણું ધરતીમાં સત્યનો વાસ નથી !
રામભક્ત હૃદયે, રામ ક્યાયે નથી ! ?

—શ્રી કૃષ્ણ કાકોર
અમ.એ. (પુ.એસ.એ.) .

-- (૧૦૨)

દેવદૂત

" આકાશે ચે કદી ન ઉગરે માનવી નાશમાંથી !
 પાણીમાં ચે જરી ન ખચતો માનવી ત્રાસમાંથી !
 પૃથ્વી ચે ના ઘડી વધુ જીવે માનવી જોવું 'યે'ત્ર
 સારી શક્તિ ઝુજ કરતલે શોધ્યું 'મેં' જોવું 'જ'ત્ર
 લાધી શક્તિ અખૂદ અહુ'માં, શક્ય છે સર્વનાશ
 મારે કાળે સવલ સધળું માનવી હું વિસાદ "

સૂણે બોલો જગત જનની મત્તે જો માનવીના.
 વિચારી ને ચરધરે મૂળે, બોલ જો માનવીના !
 સદિનો શું પલય સમીપે ? સર્વનો નાશ થાયો ?
 હિસા કેરા અસુર બળવું આજ સામ્રાજ્ય થાયો ?
 મારો આજે શિશુ કંદૂત થે કૂરતામાં વિલાસે !
 ત્યાં તો આવ્યો પુનિત જગમાં સ્વર્ગથી દેવદૂત :

" ના, ના, જોવું કંઈ ન બનશે, માનવી છે સપૂત.
 જો તો આજે ફસી સરી પડ્યો આસુરી જાલમાંડે
 આવ્યો જોને ઊંઝડી મૂઠવા હું નવા માર્ગમાંડે.
 જંજા થાયે કદી ન ઠવશે, સદિ ના નાશ થાયે
 મારે હયે અમર ઘીવડી પ્રેમની ના વિલાયે
 જ્યોતિ' જોની જગત બચશે, શાંતિ સામ્રાજ્ય મારે
 પૃથ્વી થાયે સ્વરગ સમી ને માનવી દેવ મારો. "

(૧૦૩)

સંત — સાધના.

વિપાદે નેણુ પેરાયાં ચલેલા કાલ-દેવનાં,
 અંકાતી રેખ ચિંતાથી પૃથ્વીના લબ્ય લાલમાં;
 આજ આગ્નીયંધેનું ને મરા અસ્વથ સૌ કિયા,
 જાવિતા ચિંતને આજે વિશ્વશિલ્પી ડૂળી ગયા ।
 મૌન નિર્વેદની છાયા સર્વને ચિરા ફેલતી,
 અંધારાં જાગવાં દૃષ્ટિ ચોકભારે ઢળી રહી.
 વિશ્વયુદ્ધે વલોવાતાં પૃથ્વીનાં કંઠ માનવી
 મુક્તિ-અનુત્વ-જેગીનાં કદ પેળી રહે રહી
 મુક્તિ ને ઉત્પત્તિ સૌની સંત જોગાવનો નહી
 અર્થે ॥ આજ આહુતિ અમૃદી તિન્દગી તાગી । -૧૦

✽

“મુદિમાં સાધુતા વ્યાપે, પ્રેમજગા વહે બધે,
 અહિંસાનાં અમી પીને માનવી-આત્મ પાંચદે
 “સેવાની સૌરભે મૌની તિન્દગી ધન્યતા વહે,
 ત્યાગની નિર્મલા ઠંધા સસારે મર્વ કો ઘરે.
 “અસત્યો અસ્ત પામે ને શમે અન્યાય શુન્યમાં
 સોનેરી કિરણો વિશ્વે ફેલાયે પૂણ્ય-મુર્ચનાં
 “ધીન્દરાં મર્વ તુટે ને માન મુક્તિતણાં રમે,
 વિશ્વજીવીન મંગાવી મૃગી આજને અદે.”

✽

-શંખના ચેર નાદો જ્યાં કાળજી વિશ્વનું ચીરે,
 વેણુ ત્યાં સંત માંધીની બાજવી કોમલા સ્વરે. ૨૦
 બસૂરા વાદ્ય ઉત્ક્રોશો ચોગમે તોય સંતની.
 ત્યાગ ને પ્રેમનાં ગીતો રેલવી ધીર બંસરી,
 (કિન્તુ સંતોતણા પંથો વિષ્ણુપૂર્ણ છે સદા,
 સિદ્ધિએ સિદ્ધિના ગમે આઠરી દીર્ઘ સાધના.)
 સ્વાર્થ પંટોગ જ્યાં બમે, ક્રુધા સત્તાવણી ઠહે.
 'ત્યાગ-મુક્તિ-આર્હિસા'ના સૂર ત્યાં ઠાણુ સાંભળે ?
 વેરની રંજબૂમિ ને લોહીની મહેફિલો ઊઠે,
 પ્રેમ-બન્ધુત્વની બંસી ઠાણુ ત્યાં નવડું મુલે ?

✽

શ્રદ્ધાની સ્થિરતા તોયે સન્તના સુરમાં વસે,
 વિપત્તિ-વર્ષણો ઝીલી આત્મ ઉસ્લાસમાં લસે ! ૩૦
 કુંદાડા એરીલા સામે, રોપના ઉમ તાપમાં,
 એનો તો અર્ધ ફૂલોનો, અંજલિમાં મુધા સદા.
 “મુક્તિનાં તોરણો ન્યાદે દહેરથે દેશ-દેશમાં,
 શમને બૂલથે જ્યારે વિશ્વકેરી પ્રભ-પ્રભા ;
 સાધ્ય ને સાધનો 'સર્વે' શુદ્ધતા પામથે યદા,
 મંગલા વિશ્વ-શાન્તિનાં સોબુલાં મહોરથે તદા !”
 સન્તની આર્ષવાણી આ બંડ-બંડે ફરી વલે,
 ખેલાવા તાંડવે પામી એની એ મોરલી બમે.

✽

“હમમે એ સંસ્કૃતિકેરી રજા તો મારાં જોડ આ
 બંધો એ વિશ્વમાં શ્રાવા તોય છે શદ એક આ ! ૪૦

“ધૂએ જે મેલ ખીલના શુદ્ધ તેને થવું રહ્યું ।
 અંધારાં ફેરારાં જેને તેજ તેને થવું રહ્યું ।
 “ફુટથી ફુટનો નાશ વિગ્રવમાં પ્રાપ્તવે નહીં ।
 ફરિતો અન્યનાં પાપી વામી ના શકશે કહી ।
 “અન્યનાં પીઞ્જરાં ફેરાં પંખીઓ મુક્ત જે ચહે,
 પોતાનાં પંખીડાંને તે શીદને યીજવે રુધે ।
 પેરનાં સર્વ વૃક્ષોનું જીજ સ્વામિત્વ-વાસના ।
 જેનું જે હોય તે તેને-સાચી એ ન્યાય ભાવના ।
 “વિશ્વના હિત કાજે ને પોતાના લાભ ખાતરે,
 જેનું ના હોય જે તેણે તે ઘટે ત્યાગવું ખરે । ૫૦
 “બને જો એમ ના તો તો”-ચંલીને સંત ઉચ્ચરે,
 ‘જેનું જે હોય તે તેણે પામવું નિશ્ચયે ઘટે ।’

✽

સત્તાની મોહિની કિન્તુ પાઠ આ ના પઠાવતી ।
 નિર્બંધોની જીજ્ઞાસો આ સૂત્ર-સિદ્ધિ ન પામતી ।
 દુષ્પતા વિશ્વને તેથી સંત-સંદેશમાં મળી,
 ગાંઠાં તોફાનમાંથીયે પાર ઉતારતી તરી ।
 કસોટી દબ્ધ હૃદયોની વેદના શબ્દ ધારતી,
 નિરાશા ધોરમાં આશા-જ્યોતની રેખા લાખતી.

✽

“જેનું જે હોય ના તેણે તે જપ્ત ત્યાગવું રહ્યું ।
 જેનું જે હોય તે તેણે નિશ્ચયે પામવું રહ્યું । ૬૦

અહિંસા-લેખિની લેઈ રચો સૌ વિશ્વ ઠો ન્યું,
 જેમાં ના હોય સામ્રાજ્યો-શુભામી-પુદ્ગ બૂતડું !
 “હું’ટ ને ચાલ્યો સૌની વિશ્વમાંથી સિધાવલો !
 અનસ્તિત્ત્વે બધા લેટો વિશ્વઠેરા વિહાય લો !
 “પીડાતાં ને પીલાતાં સૌ ! શુંબલાબધ માનવો !
 વિશ્વના ધુમ્મટો નાદે સત્યના આ ગજાવલો !”
 -વિશ્વને આંગણે ઘંટા માનવીવર્ષની બને,
 પ્રભુની જોય પામીને લોષ જો વિશ્વને ભરે.
 શુભામો જાગતા ઘંટા ગાંધીની બાજતી સુધી,
 ‘સેનાની ચાવ !’-ગાંધીને જોમની પ્રાર્થના જાડી ! ૭૦

આત્મની પ્રેરણા સંતે શામીને કેમ ઠેલવી ?
 કાયા આ કુંજ કાળે શું કરે જો આત્મ-કેકડી ?
 હસ્તમાં સત્યનો જડો, અહિંસા નેત્રમાં ભરી,
 વેદનાઓ કરોડોની-પાથ સામર્થ્ય જો ભરી,
 ફકીરી ને ફનાગીરી બખ્તરે ડેહને સજી
 સત જો આર્તને અંકે આત્મચકિત રહે પરી !
 સત્તાનાં વાદળાં ત્યાં તો સ્થાય અર્થે તૂટી પડ્યાં !
 ફાડીને કાસી દંડા અંધારા વેરતાં રહ્યાં !
 ઘેરે જો સંતને કાળી અંધારી છાંયર્થ અપહાં
 લોકતાં પૂર વર્ષોથી દગાયા મસ્ત ઉછર્થાં ! ૮૦
 ખાળે છે જેમ તોફાનો પુરનાં, તેમ વાષતાં !
 લોકને પ્રાણ બંધે બધાં બન્ધ તખ્તો દબો જતાં !
 આઝાદી યાચનાવન્તો લોખંડી પેડીઓ વર્ષાં !

ન્યાયને માનનારાંઓ લોખંડી ઝોડીએ મર્યાં !
બાળી આ ઘર્ષણે વેલાં સત્તા ને લોહપ્રાણનાં
કમ્પે છે સંતનુ હૈયું આંસુઓ તેણે સારતા !
“હજી મોડું થયું છે ના” — સંતની નમ્ર વાચના
“જેતું જે હોય તે તેને-સાચી એ ન્યાય-લાવના !”

“અમારા બાપ-દાદાનું મેળવું શું શુભાવતું ?
મહા સામ્રાજ્યનું સોનું મૂર્ખાં યૈને લૂંટાવતું ?” ૬૦
“જેતું જે હોય ના તેણે તે જાણું ત્યાગવું રહ્યું” —
તરંગી સ્વપ્નદષ્ટાની ધૂનમાં શું ફેલી જવું ?
ગાંધી તો લોહની ગાંડી હિસાકેરા ભૂગર્ભમાં !
હજી છે હાથ લોખંડી અમારા, ના ભૂલી જતા !”
— મદીલી આંખ સન્તાની, ખુમારી ખૂબ કંઠમાં,
સંતની માર્થનાઓની ખુદી ને ફૂર વંચના !

વિશ્વ-માંગદ્યનાં કર્તા ન્યાય ને સત્ય કાજે એ
યુગર્ષિં યજ્ઞ પ્રારંભે—વપચ્યાંમહીં ગરે !
પ્રભુ હે ! સંતની રક્ષા હવે તો હસ્ત તાહરે !
અમારાં પાપ ધોનારા સંતને તું ઉગારજે ! ૧૦૦

—હસિત હ. ખુચ.

[૧૦૪]

ઐક્ય-નિર્માતા

(ગગ : જનગણમન અધિનાયક જય હે)

જય મોહનની પુણ્ય ભૂમિ
જય જય ભારત મારા
જય હો, જય હો, જય હો,
....જય૦

ઉત્તર દક્ષિણ પૂર્વ પશ્ચિમ
કેશ વિદેશ વિષ્ણુતા;
હાઝ ઠારિદ્ર વિન વૃષ્ટ જય હો
ભારત ઐક્ય નિર્માતા.....જય૦

સત્ય અહિંસા અગ્રા પ્રચારક
કમ વિધાયક કાતા;
ખાદી ઉદ્યોગ સંસ્થાપક જય હો,
ચિર આઝાદી ધાતાજય૦

—સત્યાગ્રેયક

(૧૦૫)

મોહન વીર

પોરબંદરમાં જન્મ્યો હતો, અને પોઢ્યો જમના તીર,
એકું નામ મોહન છે, જેણે પવિત્ર કર્યા નદી સમુદ્ર-તીર,
અમર રહો મોહન વીર !

કરી કાંડી કિનારે કૂચ, મુઠી મીઠું હાથથી લીધું ત્યાય,
અમેજોના અત્યાચાર દેખીને, મન ન માન્યુ મેહાંય,
અમર રહો મોહન વીર !

સુખ સગવડમાં ઉછર્યો, લીધી ફકીરી હાથે
દુઃખીયોનો બેલી થયો, સુખીયાને નહિ સહાય,
અમર રહો મોહન વીર !

એ ન બાજુતો હોય તો બાજુજો, એ પોરબંદરી વીર,
એકું નામ મોહન છે, જેણે દેશને અખ્યાં ચીર,
અમર રહી મોહન વીર !

સને ૧૯૪૨ ની લડતમાં, 'દિસાઈ' ને 'બા' રહ્યાં જેલ મેહાંય,
એક સાથે બન્ને પોઢયા, આગાખાન મહેલ માંય
અમર રહો મોહન વીર !

સર્વે કહે છે સાબરો સંત એ, હિંદનો મહંત એ,
દરિજનનો ઉદ્ધારક એ, સર્વેનો વિદારક એ,
અમર રહી મોહન વીર !

—શ્રી. હારમરશિમ

(૧૦૬)

વિજય પ્રસ્થાન

એણે કીધું વિજય પ્રસ્થાન;

એ તો ચાલ્યો એસી વિમાન. એણે
નરભારતનો ઇતિહાસ ઘડ્યો કે, આપી નવસંદેશ
ભાગતી-ગાંધન એણે છોડાવ્યાં, સ્વતંત્ર દીધા દેશ
એણે દીધાં પ્રભા દેવાણુ એણે.

ધર્મ ધ્વજા ફરકાવી કેવી, બૂલાવવા સૌ, લેક,
રોમ રોમમા રમતાં જેના, માનવતાના વેદ.
એણે દીધી અમુલ્ય દહાણુ એણે.

જેની જોડી જડે ના કયાંથે, જગત તણે ઇતિહાસ:
સ્વગૌરોહણુ ઘાતાં જેનું, કંઈણુ વ્યાપી ભાષાસ.
જેનાં હૃનિયા આતી ગાન. એણે.

અમમ અગતી સેવાબ્ધેતિ, એના તેજ અપાર
સંતપુરુષના અવનમાંથી, રીખીએ સૌએ સાર.
એણે પાયા અમૃતપાન: એણે.

દીધી સ કેલી અવનહીલા, પૂર્ણ કરી નિજ કાજ,
પ્રભા અમરે છે પુણ્યપુરુષ એ, આપણું જેણે સ્વરાજ.
જેને વિધે દીધાં ગન્માન: એણે.

- મુળાલભ પી રાહ

(૧૦૭)

ગયા બાપુ

મોઢા ખરનો મોલ તુટયો આ ? કે બહાણનો ફૂવા-ફૂલ !
 ફાટયો પહાડનો પહાડ હિમાલય ? કે આ કેા ઘોર બૂ-કંપ ?

બની લોભ ગાંધી વિનાની !
 તરી હાય ! હાંડી ધરાની !

સાગર આખો ઘોર ખેડીને નાશ્યા ઝંઝાવાત,
 હાથવેલ ત્યાં આવ્યો કિનારો ત્યાં આ શોરે આઘાત !

ખસાએ હાવી પછાડી
 મૃત્યુ, તે' નાવ અમારી !

ગયા બાપુ ! જાત અધુ શું ? ગયા પ્રેમ ને ત્યાગ !
 બધા ગાંધી ! સત્ય અધુ' શું ? ગયા શીલ-સોહાગ !

મનુકુળભાષુ બંસાયો ?
 ધરાનો પ્રાણુ હણાયો ?

મૃત્યુ, આજ હા ! છતી અધુ' તું, સભર તારો અંક !
 અમ પ્રતિ તું જીવે હવે શે' ? આજ અમે શૌ રંક !

નોખારાને ગોઠકો લેશે ?
 બાપુ વિના હૂંફ કેા દેશે !

—શ્રી. રમેશ્વરશિખ

(૧૦૮)

નાવનો સુકાની

નહોતાં બજારમાં રે ગાયુ! તારાં આવાં પ્રયાણ
જો રે ભારતનાં પ્રાણુ!

મધરિયે નાવ ચંબી, છોડી આલ્યો સુકાન—
જો રે ભારતનાં પ્રાણુ!

લાખો નવનોની આરા, કોટિ ઉરનો લિલસ,
ભુજાયો લીપ, આજે નીરખું હૈયાં હતારા,
ચંબી અવની આઘાતે, અંખતું આસમાન—જો રે

તારી હાઠેથી ગાયુ! દિગ્ધાજો ડાલિયા ને
ડાલ્યો રે . જુલ્મીજોત તાર,
સતની સમશેર પીંછી આલ્યો તું સંત! તારો
આલમમાં ગાલિયો અવાજ—જો રે
તારાં તપથી અહીં બગ્યાં મેલિરાં મુક્તિમાન—જો રે

પ્રલયના પૂર સામે જિમે તું પાળ બાધી,
કુનિયા યદ્ય હંચ ગાયુ! જિજ્ઞો રોડીને આંધી.
તારા આતમના તેજે ચંબાવ્યાં તેં સુકાન—જો રે

આલ્યો રે તપસી કરીને કાયાનાં પિંજર ખાલી
જો રે જો રે જોની કાયાનાં પિંજર ખાલી,
ઉલ્લો આહુતિ થઈને હંચ મારો બલ્ય હાલી.
શ્યાં શ્યાં સ્વપ્નો અધૂરાં મેલી કીધાં પ્રયાણ—જો રે

વિશ્વના તાત ! હજવે ગાંધીને ગોદ લેજો,
જાણી ના જિંદગીમાં એણે તે શાંતિ દેજો.
આવે છે તારી પાસે ધરતીનો તારણહાર,
આવે છે રાષ્ટ્રની સ્વાધીનતાનો સરજનહાર,
મૃદિ સરજીને તે ના દીઠાં આવાં ગણિદાન—ઓ રે
મધદરિયે નાવ ચાલી, છોડી આશ્ચર્ય સુકાન—ઓ રે

—નાથાલાલ દવે.

(૧૦૯)

શરમ ! શરમ !

(રોળાવૃત્ત)

શરમ શરમ કિરતાર કાળ ચક્રરના ધારી !
તું કરે કામ આ જગત વિષે અવિચારી ;
કઈ કુલ્લક કાણુ જીવ પશુપંખી, માનવ તું ધારે,
એ કીટ કોટિથી મહાન આત્મને તું ન ઉગારે ?
શરમ શરમ પ્રહાંડ સર્જતા પ્રહા તમને !
એક અમર પુરુષ છિનલિયો : લાજ ના લાગી તમને ?
તે પંચતત્ત્વથી વધુ એક ક્ષી ' શોખી જોયું ?
રે જુગ જુગ જુગ જીવન વૃથા તે આણું જોયું ?
શરમ શરમ ' શિવશંકર ! કંટક મારગ નાખ્યા,
તે વિશ્લેષમાં અપનાદ કદી નવ રાખ્યા ;
શું યોગીજન તણી જોટ સ્વર્ગમાં હતી.
આમંત્રણ દીધું અનન્ય લોક—વિભૂતિ ?

શરમ શરમ રે વિશ્વ ! ઓમ વાહનની નીચે
તું જીભું રહું મૂલહીન—જીવન અમૃત નવ સીધે
એક મૃતાત્માના તન ઉપર, જે હંતો જમને તારે ?
અથ અધિકારમાં અથડાતા આઢમને નથી સહારો .

શરમ શરમ રે સુદિ ! તાહરા નિયમે ખૂશ,
જીવ જીવને હજી, કરે કઠી ક્ષણમાં પૂરા ;
રે ધરધર કંઈ અપવાદ દે નહિ સહુને મરવા,
કંઈ રાજીવની સરભાષ મૃત્યુથી કઠી જીવરવા .

શરમ શરમ જગલોક ! આજ સહુ અસ્ત્ર સારો,
તુજ પુદ્ગિ—સળ્યો યત્ન : તીર, બંદ્રક, કટારો ;
જે યજી યત્રુ ને મિત્ર સ્વાર્થ લડતાં પરવામાં,
રે મહાત્મન હજીતાં પાપી હાથ નવ હાયાં !

શરમ શરમ જૂમિ જરતખંડ ! તુજ નામ લગાવું,
તુજ સુકિતતાણા કંઈ પ્રથમ પૃષ્ઠ પર કલંક છાવું ;
કંઈ મહત્ત્વ સાલ સુધી થ સંત એવા નવ લાથે,
જે જગત પ્રેમને એક તાંતણે બાંધે .

શરમ શરમ હિમજિદિ ! હિમાચલ નામ શ્રે રાખ્યું ?
તે પ્રલયકાળથી પ્રથમ જરી ના જલિરે ભાગ્યું ?
ક્યાંથી ભાગે તું જસુર શિવ—સંહારક દેરા ?
રે જાગો વધ્યો અનર્થ, આવતો થમ નવ ઘેરો !

શરમ શરમ જીજ્ઞાસુ ! પતિત પાપન કરનારી ;
 તું બાલપ્રભુ લઈ જતા વસુને પથ ધરનારી ;
 રેધિક્ષ્ ધિક્ષ્તુજને આજ કુચ્છ સમ 'મોહન' બાળ્યો
 તુજ તટ પર, યમને જતાં જરી નવ ડાયો !

શરમ શરમ મહારાષ્ટ્ર ! સરજિયા ન્યાહી શિવાણ ,
 ત્યહી ભૂત ભયાનક ભયો બગાડી ભારત બાણ !
 રે શૂરવીરતા નવ સૂઝી લોમલુ' રણબુ કરવા !
 ધિક્ષ્ પ્રગટી પશુતા રાષ્ટ્રપિતાતું' બક્ષણ કરવા !

શરમ શરમ હે ધરમ હિંદુ ! પાતક તે બ્હોયું' !
 મુજન જુના તુજ શંકૃતિ-તરુ પર વિષફળ મ્હોયું' ;
 તુંજ વેદ, પુરણને કર્મ, ન્યાય નીતિ-કથમ વિમરાયાં !
 રે ભ્રષ્ટા મહાત્મન હણ્યો, લણુ પીજ-પતન !વાય !

શરમ શરમ ધિક્ષ્ કલમ ! મરણની કથા ચીતરતી ,
 તુજ રેખરેખ નિત રહો દુહયની વ્યથા નિતરતી ;
 રે તાત આજ મુજ મથો, માત ભારત રહી રોષ ,
 અમ અર્ધજ સહુ સંતાન, સહારો અળ નવ કોષ !

—ભાષાકર્તા.

(૧૧૦)

સર્જકનું આંસુ.

(ઉપનતિ)

એ તો કબી.....
 સંસ્કાર ને સંસ્કૃતિ સત્વહીન,
 જૈતન્ય આનંદ દયા વિહીન,
 અશુદ્ધિ ને માનવ તત્ત્વ હીન,
 અનિષ્ટ પાપે, દુ.ખ ભૂખ રોગે
 વળી અનાચાર અતીતિ કરે
 કુસંપને લેદ ભરેલ ધર્મે
 અકલ્પ્ય આવું જડતા ભરેલું
 જ્યાં સર્જકે સર્જન વિશ્વ કેરું—
 (નહાવયું); ત્યાં તો નિજ ચક્ષુમાંથી
 ખરી પડયું એક અમૂલ્ય અશુ
 જે ગાંધી રૂપે પ્રગટયું જગે આ
 ઉદ્ધારણા માનવ પામરાંને ।

—કુચુદન મહેતા

(૧૧૧)

જુઓ, તેજનો ભવ્ય અવતાર ચાહ્યો.

નિરાશાના અન્ધારની પાર ચાહ્યો ;
જુઓ, તેજનો ભવ્ય અવતાર ચાહ્યો !

✽

ધુંગોના અરત ચત્તથી જિભું ધાતું
શરત ભવ્ય ઇન્સાનિયતને ચણાતું
અધૂર્ હટુ.....ત્યાં નિહાળીને એને
આચિંત્ય, ધુણીને વસાતાળ જાતું,

ઇમારતનો ઘડને એ આધાર ચાહ્યો ;
જુઓ તેજનો ભવ્ય અવતાર ચાહ્યો !

✽

હઠારો વરસની ચહીદીના આળા
જુઓ, પાડતા છાયે આજો પ્રમાડ ;
ત્રીમાડા જ્ઞાવન્તી ઇન્સાનિયતનાં
ભબૂકી જીઠી ઘોર કિંસાની વ્યાળા !

એ વચ્ચે બનીને સુધા - પાર ચાહ્યો ;
જુઓ તેજનો ભવ્ય અવતાર ચાહ્યો !

✽

પળે પળ નવાં પાપ ઠેવાં ફૂટે છે !
(ક) મહા આસ્તિકોની ચ અધ્યા પૂટે છે !
અસુરોનાં તીરો ખુદ ખુદાનેજ તામેજ !
ખુદાનીજ ભાવી ચીરતાંજ ફૂટે છે.

એ છાતીની યદને મહાહાલ ચાલ્યો

ભુઓ, તેજનો ભવ્ય અવતાર ચાલ્યો

✽

ધૂધવતા પ્રલય પાપસાગરને નીરે

ફળે નાવ માનવ્યનું, આવી તીરે ।

મનુજ-ચત્રની ઘોર નાદારી ગાતું

ઠરણ ઠેલું ઠેરી લકીરે લકીરે

એ કીરતીનો યદને કરંણધાર ચાલ્યો :

ભુઓ, તેજનો ભવ્ય અવતાર ચાલ્યો ।

✽

બિરે ક્ષેરતી દિવ્ય આત્માની-જ્યોતે

સંભયો થવા સદિ શશુભાર પોતે

એ ઇનસાન જૂલી નિજયાન આત્મ

વહ્યો આત્મ હત્યાને અંધાર સોતે ।

તણાતાની રૂઠું પુણ્યની પાળ ચાલ્યો ;

ભુઓ, તેજનો ભવ્ય અવતાર ચાલ્યો ।

✽

હજારો ફણાઓ ઘડી ઝેર વમતો

જીવન ઠેરી જમનામાં મૃત્યુ ચો ભમતો

નથાયો હતો કંઈક...તે વિકરીને

ફરી આઠરે આજ સંહાર રમતો ।

એ કાલિયનો કરવા ઉપચાર ચાલ્યો :

ભુઓ, તેજનો ભવ્ય અવતાર ચાલ્યો ।

(૧૧૨)

સત્યનો સુકાની.

બાપુ, તું છે આધાર અમ તણે! જો વિસરે,
 છોડી ગયો તું અમને ભર ફરીએ અરેરે.
 થયો સુકાની સત્યનાવનો, જો દેમ વિસરે,
 ત્યાં બાપુ તું પરસોઠ પંથે સિધાગ્યે રે.
 તારાં કંઈને કિંકજલ સૌ સુગંધ બને,
 અતિ પ્રેમ તું અમ અંતર ઉપર આવરે.
 અંજરમાં ન્યાં લગી રવિ, શશિ પ્રકાશે,
 ત્યાં સુધી સંતો આ જગમાં અમર બનશે.
 તેં જ્ઞાનના તેજથી નવ પ્રાણ પૂર્યા આઝાદીમાં,
 દિવ્ય લોકમાં ગયો તું, અમરતા સેળવી જગમાં.
 કિંક બધું શુભામ હતું, આઝાદ તુજથી બન્યું,
 દિવ્ય અંજલિ અર્પી તને, અણ મૂકત બન્યું.

(૧૧૩)

યશે ક્યાં મોહનને મળવાનું.

કહો પ્રભુજી હવે યશે ક્યાં મોહનને મળવાનું,

ક્યાં કુરાન-પુરાણ તણાં ક્યાં સાથે સાંભળવાનું.—ટેક.

ખાપુ તણે સુંપડલે રમતા સહુ જાણે નથી છાનું,

રામ અને રહીમાનને સાથે જડશે ક્યાં ભેવાનું—૧

નાવ કિનારે પહોંચી ફૂળ્યું, જન્મે લોક તરવાનું,

અદ્રશ્યને આધીન જગતજો, પાઠ ચિત્તે પઢવાનું.—૨

સર્પણિ ચેઠે છોડે ભરખ્યાં, જનુની નથી જરવાનું,

બાકી રહ્યું તું માતા તારું શું ખખ્ખર હજી ભરવાનું.—૩

સંતપુત્રનાં રૂધીર ઝીલ્યાં તે, ભાગ્ય નથી ફરવાનું,

હત્યાઓને રોકણહારું, જોખું ક્યાં નિરખવાનું.—૪

રામકૃષ્ણનાં ઓઠાં આપી સૌ કહેશે વિસરી જવાનું,

શુદ્ધ લલે સૃષ્ટિને ઠારે પણ દિલ નથી ઠરવાનું—૫

‘કાગ’ કહે જવાહરને કે’ભે, લેશ નથી રહવાનું,

ગાંધીજીનું બહાણું વૃત્ત એ, આપણે આચરવાનું.—૬

—ભક્ત કવિ દુલા હામ

(૧૧૪)

વિશ્વનો મનુષ્ય

તેજ નંધી ચન્દ્રનું તુજ તેજ સમાણું,
 આમ યદી પહોળું હૃદય જેહ પ્રમાણું;
 સૂર્ય તણાં કિરણ એક વાત ઠપૂલે,
 ત્યાંય જવાનું થયું તુજ ત્યાંય વહાણું,
 હેત તણાં દોજ સપ્ત આંખ તહારી,
 મુશ્કે તણાં ધામને હું શુંય વખાણું ?
 તેહના ઉપવાસમાં અલોક મત્રા છે,
 જેહ હાયમાં રહું ઉમંગ અધાણું;
 તારના પટેલ જાલ દોષ ન ઝીલે ?
 નામ જેહું વિશ્વમાં છે આમ લહાણું;
 પાંચળી તહારી અહિસાનું પારણું,
 ગાય હોંશ સેર શિયા જાલ—ગાણું,
 જાત જાતના અનેક ફેર વધાવ્યા,
 ના કયું પસંદ દેશ ભાર જુદાણું;
 સંતના ચરિત્રને 'શરીર' છું કહે ?
 એક વર્ણ જિહગી છે એક ઉખાણું.

અમસ્ત દેશે

ઠરી જ્યા હીપક સર્વ જ્યારે,
તારો જલે પ્રોબજવલ હીપ ત્યારે;

૨૦

ભાંગી જ્યા સર્વ જહાજ જ્યારે,
મારી હલેસા તું ધપે કિનારે.
જ્યારે બધા મ્હાનમુલે ઠળી પડ્યા,
તું -એઠલો ચેતનનો પ્રવાસી
હિંગતરોના મધુ મર્મ શુંજતાં,
હઠાડી મૂકે સહુની ઉઠાસી.
દરી દરી એ જ પ્રસુમ શાંતિમાં
મૂછા ખાઈ પડી જયું જયું સહિયું લોક જ્યારે.
તારો તો ચાલતો શો અવિરતઅતિથી
રંટિયો રાજ ત્યારે.

૩૦

—આહુનીશંક

(૧૯૬)

કાવ્યાંજલિ.

(મંદાકિંતા)

..... !
 !!

સ્વર્ગથી કે શુભ વહવવા નૂર ચાલી ગયું શું ?
 ઊંડી કાંઠા અમર બનવા આત્મ તેને બળ્યા શું ?
 સાચા હિંદી રહી અહિંસાના રક્ષા મલ ધારી,
 માનવતાને દ્રઢ દિલધરી કીર્તિ વિશે વધારી.
 દિલ્હી કેરી જન નૃપસલા ઔરવેશી ગભવી,
 દાખી પુલ્કિ ઘડતર અશ્રુ દિ'લનું શ્રેષ્ઠ ભાવી
 ગંગા કેરા અરણ્ય સરખી વાણી કેરા પ્રભાવે,
 આઝાદી લઈ નિપુણ નિવડ્યાં કાયદા સિદ્ધ થાવે.
 જીવ્યા ચાંચુ જીવન જગમાં ને મયો ખીરતામી,
 યાત્રા કીધી સફળ જગમાં જન્મી ને વીરતાથી.
 વિપ્રવે એવા ઘર ઘર ફળે ગાંધી બાપુ સમા, ને;
 રાને, માને સદગુણ સર્માં સોહજે વિશ્વ સ્વામી.
 પુણ્યપ્રમાણુ રમ જી કરશું પુણ્ય ભાવે બધાયે
 આત્મા ભાવે અમર સ્મરણે ગાંધી બાપુ સદાયે.

(૧૧૭)

એ બંધ મૃત્યુંજય.

ભારતનો એ અનન્ય જ સારથિ કાળજળે અટવાઈ ગયો,
ગાંત ગભીર ક્ષમાશીલ લાવથી આત્મવિલીપન સાધી ગયો ;
એ ભારતનો શિરતાલ ગયો-૧

ભાણુ શમ્યો અંધકાર થયો, મહા હુર્જ તૂટ્યો ગભરાટ ફૂટ્યો,
એક બિરાટ મહી રમતો નિજ જીવનકર્મ સમેટી ગયો ,
એ ચિત્ર કશુષ ઉતારી ગયો-૨

વિશ્વ સમસ્ત આ માનવી લોકમાં એકજ માનવ જીવી ગયો,
માનવતા પ્રેમી માનવીની મહી માનવતાનું પ્રતીક હતો ;
એ ભારતનો સૂત્રધાર ગયો-૩

શીર્ષ દેલાવતો, પૃથ્વી ધૂળવતો, આશ ભરેલ મુગ્ધાન ગયો,
મૌકિલક આર વરંત એ હંસજ, નિમિષ માત્રમાં ઉડી ગયો ;
એ દિવ્ય સનાતન લોભ ગયો-૪

વિશ્વ સમસ્ત પ્રયોગવીરો મહી સત્ય પ્રયોગી એ એક હતો,
જીવન સુદ તુમુલ એ વ્યાપતા આત્મજળે જૂજનારે હતો ;
એ એક મેનાની પ્રવૃત્તિ ગયો-૫

ભારતની વિધવિધ એ કોમમાં એકજ કડી સમ એક હતો,
આજ એ વિદ્યા કાળજળે થકી કાળપટે જ ખોળાઈ ગયો ;
એ સુમધુર્ય સમાઈ ગયો-૬

સત્ય, અહિંસા ને પ્રેમ ત્રિમુખે એ છત્રધર્મ ત્રણેથી મળે,
વિશ્વને સંદેશ એજ મુખત્રયે ઉન્નત રાહે એ ચીંધી મળે ;
એ આનંદધર્મ પ્રમાણી મળે-૬

સત્ય સમત્ય સેવા સમ મુહરે સુવતના શુભ સ્વામિ સહ,
વિશ્વતણા એ પ્રચૂર જડત્વને લેકલા ચેતનવંત ધર્યો ;
રે, હાથ ! ન એ છત્રવાઈ ચક્રયો-૮

રાષ્ટ્રેતણા ઉપરાં સહુ કાંઈમાં માગ એ એક સમર્થ હતો,
લોકમતિ જ્યમ એ ગતિ ધારતો સર્વ પ્રતિ એ સન્નમ રહ્યો ;
એ રાષ્ટ્રપિતા પરિવાળી મળે-૯

સંધ્યમ જન્મ એ માનવી જેવના સાધન પવિત્ર હતા,
છત્રવતા નવ આપડે લોકને કંઈ જનો પલ્લવિત થયા ;
એ 'આયુ' ન તોય જરીક ડબ્બા-૧૦

'જોષિત સાથ ઉઠારે જની રહો' રેહિક કંઈ વૃથા સમયે,
આત્મિક જ્ઞાન નીતિ અપનાવતો દોષ નિવારણ એમ કરો ;
'એ જ્ઞાન મૃત્યુ' જ્યમ આલી મળે-૧૧

સંસારની કુલવાલી મહી એક દિવ્ય અનુષ્ઠાન કુલ ધરી,
પ્રેમ રસે જડકંઠ સુવાસ એ રામ મુરખ્ય પ્રભાવી મળે ;
એ લાજતણે રખવાળી મળે-૧૨

છત્રન નમ્ર સુશીલ સુલાલિત શાંતિ પ્રવર્તક એક હતો,
મૌન પ્રતિ અતિ રામ બતાવતો અંતિમ મૌન મહી વિશ્વયો ;
એ વેશ્યવ પંથ ઉભાલી મળે-૧૩

જીવન જો મમ કાવિ વિકાસમાં ઉન્નત તું મુલતારક હો,
જાજ રહા વીણના તું વિરાટના કુલ અનેક જે પેરી ગયો ;
જો પંચ અનેક જતાવી ગયો-૧૪

જો જગતાત ! જો પુણ્ય પિતામહ ! છો જગલોક વંદે 'જો ગયો',
જ હજી જ્યમાને શરીરે જો સુત્ર સનાતન શું છ રહો—
ભગ્ન દિલે કમરવો જો વિરાટને પ્રેરક જો મહાકાવ્ય મનો,
માજ અખંડ અપૂર્વ અનાદિ જો આતમને શુભ શાંતિ મળો-૧૫

—બાળકૃષ્ણ ધ. જોષી.

(૧૧૮)

એવો કેણુ ?

છાતી ફાટ જેલ કરતી મૂકી કોને બારત માને ?
કુસમાં ભરતાં કોઈ જાંધુના લીલકાં લાંગ્યા કેણુ ?

એવો કેણુ અભાગી જાગ્યો,
જેને પાચે દેશ ખબરો ખૂલ્યો ? !

મુઠલકડી જો શરીરવાળો મુઠી હાકની કાપા;
દર્શન દુર્લભ કરતાં એના મનમા લાગે માયા !

જાગ્યો એવો કેા કલ્યાણ ?
જેના અખની ધર્મ કરનારો !

એવો કોણ છુટારો જાગ્યો ?

જેણે હુંખનો હુંગર ખડક્યો !!!

સત્ય-અહિંસાની દોલત જેણે દેશને ચરણે ચરપી,
આલમ ભરમાં ભારતમાની કીધી જેણે કીર્તિ.

એવો કોણ ધૂતારો જાગ્યો ?

જેણે ધન-મોહનને લૂંચ્યો !!!

આલમ આખું કુટુંબ એનું માનવતાનો મહાપૂજારી,
હિન્દુ સુરભ, હરિજન, ક્રિશ્ચિન સમાન દ્રષ્ટિધરી

- એવી ઠણ આંખલડી જાગી ?

જેણે ખોટી આજ ચઢાવી !!!

કોણ કાળ ભાષડીયે ! વિશ્વકીપ જુલાય !!
તોપણ બાપુ ભારતમાંના જુગજુગમુખી જુલાય !!!

એવો કોણ અજાગી હોય ?

રાષ્ટ્ર પિતાને બૂઠી નય ? !

નાભ્યોત્તિર્ધર, સ્વયં જ્યોતી તું, વિશ્વે કયો પ્રકાશ,
એજ પ્રપ્રશે પાર ઉતરશું, એવી સહુની આશ !

વંદે કોઠ મસ્તકે તુજને

અભિનંદે કોઠ હૃદ્યાં તુજને.

- હિન્દુકુમાર તોષી

(૧૧૯)

હરિનો હંસલો.

કાણે રે દ્રવ્યો ને કાણે વીધિયો ?
 ઠલકીએ કાણે ક્રીષા થા ?
 કાણુ રે અપરાધી માનવજાતનો
 જોને સૂઝી અવળી મત આ ?
 કુધિરે રંગાયો હરિનો હંસલો !
 પાંખ રે ઢાળીને હંસો પોઢિયો
 ઘોળો ઘોળો ધરણીને અંઠ,
 કનુણાખાંણ રે જોની આંખડી
 રામની વટણા છે જોને કંઠ.
 કુધિરે રંગાયો હરિનો હંસલો !
 હિમાળે સરવર શીળાં લહેરતાં
 ત્યાંનો રે રહેવાસી આ તો હંસ;
 આવી રે ચડેલો જગને ખાખડે
 જાળવી જાણ્યો ના આપણુ રંગ !
 કુધિરે રંગાયો હરિનો હંસલો !
 સાંકડાં જોડો રે અંતરખાખડાં,
 રચો રે સરવર રુડાં સાદ;
 અમરોનો અતિથિ આવે હંસલો,
 આપણી વચાળે પૂરે વાસ.
 કુધિરે રંગાયો હરિનો હંસલો !

—જાણકુંડા લે.

(૧૨૦)

તેં તો મરણુ ને મંગલ કીધાં.

હોણ તેં તો હમી હમી હળાહળ ચીધાં.

ધુટે ધુટે મરણુ તું પીએ ને, પદપદે

અમર ચહે મરણુવા ;

પ્રલયનાં અધાર્ગ ઘેર ને અજાણે

મગટતા પ્રાણના જિવા.

હોણ તેં તો અમર અનર્ગળ કીધાં.

હોણ તેં તો હસી

ઠાપાએ ઠમની ઠરવત મેલાવીને,

કંઠક પધારીએ ઘોડે,

મનથી માનવતાની ગંભા રેલાવીને,

અગનિનો અંજલો જોડે.

હોણ તેં તો અણુએ અખિલ ભરી લીધાં

હોણ તેં તો હસ્ત

ઘટ ઘટ ગોલી નેં જ્યોતિને, વિખને તે

હાલનાં અમરત મરવાં ;

નિજનાં તેં છત્યાં છવીને, ને હૈયાં ને

મરીને પરાયાંનાં વરવા.

હોણ તેં તો મરણુને મંગલ કીધાં

હોણ તેં તો હમી

(૧૨૧)

કરુણતાનું ગાન.

ગા મન કરુણતાનું ગાન, ગા મન કરુણતાનું ગાન !
 સત્ય-પ્રેમના પયગમ્બરનું આજ યશ્નું અવસાન,
 અમર સંતના જે અવસાને સૌનું હૈયું રોયું,
 ચાલીસ કોટિ હંઝાળોએ અણમીલું ધન ખોલું,
 આ મન.....

પ્રભુ અમારા લાભ્ય તણી શુ તુજને ઇર્ષા આવી ?
 અમર સંતને મરતલોકથી તેં લીધા ખોલાવી !
 —એ આલ્યા ને મરતલોકમાં ઘેરાં વિભિર છવાયાં
 નાહો કે સૌ ઇન્સાનોનાં આતમ તેજ વિદ્યાયાં.
 આ મન.....

કંક સત્રીઓ બાહ જગતમાં પયગમ્બર એક આબ્યા,
 મત્ય-અહિંસા, માનવતાને અંદરોએ એ લાબ્યા.
 અંધાર જગમાંહે નાહો દુરજ એક પ્રકાશ્યો,
 આલમનું દુર્ભાગ્ય ખચ્યો તું એ રે એ હત્યારા,
 અર્થે રસ્તે છોડી સૌને આલ્યા સૌના પ્યારા.
 આ મન.....

એના છાતમાં ભક્તોએ સૌ જન્મ-જપાંતિ ઉજવી,
 આજ-ધરાને વ્યનાદોથી એના, હીંચાં ગજવી.
 આદરોની વાત કરી પલ્લ ના ઉતરી, વર્તનમાં,
 કેવળ હંસ રમોતો ગાદ શુભંડ એ અર્જનમાં.

વેર-ઝેરને કાચમ રાખી બાપુજીને ખોયા,
લાખ લાખ હત્તાગી લોચન ઝેની ચાદ રોયાં.

ગા મન.....

એક પાગલો ભારતના હૈયા પર ગોળી છોડી,
આલીસ કોઠ તણી આશાઓ એણે ધૂળમાં ફેળી.
સુરિલમ-હાથે હુસેન, ખ્રિસ્તી-હાથે હથુ મરાયા,
હિન્દુ-હાથે કૃષ્ણ, એમ એ બાપુ ચ હણાયા.
નરોત્તમોનો નાશ કરીને ઝેની પાછળ ફર્યો !
યુગો પછી પણ દીસે છે દુનિયા ઝેની જો !

ગા મન.....

સુદ્ધ અને હિંસાના નાદે જોને આલસ માળે,
માનવતાને ગળવનારા સંત નથી તે આળે,
વેર-ઝેર વિદ્વેશ તણુ એ આવી રહી છે આંધી,
આતમ-તેજે પ્રકાશ હેતા આજ નથી તે માંધી.
જન્મ નથી લેતાં પમગમ્યર જગમાં વારે વારે,
હત્તાગી જગ ઘેરાયેલું મહેશે ધન અંધારે !

ગા મન.....

—રતિશાલ 'અનિલ'

(૧૨૨)

બાપુજીના મૃત્યુ દાણિ.....!

શિખરિણી

હજારોની આંખે જલ નિતરતા આજ રહ્યું
 અહીં સંધ્યામાંહે સુધિરમય રંગો ટપકતાં
 નજે તેજસ્વન્તા હિંદુમણુ બધાં મ્હાન ખતતાં
 અહીં તેજે આવી શશિય શરમાતો ગગનમાં,
 રહી રહેતી આજે નસ ગગનગંગા, વિભવતા
 બધા તારા, બોમ્બે સ્થિર ધ્રુવ તણાં તેજ હલતાં
 અને ધીમે પેલી દિશ દિશમહી કંઠન ભરી
 વહે વાયુ હહેરો, ધરતી પટમાંહે સળગતી.

મંડાકાન્તા

મીંઝાયાતા મધુર નયનો બાપુના પ્રેમચેરાં
 એની આંખે મધુરવ ભયો માર્ગવનાઝરાઓ
 ગહેતાં'તાને હૃદયપ્રણયે, ઠે ઇયાને ઉજળે
 તણે એનું છલબલી રહ્યું વિધની તેજહાળે.
 આં મિંઝાયા મધુર નમણાં નેન બાપુતણાં એ
 બધે આખા ધરતીપટમાં ઠંપ એમદ ભાગ્યે.

પૂજ્યલોકે પ્રકૃતિ ધણુ આ મહાન ગ્લાનિથી માતી
આજે વિશ્વે પ્રણયબર આ જ્યોત કેા ઝંખવાતી

શાંતિની

કિન્તુ જોણે જ્યોત જે માનવીના
હૈયે મૂકી ઠમ એ તો વિલાગે ?
હૈયે હૈયે તેજના ગાન ગાયે
બાપુજીની રમ્ય આજે સ્મૃતિએ.

અનુકૃપ

વિલાતાં એમના તેજ, કિન્તુ આ વ્યક્તિ વ્યક્તિમાં
એમના પસરે તેજ મધુરાં શાંત પ્રેમના

—હરીન્દ્ર દવે.

(૧૨૩)

રાષ્ટ્રપિતાને ગાંધી

ભારતની જુમિ તણા ગાંધી એક જ પ્રાણ,
આજ નિધન થાતાં સહુ દિવસ બન્યું નિઃપ્રાણ.
ભારત તારણકાર ગાંધીજી મૂલ, તારલા !
આજ ક્યાં પશિયાણું માનસ સરના કંઠલા !
કશું કે મરશું તણા શહ પરે જો સંત !
ચોખ્ખાવર થઈ મોઢને જીવન લાભ્યાં અંત !
સો ઉપર પચીસ તણી જીવન ફેરી પાટ,
મેલી હીધી મોરને મેલી જગતની પાટ.
માન્ય અને સામાન્યના સર્વ તણા આરામ !
ગાંધી પરહરતા પ્રભો ! સર્વ જશું દે રામ !
આંખુની સરિતા વહે લાખ પ્રગત્નો થાય,
કાંદિય મરજીવા થહે મોઢન મળે ન ક્યાંય.
શાંતિ ને કાંતિ તણા એક જ રરતા જાણ,
સત્ય અહિંસા ને હયા મોઢનનં મન પ્રાણ.
બંદૂકો તજવાર સો કલ્પ તણો દે સાથ,
શાંત અહિંસક મુદ્દમાં હુતાત્મ ફેરી થાક.
જીસમ ને સિદ્ધાન્ત ને તીર્થકરના રેવ !
પયજંબર મરગથતો મોઢનકે ગાંધી રેવ !
ધન જીવન બાપુ તણું ધન્ય ભારતની જ્યોત !
જુગજુગ જીવશે બાપુજી જનકમ જીવશે બોધા

(૧૨૪)

બાપુને.

બાનુ કુપ્યો પક્ષીમને આરે,
 સુરજનાં કીરણ વળતાં બ્યારે,
 અંધકારના ઓળા આવે આવે,
 જનગણ વિસરે દવારે દવારે,

શંકીત હૈયું ! શેએ શાને !

ઉપા આવે ફરીજ કહે ?—(૧)

બાપુ રહના બીરલા દવારે,
 સ કેલી છવન માયા બ્યારે
 તુફાન ઘણવાના બહુકાર વાએ
 જનગણ કોઠે બાપુ અંતરકાળે.

શંકીત હેયા ! પૂછે શાને ?

મયાજ બાપુ નક્કીજ આવે !—(૨)

પુરા કથા નવ નવ અવતારે,
 હથે નક્કીજ બાપુ આવ્યા,
 પુરા કથો અવતાર આઝોડી આવી
 વ્યથા હરિને ક્યાર નિરાશાબાધ

આજાવી આપી સંતે અમને
બંદુકની ગોળી આપી તમને
પ્રેમ અહિંસા સત્ય શીખુ અમને
ક્રોધ હીંસા અસત્ય શીખુ તમને.

ઉપકારી બાપુ ! માફ તું કરજે !
અપકારી હિંદ ! હવે તો તું શીખજે ! (૪)

હુઃખી હિંદ તવ મૃત્યુ માટે,
હુઃખી વિશ્વ તવ મૃત્યુ માટે,
વિશ્વ યુદ્ધના ભણકારા વાગે,
કેવળ કોને કહેશે શાંતીકાળે ?

શાંતીના ફૂલ ! હૈયુ ભડકે ભળતું !
ફૂટા બાપુ ! વિશ્વ મુઘ્ધે અડતું !—(૫)

ઉમા તો ઉઝરે ફરીને ધણે,
બાપુનાં દર્શન નવ કહી કો કાળે.
હજાર વર્ષે આવો માનવ આવે
પરમાર્થ આપી જાતો જન એ

માનવ સમજે કેવલ હોતો એ
જીવન પરવારે ત્યારે.—(૬)

(१२५)

आपुकी जिहा !

(असदस)

कहां चले आपुला ! हमसे, कुछ भरोह चले आपु !
 आज हमें छस हावत में, क्या हमको छेह चले आपु !
 गुन-गुनारी निरमल ज्योति-सा, एवन धन्य दुखदाता था,
 जन्म लिया समकाल हमें, फिर एवन धन्य हमारा था,
 ओह अलौकिक आत्म तेज हा, जवनिमें विलिखारा भा,
 हम-से हीन दुःखी जन हा, सुखदायक ओह सारा था,
 जिलजिलत भारत माता के, तन मन के तोह चले आपु !
 आज हमें छस हावत में, क्या हम को छेह चले आपु!—१

एवन की दरकार नहि, कुछ भृत्य की परवाह नहि,
 सुख-संपत्ति की आह नहि, कुछ दुःख-दरदों की आह नहि
 काम नहि सुख-धाम नहि, आराम-नाम हम राह नहि,
 शम-नाम की राह निरंतर और किसी की राह नहि,
 क्षतिव की गोदी की सन्मुख; हो हर जोह चले आपु !
 आज हमें छस हावत में, क्या हम को छेह चले आपु!—२

पतित-पावन आप बधारे, पतित पावन करने को,
 हीन-हीन दुखल बलितों के, दुःख-दरदों को करने को,
 हम-योम हा मर्म-जताने, धर्म-जबल को धरने को,
 जन्म-व्यापी जेरी पशुता में, मानवता को करने को,
 जाहा ! हमारी आशा के, तारे को तोह चले आपु !
 आज हमें छस हावत में, क्या हमको छेह चले आपु !—३

શાહ કહું પતશાહ કહું, કયા શાહન કે સરદાર કહું,
એક અકિંચન વંક કહું, કયા કુબેર કા લંદાર કહું,
સૌમ્ય સુકોમલ પુષ્પ કહું, આ લીધણુ વજ્રપ્રહાર કહું,
મેવશ સંત મહંત. કહું નર—નારાયણુ અવતાર કહું,

કહો કહું અંધાર-પિટોહા, અળ તેા જોહ ચલે બાપુ !

આજ હમે' ઇસ હાલત મે', કયા હમ કો છોહ ચલે બાપુ!—૪

ઢોટિ-ઢોટિ આંખો કા તારા, કિસ કાતિલ ને છીન લિયા,
ભારત કા સૌભાગ્ય-સિતારા, પાગલ ને બીન લિયા,
પાંખ પસારી હમને તો ફિર, કિસને પાંખ લીન લિયા,
ઉન્નત શીશ હમાવા, કિસને, દુનિયા બરમે' લીન લિયા,

કિસ કારણુ મુખ મોહ લિયા, અળ કિસકી જોર ચલે બાપુ !

આજ હમે' ઇસ હાલત મે', કયા હમકો છોહ ચલે બાપુ!—૫

પુણ્યપ્રદોષ પુણ્યાત્મા મેરે, મનમોહન મહેમાન ચલે,
દો આંખે સમ હિન્દુ-મુસ્લીમ, સળ કો માન સમાન ચલે,
અદ્ય સમય મે' આજાદી કા, અપૂર્વ કે કર શાન ચલે,
અવનિ-પટ સે અંતરિક્ષ મે', હો કર અંતર્યામી ચલે,

તૂમ રહે જળ આદેત દે; બાદલ ધનધોર ચલે બાપુ !

આજ હમે' ઇસ હાલત મે', કયા હમકો છોહ ચલે બાપુ!—૬

શાજ ચલે મહારાજ ચલે, મળ શાજન કે અધિરાજ ચલે,
રણુ-શૂરન સિરતાજ ચલે, સળ સ્વતંત્રતા કે સાજ ચલે,
પ્રેમ-પર્મ કે પાજ ચલે; તુમ સત્ય-અહિંસા શાજ ચલે,
આજ ગરીબ-નિવાજ ચલે, વસ શૂરન-મુક્ત ગજાજ ચલે,

માનવ-કુલ કે મુકુટ-મણિ, મુર કે સિર-ગોર ચલે બાપુ !

આજ હમે' ઇસ હાલત મે', કયા હમ કો છોહ ચલે બાપુ!—૭

કહાં ચલે જાયુછ ! નવજીવન-નિર્માતા કહાં ચલે ?
 કહાં ચલે ભારત કે ખ્યારે, ભાગ્ય-વિધાતા કહાં ચલે ?
 કહાં ચલે મોટે મહિપતિઓ કે માંધાતા કહાં ચલે ?
 કહાં ચલે હે મોહન ગાંધી ! મુક્તિ-દાતા કહાં ચલે ?

હૃદય-ભર્ય માતા કે શેર, કલેબર દોર ચલે જાયુ !

આજ હમેં ઇસ હાલત મેં, કયા હમકો છોડ ચલે જાયુ !—૮

જીવન-લીલા શાન્ત ભય, અજ ચરખા-પૂણી-સૂત કહાં !

આપ અમર મૃત્યુન્મય જાયુ ! આપ કહાં જન્મદૂત કહાં !

તુમ-સે પ્રેમી પિતા કહાં હમ પાગલ પૂત કપૂત કહાં !

હમ વિધ-વર્તુલ-કીટ કહાં તુમ અવનિ કે અવમૂત કહાં !

કોન જગત કે જીવન સે, જીવન કે બોડ ચલે જાયુ !

આજ હમેં ઇસ હાલત મેં કયા હમકો છોડ ચલે જાયુ !—૯

ખિસર ગઈ સમ ખુદ હમારી, હમેં ન ખિસરના જાયુ !

આપ ક્ષમા કે સાગર ખ્યારે ! હમેં ક્ષમા કરના જાયુ !

ભાવ ભાત કે આર્ત નાહ કે, અંતર મેં ધરના જાયુ !

ખિદા ! આખરી ખિદા ! દયામય ! દયા-મયા રખના જાયુ !

કહાં ચલે જાયુછ હમ સે, સુંદ મરોડ ચલે જાયુ !

આજ હમેં ઇસ હાલત મેં, કયા હમકો છોડ ચલે જાયુ !—૧૦

—કુલેરાય હારાજી.

* ૩૨ = રાગાને

નોટ :—આ હિંદી કાવ્ય ગુજરાતી કવિએ ગ્રન્થ છે એમાં બારોબાર વેદના
 મંત્રો છે, જાયુ આપણને છોડીને ક્યાં ગયા, એ કવિની કવિએ
 કરોડોની પતી આંસુ સાપો છે, બાપા હિંદી છે પણ સરળ છે.

(૧)

વૈષ્ણુવજન.

વૈષ્ણુવજન તો તેને કહિયે, જે પીક પરાઈ બાણે રે ;
પર દુઃખે ઉપકાર કરે ને જે, મન અભિમાન ન આણે રે.

વૈષ્ણુવજન....૧

સકળ લોકમાં સઉને વંદે, નિંદા તે ન કરે કેની રે ;
વાચ કાછ મન નિશ્ચયે રાખે તો, ધન્ય ધન્ય જનની તેની રે.

વૈષ્ણુવજન....૨

સમઘટિ અને તૃષ્ણા ત્યાગી, પરસી જેને માત રે ;
જીભડા યકી અસત્ય ન બોલે જે, પરધન નવ બાલે હાથ રે.

વૈષ્ણુવજન....૩

મોહ માયા વ્યાપે નહિ તેને, દ્રઢ વૈરાગ્ય જેના મનમાં રે ;
રામ નામ શું વાળી રે લાગી, સકળ વીર્ય જેનાં તનમાં રે.

વૈષ્ણુવજન....૪

વણુ લોભીને કપટ રહિત છે, કામ ક્રોધને નિવાર્યાં રે ;
જાણે નરસહજો તેનું દર્શન કરતાં, કુલ ઇકોતેર વાર્યાં રે.

વૈષ્ણુવજન....૫

(૨)

વન્દેમાતરમ

મુજલામ મુફલામ મલયજ

શન્યશ્યામલામ માતરમ

શુભ્રમ્યોત્સના પુલકિત મામિ

કુલકુમુમિત દુમદલ શોભિનીમ

મુહાસિનીમ મુમધુરભાષિ

સુખદામ વરદામ માતરમ

૧૪૫ દિ.દ.

(२)

वन्देमातरम्.

भृङ्गलागं सुन्दलागं भक्षयन्शीतलाभ्

शन्यश्चामलाभ् मातरम् — वन्दे

शुभ्रज्योत्स्ता पुष्कित्ता यामिनीम्

कुलकुसुमित-द्रुमदल शोभिनीम्

सुहासिनीम् सुमधुरभाषिणीम्

सुषमां वरदां मातरम् — वन्दे.

नय हिंद.